

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 01380

LITERARISHE ETYUDN

Moses Shalit

Permanent preservation of this book was made possible

by J. Lew Schepps

in memory of

Rae & Isadore Schepps

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

משה שפלימ.

ליטעראַטוריעלע עטודען

.I

מענדעלי-שלום-עליסם-פּרין. דוד בערגלסאָן.
דוד איינהאַרץ. יהודה-ליב לעוואַנדא.
ד"ר חיים ושימלאַווסקי. ד"ר נתן בירנבוים.

פאַרלאַג ש. שרעבערק, ווילנע.

דרוקעריי ב. ציונסאָן און קאַמפּ. ווילנע, טראַקער גאַס 13.
1920 חרפ.

מענדעלי-שלום-עליכם-פּרין.

I.

א.

ווי דער יידישער מנהג איז, האָט מענדעלי ניט געדיינקט גענוי דעם טאָג און דעם יאָר פון זיין געבורט. ער האָט גערעכנט, אָז ער איז געבאָרן געוואָרן אין יאָר 1836, און זיין נאָהענטסטער פריינד פון אַמאָל ליב בינשטאָק מיינט, אָז מענדעלי איז געבאָרן געוואָרן אין יאָר 1835. מעגליך, אָז ביידע האָבן אַ טעות. אין זיין אוטאָביאָגראַפֿיע (ספר-הזכרון של סוקולוב, וואַרשע, 1889) דערציילט מענדעלי אָט וואָס: „עיר מולדתי—קאַשילי, עיר מצערה במחוז סלוצק, פּלך מינסק, יום הולדתי לא נכתב בספר, כי לדבר כזה לא השגיחו לפני בני עמנו ובפרט יושבי הערים הקטנות. רק מקובלני, * כי נולדתי בשנת 1836 ובני ביתי קבעו מועד יום הולדתי בעשרים לחדש דצמבר.“

ניט לייכטער איז פעסטבושטעלן מענדעלי'ס ערשטע ווערק, ווייל ס'איז שווער צו זאָגן וועלכע ווערק מענדעלי'ס זאָל מען אייגנטליך רעכענען פאַר דאָס ערשטע. אויב מען זאָל דעם חשבון פירן ריין=בראָנאַלאַגיש, איז דאָס ערשטע ווערק, וואָס מענדעלי זאָל געדרוקט, דער אַרטיקל „החנוך“, וועלכער איז ערשינען אין זילבערמאַניס „המגיד“ אין יאָר 1856 (שנה ראשונה, נומ. 31). זאָל מען אָבער רעכענען פאַר מענדעלי'ס ערשטע ווערק זיין ערשטן

ספר „משפט שלום“, וואָס האָט ביי זיין ערשיינען אַרויסגערופן אַ גרויסן רושם, איז מענדעליס 75-יאָריגער יוביליי לויט געבורט צונויפגעפאלן מיט זיין 50-יאָריגער ליטעראַרישער טעטיקייט (מיט 10 יאָר צוריק, געשטאַרבן איז מענדעלי אין יאָר 1917), ווייל „משפט שלום“ איז ערשינען אין יאָר תר״ך.

איך וועל אָבער לאָזן די כראָנאָלאָגיע אָן אַ זייט.

דאָס אמת'ע ערשטע ווערק מענדעליס, דאָס ווערק, וואָס האָט אויף אים גופא געהאַט אַ גרויסע ווירקונג און וואָס הויבט אָן, אין ווירקליכן זין פון וואָרט, זיין קולטור-היסטאָרישע און יידיש-קינסטלערישע שאַפונג—איז אַן אַ ספּק „דאָס קליינע מענשעלי“, וועלכע איז ערשינען, מסתמא, אין יאָר 1864.

דאָס איז געווען אַ צייט, ווען מענדעלי האָט איבערגעלעבט אַ שווערן און טיפן אינערליכן חשבון-הנפש. ער האָט געזעהן פאַר זיך אַ גרויסן המון יידן, וואָס ליגן אין די הענט פון די פרנסים און ווערן געפירט פאַר די נעזער. גאַנצע עדות יידן ווערן פאַרזונקען אין פינסטעריגש, אומוויסנהייט און פאַנאַטיזם. דאָס פּאָלק האָט ניט קיין פירער און קיין לערער. זיין שפראַך איז אַנדערש. מיט זיין שפראַך שעמען זיך די „געבילדעטע“ פון פּאָלק, זיין אויבערשטע פון שטייטל. די „געבילדעטע“ ציהען זייער גייסטיגע שפייז פון דייטש און שרייבן לשון-קדש, — און דאָס פּאָלק מוז זיך געבען באַהאַלטענערהייט קוויקן מיט באַבע-מעשות אויף יידיש. און ראַמען איז דאָ אַזוי פיל, אַזוי פיל צו ראַמען! די באַד און דעם הקדש, און די פושקע און נאָך און נאָך. היינט די בלאַטע, פשוט די בלאַטע!

— „געדיינסטו, געדיינסטו, אַז דער אורח האָט פאַרלאַנגט מען זאָל אָפּוואַקסן דעם פּאָל אין תלמוד-תורה און אין בית-מדרש איז דיר, שונא ציין, פינסטער געוואָרן אין די אויגן, סטייטש, אַזוינס צו טאָן! סטייטש, אָפּצוואַשן די בלאַטע, וואָס אונזערע אבות-אבותינו האָבן אָנגעמאַכט...“ („דאָס ווינשפינגערלי“).

מענדעלי וויל ווירקן אויפן פאָלק. ער וויל זיך נעמען פאַר די רייניגונגס-אַרבעט. ער וויל אָנהויבן דעם אַקטיוון קאַמף. צו יענער צייט, אָנהויב די 60-ער יאָרן, איז בכלל פּאָרגע-קומען אַן איבערקערעניש אין דער השפּלה-טעטיגקייט. אָנשטאַט דער פּרייהערדיגער פּאַרטיידיגונג הויבט אָן די "השפּלה" צו פירן אַן אַפּענעם אָנגריפּס-שטרייט. מאַפּו לאָזט זיך אַראָפּ פּון די ביבלישע בערג אין די טאַמע טיפּענישן פּון דער יידישער שטעטל-דיגער ווירקליכקייט, און אָנשטאַט דעם זיסן ראָמאַנטיזם און די הימלשע געזאַנגען גיט ער אונז אַ ניכטערן ראָמאַן "עיט צבוע", וואו עס ווערט אכזריות-דיג אַרויסגעשטעלט אין זייער גאַנצער פּראַכט דער דור און זיינע מנהגים. די פּאַרפּן ווערן אַפילו צו פיל פּאַרשוואַרצט.

דעם אמתן קאַמף הויבט אייגענטליך אָן מענדעלי. און הויבט אים אָן מיט אַ יידיש האַרץ, מיט אַ יידיש פּאַרשטענדניש, מיט אַ טיפּער אינערליכער דורכדרינגונג פּון דער זאַך, — און אויף דער שפּראַך דוקאַ, אויף וועלכער דאָס גאַנצע פּאָלק רעדט. אין זיין אַוטאָביאָגראַפיע שילדערט מענדעלי דעם אינערליכן מצב, וועלכן ער האָט דאָן איבערגעלעבט און אַגב אויך די צייט, ווען ער איז אַרויסגעטראָטן מיט זיין ערשטער ערציילונג: — "השאלה: למי אני עמל? לא נתנה דמי לי והביאתני במבוכה גדולה. הן השפה היהודית בזמני היתה כלי ריק, אין בה דבר טוב זולתי להג הרבה, הבלים ודברי תעותעים מעשה ידי פתאים נלעגי לשון, בני בלי שם, והנשים גם דלת העם היו קוראים אותם באין הבן, ויתר העם, אם פי לא ידעו ספר ולשון אחרת, היו נכלמים מאד לקרא בם, פן תודע אולתם בקהל, כי בהמה המה להם, ואם נפתה לב אחד על מחברת יהודית ויבטא בה בשפתים, ויצחק בקרבו, לאמר: הנני קורא כלאחר יד "ספרי הנשים" — פתיות הנקבות, שדעתן קלות ואך צחוק יעשו לי. וסופתו, אלה בעלי הלשון, אשר אמרו ללשונו גביר, שפתנו הקדושה ומה לנו ולעמנו, הביטו על היהדות בגאווה ובוז והוילוה ער מאד, ומה גדלה אפוא מבוכתי בשומי על לבי, כי

אם אשגה בורה הזאת הלא כבודי בקלון אָמיר. אבל אהבת המועיל גברה בי על הכבוד המדומה ואמרתי יהי מה, ארחם את היהודית, הבת לא רחמה, ועת לעשות לעמי. גם איזו מאנשי שלומי גלוי עלי ויחדיו המתקנו סוד להעיר ולעורר את בעל "המליץ" כי יוציא לאור מכתב-עתי בלשון עמנו. זכרה לו אלהים לטובה, כי יצא ליגע עמו במ"ע "קול מבשר" והגדיל תושיה. ותנה עלי הרוח ואכתוב את ספורי הראשון "דאָס קליינע מענשעלי".

מענדעליס אויטאביאגראַפיע און דער אַרטיקל ("וואָס האָט" 1884) פון ליב פינשטאַק, וועלכער איז געווען דער נאָהענטסטער פריינד מענדעליס, וואָס האָט צוזאַמען מיט מענדעלין פאַרפאַסט די ערצייילונג "לופט-באַלאָן" (לויט זשיוול ווערן) און "די פיש, וואָס האָט איינגעשלונגען יונה הנביא" און האָט איבערזעצט אויף רוסיש מענדעליס ראָמאַן "אבות ובנים", גיבן דעם ערשטן, בעסטן מאַטעריאַל פאַר מענדעליס ביאָגראַפיע און זיין ליטעראַרישער טעטיקייט ביז אין מיטן פון די 80-ער יאָרן.

ב.

אויף דער שאלה, וואָס מענדעלי האָט זיך אַליין געשטעלט: "למי אני עמלי", האָט ער זיך באַלד געגעבן דעם ענטפער: "בריינגען נוצן דעם פאַלק" — און אָט דער ענטפער גייט דורך אַלע זיינע ווערק. אין תוך גענומען, זיינען איינס און דאָס זעלבע די מאַטעריען, וועלכע האָבן באַוועגט מענדעלין אַרויס געבן לעבן "תולדות הטבע", פון איין זייט; די זמירות, פרק שירה, דעם לוח הסוחרים, דער נוצליכן קאַלענדאַר, דעם וואָאינסקין אוסטאַוו פון צווייטן זייט און דאָס קליינע מענשעלי, ווינש-פינש גערייל, די טאַקסע, די קליאַטשע, פישקע דעם קרומען, יודל, דעם פריזיוו וכדומה פון דער דריטער זייט.

און אָט די מאַטעריען פון קולטור-טרעגעריי אין בעסטן און פשוטסטן זין פון וואָרט מאַכן מענדעלין דעם קינסטלער אומעטום

און תמיד פאר דעם ריינסטן רעאליסט, פאר א פרעדיגער, פאר א פעדאגאג, פאר א פובליציסט. מענדעליס פאררעדעס דערציילן דעם לעזער מיט א ווייכן הארץ פון א ליבנדן פאטער-פארזארגער, ווי ווייט דאס פאלק איז געפאלן און ווי נויטיג עס איז, אז עס זאל זיך ארומקוקן אין דער וועלט, וואו עס האלט. די פאררעדעס לאזען גיט דעם לעזער צו דער ערציילונג גופא, כל-זמן זיי שטעלן אים גיט אויף א דרך-הישר, ווי ארויסצונעמען דעם מין פון דער דאזיגער ערציילונג. די פאררעדע ביי מענדעלין, — דאס איז דער תמצית פון דער טענדענץ, וואס די ערציילונג טראגט אין זיך, אום בעסער און שענער צו מאכן דעם יידן.

אזוינע זיינען די פאררעדעס צו דער "קליאטשע", "ווינשפינ-גערל", "פישקע דער קרומער", "דאס קליין מענשעלי", "טאקסע". "פישקע דעם קרומען" ווידמעט מענדעלי מנשה מארגאן-ליעסן און אין דער ווידמונג זאגט ער, אגב: — "מיר ביידע האבן אנגעוהויבן אונזער ארבעט אין דער יידישער ליטעראטור פונקט אין דער וועסנע-צייט פון יידישן לעבן דא ביי אונז אין לאנד. דער עולם האט פון אייער שרייבן געלעקט די פינגער, ווי אזוי איר זייט אויף יידן א מליץ-יושר און לערנט זיי מיט גוטן, גאנץ פריינדליך, צוקוקן זיך צו זיך אליין, צו וויסן פון זייער לעבן צו-זאגן, א פנים צו האבן און זיין לייטן גלייך".

די "טאקסע" ווידמעט מענדעלי דעם אדעסער שטאט-גאלאָוואַ ברויטאָסעלטשין, וועלכער האט אין א רעדע ארויסגעזאגט די מיי-נונג, אז די יידישע געזעלשאפט גופא דארף זיך שטעלן קעגן דער טאקסע. און מענדעלי זאגט אין דער ווידמונג צום גאלאָוואַ: — "אין דעם פארלינגנדיגן בוך אויף יידיש, וואס רופט זיך אן "טאקסע", האב איך זיך געסטארעט לויט מיינע פוחות ארויסשטעלן אלע אונטערדריקונגען, וועלכע די ארימע יידישע שיכטן ליידן אויס פון דער קאָראָבקע".

דער גאנצער ודוי פון "קליין מענשעלי" איז לויט דעם אינ-האלט און דער טענדענץ א ריין-פובליציסטישע ווערק מיט די

בעסטע כוונות אָפצווענדן די לעבעדיגע יידישע תקיפּים פון דעם שלעכטן וועג, פול מיט גבבות, רמאות, אכזריות, אויף וועלכן דער פאַרשטאַרבענער אברמעלי תקיף איז געגאַנגען. די ליכטיגע טיפּן, וועלכע ווערן אַרױסגעפירט אין "קליין מענשעליך", פּרעדיגן גוטע, ליכטיגע אידעאַלן, וועלכע ווערן אַנטפלעקט אין די געשפרעכען פון גוטמאַנען (אין גוטמאַנען האָט מענדעלי אָפגעמאַלט גאַט לאַבערן, וועלכער האָט געהאַט אויף מענדעלין אַ געוויסע ווירקונג) מיט יעקבזאַנען:—ווי שיין און גוט עס וואָלט געווען, ווען מען זאָל פאַראייניגן וועלטליכע בילדונג מיט יידישע קענטעניש, מען דאַרף בויען שולן און וואָס מער בילדן דאָס פּאָלק—די אידעאַלן פון דער השפּלה, פון וועלכע מענדעלי קערט זיך אַליין אָפּ, טייל-ווייז, שוין אין אָנהויב פון די 70-ער יאָרן.

פּובליציסטיק איז דאָס פּאָעמאַ "יודל" און פּובליציסטיק איז די פּיעסע "דער פּריזיוו". פּובליציסטיק איז פאַרהאַן גענוג אין דער "קליאַטשע" און אין "ווינשפינגרל" און אומעטום ביי מענדעלין אָן אַן אויסנאַם, ווייל אומעטום אָן אַן אויסנאַם איז ביי מענ-דעלין פאַרהאַן אַ טענדענץ, אַ מיין, אַ גוטע כּונה, אַ וואוילע און שיינע זאָך, פאַר וועלכע ער קעמפט און אַ המון עקלהאַפטע זאַכן, קעגן וועלכע ער טרעט אַרויס מיט אַלע זיינע קרעפטן. און אַלץ צום נוצן פון פּלל ישראל, פון די יידישע אַרימע שיכטן, פון אַלע יידן, וועלכן ער האָט גלייכצייטיג אַזוי ליב און אַזוי פּיינט.

אין מענדעליס ווערק איז דעריבער פאַרהאַן זעער פיל משלים, רמזים און "באַלערונגען" און פאַרקערט ספּעלט דער הויפט-נערוו פון יעדער פּאָעזיע—די ליבע, "פּישקע דער קרו-מער" האָט עפּעס יאָ ליב די האַרפּאַטע מיידל, אָבער מ'שטיינט געזאַגט, וואָס פאַר אַ ליבע קאָן זיין ביי קבצנים נעביך, ביי אַרי-מע יידישע לייט. ווי קומט ליבע צו קאַבצאַנסק? קאַבצאַנסק האָט נאָר איין פאַרבאַהאַלטענעם באַגער:—גוואַלד, ווי גוט וואָלט עס געווען, אַז מען זאָל קאַנען פּטור ווערן פון פּרעסן! און דער באַ-

גער ווערט שוין געבאָרן מיט דעם יידן אין וויגעלע.
 — „אַך, ווען נישט דאָס עסן, ווען נישט דאָס עסן וואָלט
 דאָס לעבן אין קאַבצאַנסק פאַר הערשעלין קינדווייז געווען זעער
 אַ גליקליכס, ווי אין גן-עֶדֶן. דאָס לעבן האָט אים געפרעגט די
 ערשטע קשיא: הערשעלי, וואָס איז מיט דיר אַווינס די שמחה?...”
 („ווינשפינגערלי“).

און ניט קיין ליבעס און ניט קיין פאַעזיעס דאַרף אַ קאַב-
 צאַנסקער ייד האָבן. ער דאַרף נוצליכערע זאַכן האָבן. און
 מענדעלי שרייבט אַרום דאָס גאַנצע קאַבצאַנסקער לעבן, דאָס לעבן
 פון גאַנצע עדות יידן מיט זייערע פיינע בריות, מיט די
 תקיפּים, מיט די גוטע און שלעכטע צווישן זיי, מיט די אַלע
 מנהגים, אַלע תּנועות, אַלע פאַרבאַהאַלטענע געדאַנקען און
 באַגערן, מיט די אַלע אינסטיטוציעס, פּביכול, מיט דער קרעטשמע,
 מיט דעם מרחץ, מיט דעם הקדש און מיט דעם בית-עולם.

דער גאַנצער אַלטער דור גייט פאַרביי פאַרביי אונז אין
 מענדעליס ווערק אַזוי קאַנצענטרירט-רעאַליסטיש, אַזוי נייכטער-
 וואָרהאַפּטיג, אַז מען באַגעגענט זיך מיט אים ממש פנים אל פנים,
 אַז מען ציט אים אַיין אין זיך און מען לעבט אים איבער אין דער
 פאַרשטעלונג ביו די קלענסטע פרטים.

מענדעליס ווערק זיינען ניט קיין „ראַמאַנען“, ניט קיין
 „ערציילונגען“, ניט קיין „פאַעמען“ און ניט קיין „פּיעסן“—דאָס
 זיינען יידישע קולטור-היסטאָרישע דאָקומענטן פון אַן אומגעהייערן
 ווערט, וואָס אים איז ניט אַפּצושאַצן און אַפּצומעסטן.

ג.

שוין גלייך אין זיין ערשטן יידישן ווערק „דאָס קליינע
 מענשעלי“ האָט אונז מענדעלי באַוווּן אַ מוסטער פון אַ שפּראַך,
 וואָס איז אַן יעדן ווידערשטאַנד, אַן טענות און מענות, געוואָרן
 קלאַסיש פאַר דער יידישער ליטעראַטור אויף אַזוי פיל, אַז זי

האָט באַמט ערצויגן אויף זיך דעם גאַנצן שפּעטערדיגן דור. דאָס גרעסטע און דאָס העכסטע, וואָס מען דאַרף באַוואַנדערן אין מענדעלין, — איז די שפּראַך. און וויפּיל מען טראַכט ניט און מען באַמיט זיך ניט צו פאַרשטיין פּון וואַנען, ווי אַזוי איז מיט אַם אַל ערשינען פאַר אונז, אָן מאַטערניש, אָן יעדער אַנטוויקלונג, און קיין שום חבלי-לידה, אַ פאַרטיגע, אינגאַנצן אַ פאַרטיגע אָפּגע-מאַסטענע און אויסגעלייטערטע קלאַטישע שפּראַך מענדעליס. — וויפּיל מען טראַכט ניט און מען באַמיט זיך עס ניט צו פאַרשטיין, בלייבט עס פאַרט אַ טיפּע רעטעניש, אַ סוד, וואָס קאָן נאָר מגלה ווערן, ווען מען זאָל די דאָזיגע רעטעניש ערקלערן ריין-מעטאָ-פיזיש מיט דער גרויסער אינטימווער קראַפט פּון פּיינפּילן און טאַלאַנט, וואָס איז פאַרבאַהאַלטן אין געבוירענעם קינסטלער.

אַדאַנק דער שפּראַך באַקומען מענדעליס ווערק אַ טיפּערן אינערן זין, זייער פּובליציסטיק ווערט דוּהכגעדרונגען מיט אַ קינסט-לערישן תּוך און אַפּילו דער טראַדיציאָנעלער „אמר מענדעלע מוכר ספרים“ באַקומט אַ העכערן, גרעסערן, רייכערן אינהאַלט. און זאָל אויך דער לעזער ניט פאַרגעסן די צייט, די עפּאָכע. זאָל ער ניט פאַרגעסן, אַז מענדעלי איז ערשינען מיט אַ גאַנצן האַלב-יאָרהונדערט צוריק. אפּילו מיט אַ צייט שפּעטער, שוין ביים סאַמע אָנהויב פּון די 90-ער יאָרן, איז גענוג צו נעמען אין האַנט דאָס בעסטע, וואָס איז דאָן געווען אין דער יידישער ליטעראַטור, — שלום-עליכמיס „פּאָלקס-ביבליאָטעק“ (קיעוו 89—1888), אום עס זאָל ערשט גרויס ווערן דאָס רעטעניש פּון מענדעליס ערשיינען נאָך אין מיטן פּון די 60-ער יאָרן, אַזוי ווייט האָט זיין שפּראַך און דער קולטור-היסטאָרישער אינהאַלט, אויך דער קינסטלערישער אינהאַלט, פּון זיינע ווערק אַריבערגעשטיגן זיין דור.

ווען מען זאָל אַרויסגעבן אַ ספּעציעלן ווערטער-בוך פּון מענדעליס ווערק, אַ בוך, וואָס זאָל פאַרצייכנען און ערקלערן אַלע ווערטער און באַגריפּן, סטיליסטיש און קולטורעל-היסטאָריש, וואָס געפינען זיך אין מענדעליס ווערק — וועלן מיר בעקומען אַ

אוצר, וואָס האַלט איין זיך די גאַנצע יידישע שפּראַך און אירע אַלע פּאַרמען.

די יידישע ליטעראַטור פאַרמאָגט נאָר נאָך איין מייסטער פון דער שפּראַך, וואָס קאָן געשטעלט ווערן נעבן מענדעלין. — דאָס איז שלום-עליכם. און שלום-עליכם איז טאַקי דער טרייסטער אייניקל מענדעליס. מיר שטויסן זיך אָן אויף דעם גאַנצן אָפּט, לייצענדיג און הנאה האַבענדיג פון זיינע ווערק.

די אַריגינעלסטע מענדעליס ווערטלעך, פּשטלעך, וואונקע-לעך, די אַלע „נישט דאָס בין איך אויסן“, „ארויס מיט דער שפּראַכע“, „א האָן שעבעהענער“, „פיינע בריות“, „פּערד'ס פּוס פּידקאווע“, „בעי“, „מע“, „טא“ — געפינען מיר ביי שלום-עליכמען ווי אין אַ גילגול.

דאָס כאַראַקטעריסטישע מענדעליס „אָרומשרייבן אַ פאַרשוין“ איז אויך ביי שלום-עליכמען פון זעלבן שניט.

די באַרימטע שטעטע מענדעליס — קאַבאַצאַנסק, גלופּסק, בוי-בעריק און דער באַרימטער טייך גוילאַפּיאַטאַווקע — זיינען אויך ניט פאַרלאָזן ביי שלום-עליכמען. און ווער רעדט שוין וועגן צעטל, וועגן דעם גרויסן צעטל פון די שיינע און פיינע יידישע נעמען: מלכה-טויבע, טריינע-סאַסיע, קיילע-ריקעל, חיי-טריינע (קאַזאַק), בריינדל די זאַגערקע, באַבע יענטע, מומע זעלדע, חנה-לעמיל — גקבות, — און זכריה: רי שמעלקע, חיים-חנא (לעקיש), שניאור-וואַלף, מאַניש לייבעלעס, מענדל דער געלער, מאַטקע גנב? אפילו, ווען שלום-עליכם זעצט איבער אַזוי קונציג אַ פּוסק, לאַמיר זאָגן — „הבל הבלים — בלאַטע שעבעבלאַטע“ — איז דאָ אויך פאַראַן אַן אָפּקלאַנג פון מענדעלין.

היינט ווען שלום-עליכם פירט אַרויס מנחם-מענדלען, אַלס אַ שדכן, וואָס פאַרעט צונויף אין גרויס אַיילעניש, ניט דאָ געדאַכט, צוויי מיידלעך („עס פּידלט נישט“) — איז דאָס דען ניט דער זעל-בער מנחם-מענדל, וואָס ביי מענדעלין רופט ער זיך אַלטיר יכנה"ו

אין "פישקע דעם קרומען"?—בנאמנות, וואָרט ביי וואָרט דערזעלבער.
און ווער זעט ניט אין שלום=עליכם בריוועלעך די שפורן
פון באַרימטן בריוו, וואָס מענדעלי האָט געשיקט צו חיה=טריינע
קאָזאק פון גרויס צער אויף איר פיינעם מאָן ר' חיים=חנא לעקיש
("פישקע דער קרומער")?

שלום=עליכם איז אַוועק ווייטער פון מענדעלין אין זיין
שאַרפערן און פרייערן הומאָר (ביי מענדעלין איז דער הומאָר
כמעט אויסשליסליך אַ גאַלגען=הומאָר), אין זיין גרעסערער
גאַלעריע פון די יידישע טיפן אין דער נייערער תקופה (ער איז
דאָך אַן אייניקל!) און ענדליך, אין דעם אופן פון שרייבן גופא,
וואָס זאָגט זיך שוין אזוי גוט ווי אַפּ פון אַ פאַרויס=געשטעלטער
טענדענץ, מײן אָדער כּונה. אמת—דער ייד פון איצט איז שוין
אויך ניט דערזעלבער, וואָס אַמאָל—און פון מענדעליס קאַבצאַנסק
ביז שלום=עליכם פתּרילעווקע איז שוין אויך אַ היבשער מהלך.

ס'איז זעער אַ פּרוכטבאַרע און אינטערעסאַנטע טעמע:—
מענדעלי און שלום=עליכם, די צוויי גרעסטע יידישע פּאָלקס=קינסט-
לער. עס וועט זיך אַרויסשטעלן די אומגעווינערע באַדייטונג, וואָס
מענדעליס שפּראַך האָט געהאַט אויף די אַנטוויקלונג פון אונזער
ליטעראַטור און דער ניט קלענערער קולטור=היסטאָרישער ווערט
אויף דורות, דורות לאַנג, וואָס זיינע ווערק האָבן פאַר אונז אַלע-
מען, און גענומען אין זיין עפּאַכע וועט אויך קלאַר ווערן דער
רייזן=קינסטלערישער מהות פון מענדעליס בעסערע בעלעטריסטישע
שאַפּונגען.

II.

דער ערשטער, וואָס האָט געלייגט דעם יסוד צו דער יידישער ליטעראַטור, — דער זיידע, — האָט געדאַרפט מיט זיינע אייגענע אויגן זעהן, ווי דער פּאָטער (פּרץ) און דער אייניקל (שלום-עליכם) פון דער יידישער ליטעראַטור זיינען געפאלן איינער נאָך דעם אַנדערן*). האָט אַ פּאָלק ווען ס'איז געהאַט אזא פּאַל, ווען זיין ליטעראַטור איז פאַרבליבן אָן אַ טאַטן און אָן אַן אייניקל, נאָר ביים זיידן! מיר האָבן פאַרלאָרן אונזער גאַנצע האָב און גוטס פון די שפּעטערדיגע דורות און האָבן זיך אָפּגעשטעלט — ביי דעם מיטן פון פּאַריגן יאָרהונדערט און ביי... די ערשטע טריט פון דער נייער צייט, וואָס האָט נאָך קיין גאַנצן דור ניט דורכגעמאַכט. דער קערן איז אויסגעפיקט. ס'איז פאַרבליבן די איי און די שאַלאַכץ. וועלן אונזערע "יונגע" זיין די כעמיקער, וואָס וועלן קאַנען אויס-וואַרימען די איי אין אַ לעבעדיג נפש און וועלן די שאַלאַכץ פאַר-וואַנדלען אין אַ געזונטן, נאַטירליכן געפּעס, וואָס האָדעוועט די פּרוכט, ביז וואָנען ס'ווערט צייטיג?

מענדעלי איז דער גרויסער "אַנגרייטער" אין אונזער ליטע-ראַטור. ער האָט באַשאַפן אלע פאַרבאָדינגונגען פאַר אַלץ, וואָס איז שפּעטער געשאַפן געוואָרן. אָן מענדעלין איז לחלוטן אוממעג-ליך פאַרצושטעלן זיך שלום-עליכם'ען, און אויב בנוגע פּרצין איז דאָס מעגליך, איז דאָס ניט אין דער אַלגעמיינער פּערספּעקטיוו, נאָר מער ניט ווי אין די גרעניצן פון פּרץ'ס וועלטל גופא. די אַלגעמיינע פּערספּעקטיוו פון דער יידישער ליטעראַטור איז אַבער אַ קייט, וואָס הויבט זיך אָן ביי מענדעלין און גייט דורך פּרצין און שלום-עליכם'ען אַלס די שטאַרקסטע, זיכערסטע ריג-גען, ביז וואָנען זי דערלאַנגט צו אַשן און צו די ווייטערדיגע.

* י. ל. פּרץ איז געשטאָרבן דעם 21 מערץ 1915; שלום-עליכם — דעם

13 מאי 1916; מענדעלי מוכר ספרים — דעם 8 דעצעמבער 1917.

פּרץ איז געשטאַרבן אין עלטער פון 64 יאָר, שלום=עליכם—
 אין עלטער פון 57 יאָר; פּרץ אין געווען אַ שרייבער 39 יאָר,
 שלום=עליכם—33 יאָר. דאָס איז כמעט דריי פערטל פון דעם פע=
 ריאָד, וואָס די גאַנצע יידישע ליטעראַטור עקזיסטירט (פאַר דאָס
 ערשטע ווערק, וואָס הויבט באמת אָן אונזער נייע, היינטיגע יידי=
 שע ליטעראַטור, האַלט איך מענדעליים "דאָס קליין מענשעליי",
 וואָס איז ערשינען מיט 56 יאָר צוריק).

שלום=עליכם האָט פאַרגרעסערט און פאַרברייטערט
 דאָס, וואָס מענדעלי האָט געשאפן; ער האָט מענדעלייִס
 קאַבצאַנסק ארויסגעצויגן פון זיינע איינגעדיעלדיג אמת, און
 האָט באַוויזן די גרויסע יידישע כתריליווקע פון איישישאַק ביז
 ניו־יאָרק. און ניט נאָר אין שטח איז דאָ דער אונטערשייד, נאָר
 אויך אין תּוֹר. פון מענדעלייִס קאַבצאַנסק ביז שלום=עליכם כתר=
 ליווקע איז שוין אַ היבשער מהלך אין די גרעניצן פון דער אָפגע=
 האַקטער וועלטל גופא. דער אייניקל איז דאָך יינגער פון זיידן;
 און אפילו אַ קאַבצאַנסק און אַ פסריליווקע שטייט אויך ניט אויף
 איין אָרט, ווען אפילו עס איז שווער צו זאָגן אויפן ערשטן
 אויגנבליק וואָס אייגענטליך האָט זיך געביטן: דער אינהאַלט צו
 די פאַרם. אין יידישן לעבן איז פאַרגעקומען אזוי, אַז די כתר=
 ליווקע איז געוואָרן אַ באַוועגליכע: שטעלט אייך דייטליך
 פאַר אַזא מין אומבאַגרייפליכען פאַקט—די פאַרגליווערטע, איינגע=
 זויערטע כתריליווקע, וואָס גלויבט באין אופן ניט, אַז ס'איז פאַ=
 ראַן אַזא "באַשעפעניש" ווי אַ באַן,—אַז די דאָזיגע קאַנסערווירטע
 מאַסע האָט זיך מיט אַמאָל אַ הויב געטאַן פון אָרט, האָט דורכגע=
 שפּרייזט וועלטן און ימים און האָט באַשאפן אין משך פון אַ
 וועלכע ס'איז דריי צענדליג יאָר דעם גרעסטן יידישן צענטער פון
 דער וועלט אויף יענעם זייט אַקעאַן! אין מענדעלייִס קאַבצאַנסק
 איז נאָך אזוינס געווען משונה=ווילד, אין שלום=עליכם כתריליוו=
 קע איז עס אַ געשעהעניש פון טאַג איין און טאַג אויס. נאָך מער,
 שלום=עליכם האָט אייגענטליך געשילדערט ביידע כתריליווקעס:

אין מענדעליס נוסח און אין דעם נייעם נוסח, די אלטע און די
 נייע כתריליווקע. און ווען די נייע כתריליווקע פארט קיין ניו-
 יארק, פירט זי מיט זיך די אלטע כתריליווקע פון איישישאק. און
 ווער ווייס עס גיט, אז אין ניו-יארק גופא איז איישישאק פארבליבן
 איישישאק! אָט אזוי איז שלום-עליכם—דער דיכטער פון דער
 באוועגליכער כתריליווקע, בעת מענדעלי איז דער דיכטער פון
 דעם אומבאוועגליכן קאנצאנסק.

XX

ס'פארשטייט זיך, אז די טיפן זיינען אויך אנדערע. ביי
 מענדעלין זיינען זיי מער איינהייטליכע, מער איינזייטיגע, ביי
 שלום-עליכם— פארשיידנארטיגע, פילפאכיגערע, ריכטיקע אין
 שפיל און אין פארב, אויף וויפיל באוועגונג איז פארשיידנארטי-
 גער און רייכער לויט די מעגליכקייטן, ווי פארגליווערטקייט און
 אָפגעשטאנענקייט. מען דארף גיט מיינען, אז איישישאק האָט גלייך
 עמיגרירט קיין ניו-יארק. ער איז גאָך פריהער דורך די שטאָט, די
 יידישע שטאָט, וואָס אין כמה פרטים איז עס גאָך אויך אַ שטיק
 איישישאק. אַ סברא, אז אפילו גאָר די הויכע יידישע "טווער"
 ערגעץ אין דער רעזידענץ זיינען גאָך אויך מנחם-מענדל'ס און אז
 אָן בטחון קאָן בכלל אַ ייד אַ טאָג גיט איבערלעבן, ווען ער איז
 שוין אפילו מפלומרשט לאַנג, לאַנג אַוועק פון כתריליווקע. אָן
 דעם בטחון, וואָס איז דאָ אייגנטליך תמיד אַ פּוּעל-יוצא פון באַדנ-
 לאַזיגקייט. און דערפאר טאָקי איז גאָרניט אזוי ווייט, ווי מען
 מיינט, פון מנחם-מענדל'ען ביז טביה דעם מילכיגער...

XX

שלום-עליכם איז דער שריפטשטעלער, וואָס שטייט אויף
 דער מיטן צווישן דער אלטער (מענדעלי'ס) און דער נייער וועלט
 (פון אונזער דור). ער שטייט אויף דער גרעניץ צווישן דער
 כתריליווקע, וואָס איז פאָרוקט ערגעץ אין אַן עק, ווייט פון אייז-
 באַן, און דער נייער כתריליווקע, וואָס האָט שוין אפילו אַ טראַם-
 ווי אויף די אייגענע גאָסן...

אלע קלאַסן און שיכטן פון פּאָלק האָט שלום-עליכם גע-
 שילדערט (ביי מענדעלין זיינען גיטאָ און קאָנען גיט זיין קיין

"קלאסן און שיכטן", ביי אים איז פאראן נאָר אַן עדה יידן):
 גבירים (סענדער בלאַנק); מיטעלע גבירים, רייכערע בעלי-בתים
 ("איוויניטי, זאָג איך, מי, זאָג איך, ליודי נעבאָגאטעיע, נאָ או
 נאָס, זאָג איך, יעסט מאלענקאָיע, זאָג איך, סאָסטאָיאַניע"); פשוטע
 בעלי-בתים (אַלע טטאָעס און מאַמעס אין פּתריליווקע, דער אַלטער און
 נייער); קבצנים; לופט-מענשן (מנחם מענדל); קליינע מענשעלעך
 מיט קליינע השגות; מאַדאָמען ("אַ ווייסע פּפּרה"); פּאַרלאָרענע
 נשמות ("פל נדרי"); פּילאָזאָפּן (טביה דער מילכיגער); ציוניסטן
 און בונדיסטן ("צווייט און צושפּרייט"); קינדער (אַלע קינדער-
 ערציילונגען). ניט מער, די קלאַסן און שיכטן זיינען ביי שלום-
 עליכסען ניט קיין סאָציאַל-עקאָנאָמישע איינהייטן, נאָר יידיש ל-
 כע, פּאַלקסטימליכע, וואָס שטימען איין מיט דעם באַשטאַנד פּון
 דער יידישער באַפעלקערונג (הענדלער און בעלי-מלאכות) — קליין-
 בירגער). און צוגלייך מיט מענדעלין איז טאַקיי שלום-עליכס דער
 סאַמע "יידישער" פּון אַלע יידישע שריפטשטעלער, און לויט דער
 שפּראַך איז ער אפילו דער גרעסטער יידישער פּאַלקס-שרייבער,
 וואָס האָט ניט זיין גלייכן.

שלום-עליכס געהערט צו די ווייניגע נאַציאָנאַלע (און שלום-
 עליכס איז ניט נאָר אַ פּאַלקס-שרייבער, נאָר אויך אַ נאַציאָנאַל-
 לער דיכטער, — וועגן דעם איז דאָ אַ סך וואָס צו זאָגן, און
 דאָס איז זיך א טעמע פאַר זיך). דיכטער אין דער וועלט-ליטעראַ-
 טור, וואָס מען דאַרף זיי ניט אַגיטירן און פּראָפּאַגאַנדירן פאַרן
 פּאַלק. אַלע לייגענען אים, אַלע ווייסן אים, אַלע קוועלן פּון אים,
 אַלע פאַרשטייען אים.

אַבער אַלע קענען אים? ס'איז אַ טעות צו מיינען, אַז
 שלום-עליכס איז אַן אָפּן בוך פאַר אַלעמען גלייך. שלום-עליכס
 איז גראַד דער שריפטשטעלער, וואָס איז אזוי פּאַפּולער, אַז קיי-
 נער גיט זיך ניט די מיה צו מאַכן דעם נענטערן, טיפּערן אַנאָ-
 ליו. און איך ווייס ניט צו ס'איז דאָ אַ פּרוכטבאַרערע אַרבעט, ווי
 דער אַנאָליו פּון שלום-עליכס ווערק און פּון דער באַציהונג צו זיי
 מצד די פאַרשיידענע שיכטן פּון יידישן פּאַלק.

שלום=עליכם איז אַ סאַטיריקער, שלום=עליכם איז אַ הומאַ-
ריסט, שלום=עליכם איז אַ קאָמיקער. דריי באַגריפֿן אינאיינעם.
מען פּלאַנטערט זיי און מען זעהט ניט, אַז אייגנטליך ווענדט זיך
דאָ אַלץ אָן דעם, ווער עס לייענט שלום=עליכמן. לויט דעם ווי
מען פאַרשטייט שלום=עליכמן, קאָן מען אורטיילן ווער עס לייענט
אים, און אזוי ווי אים לייענען אַלע, — שטעלט זיך אַרויס אַ בילד
פון דער יידישער ווירקליכקייט, וואָס רעדט פון שלום=עליכם ווערק
צום לעזער און פון לעזער צו שלום=עליכמן ווערק. די מאַדאַם
באַגעגענט נאָך אַ מאַדאַם, און מנחם=מענדיל שטויסט זיך אָן אויף
זיין צווילינג, און טביה קומט צונויף אין אַ קאָמפּאַניע, וואָס זיי=
גען ניט קיין קלענערע קונצנמאַכער אין תּופּס זיין די וועלט,
זיי ער. ניט מער, יעדערער, וואָס דערזייט זיין פרצוף וויל זיך
ניט דערקענען, און ער לאַכט דאָן, ווען עס נאָגט אים אונטערן
לעפּעלע.

יעדער איינער פון די אופנים ווי מען פאַרשטייט שלום=
עליכמן אַנטשפּריכט אַ געוויסער יידישער סאַציאַלער גרופּע. אַ סאַ-
טיריקער איז שלום=עליכם פאַר די, וואָס שטייען „איבערן פּאָלק“;
אַ הומאַריסט איז ער פאַרן פּאָלק גופּא; אַ קאָמיקער פאַר די, וואָס
זיינען אַוועק פון פּאָלק אַדער ווילן אים ניט וויסן.

די נאַציאָנאַלע גאַלעריע טיפּן, וואָס שלום=עליכם האָט גע-
שילדערט, וועט צוזאַמען מיט מענדעליס גאַלעריע פאַרבלייבן אָן
אייביגער קוואַל, פון וועלכן מען וועט קיינמאַל ניט אויפהערן צו
שעפּן, אום צו דערקענען דעם אמתן אופן פון יידישן לעבן
אויף אַ משך פון דער גייערער אַנטוויקלונג (פון דער צווייטער
העלפט פון פּאָריגן יאָרהונדערט ביז איצט) און פון דער אמתער
יידישער פּאָלקס=פּטיכאַלאָגיע. אָן שלום=עליכמן (און געוויס אָן
מענדעלין, וועלכער איז דאָ אַלע מאָל דער ערשטער, דער אויפ-
בויער, דער פונדאַמענט!) פאַרבלייבט די יידישע ליטעראַטור אינ-
גאַנצן אָן אויסגעליידיגטע אין הינזיכט פון אַ ברייטערער שילדע-
רונג פון יידישע סאַציאַלע טיפּן, וואָס זיינען גענומען פון אַלע

קערן-שיכטן און קערן-גרופן פון יידישן פאלק, ווי זיי זיינען גע-
ווען (א סך האָט זיך שוין געענדערט) און ווי זיי זיינען איצט.

פ ר ץ הָאָט אַרײַנגעבראַכט אין דער ײִדישער ליטעראַטור
גאַר אינגאַנצן נייע, טיפע שטריכן. ער שטייט באַזונדער, אָפּגע-
טיילט, — און פון אים הייבט זיך אָן דער נייער פּערײַאָד אין
ײִדישן ליטעראַרישן שאַפּן. ווי אַלע פּריערדיגע ײִדישע שריפט-
שטעלער איז פּרָץ געווען צום אָנהויב אַ משכיל, אָבער שוין זײַנע
משכילישע אידעאַלן און די אַרט, ווי ער האָט זיי דורכגעפירט,
באַווײַזן אויף נייע פּאַרמען פון דעם אַלטן אינהאַלט „בילדן
דאָס פּאַלקו! ברענגען נוצן דעם פּאַלקו!“ ס׳איז גענוג צו דערמאָ-
נען פּרײַס „ײִדישע ביבליאָטעק“ (1891) און פּרײַס „יום-טובּ-
בלעטלעך“ (1895). אמת, די צײַט איז שוין געווען אַן אַנדערע,
אָבער פּרָץ האָט אַלעמאַל אַריבערגעײַאָגט די צײַט און שפּעטער
זײַנען געווען מאַמענטן, ווען פּרָץ איז אַזוי צו זאָגן געקומען צו
פּרײַ, ווען ער האָט אַ כאַפּ געטאָן אויף עטליכע דורות ווייטער.

ס׳איז ניטאָ קײן אײן פּרָץ, ס׳זײַנען פּאַראַן ע ט ל י כ ע
פּרײַץ, — אין דעם אײן פּרָץ...

מענדעלי, שלום-עליכם זיינען פון איין גוס, פון איין אַרט;
פּרָץ ווייס אַליין אָפּטמאַל ניט, וואָס ער איז. ער האָט דער ערשטער
אין דער ײִדישער ליטעראַטור פּאַנאַנדערגעטיילט דעם כלל פון
דעם פּרָט, די עדה פון דער פּערזאָן; פּרָץ איז דער ערשטער ײִדי-
שער „אינדיווידועלער“ שריפטשטעלער. ביז אים איז ניט געווען אין
דער ײִדישער ליטעראַטור אַזוינע קינסטלערישע אָפּיעקטן ווי די
נשמה פון יחיד. פּרָץ האָט דער ערשטער אַ פּרעג געטאָן: „צו בין
אײך, — אײך?“ און פון דעם מאַמענט הויפּן זיך אָן אין דער ײִדי-
שער ליטעראַטור די אַלע נייערע שטרעמונגען, פּאַרמען, זוכע-
נישן, פּרובן, וואָס פּרָץ איז געווען זײער פּאַטער און וואָס די
איצטיגע ײִדישע שריפטשטעלער פירן זיי דורך יעדערער אויף זײן
אופן.

פּרָץ איז געווען אַ ראַציאָנאַליסט, אַ רעאַליסט, אַ ראַמאַנטי-
סטישער אַרטיסט.

קער, א סימבאליסט, א מיסטיקער, א חסיד. וואָס האָט פּרץ אין אונזער ליטעראַטור גיט איבערגעקערט פון אונזן ביז אונטן? אין דער הינזיכט איז פּרץ געווען דער רעוואָלוציאָנער קעגן די פאַרמען און שאַפונגס-אַרטן פון מענדעלין און שלום-עליכמן. אָנגערייט האָט ער זיי גיט (זיי קאָן מען גיט אָנרירן, זיי בלייבן און וועלן תמיד בלייבן פעסט, ווי די גרונט-שטיינער פון יידישן קונסט-בנין) און האָט גיט געוואָלט זיי אָנרירן; ער האָט אָפּער אין אמתן זין פון וואָרט דורכגעבראַכן די נייע וועגן אין דער קונסט-שאַפונג און מיט דעם האָט ער געבראַכט די נייע ספּקוט און דעם נייעם גלויבן. צום ערשטן מאָל איז אויפגעשוואַמען אין דער יידישער קונסט דאָס פּראָבלעם פון דער יידישער צוקונפּט.

און דאָ קאָן מען זאָגן: מענדעלי און שלום-עליכמן זיינען די דיכטער פון יידישן עבר און פון יידישן הוה, פּרץ איז דער דיכטער פון דער יידישער צוקונפּט. שלום-עליכמן איז דער פּאָעט פון דער וואָך, און פּרץ פון דעם יום-טוב. גיט אומזיסט האָט פּרץ אזוי ליב געהאַט אַלעגאָריעס, און אין דער לעצטער צייט—דעם הטבריל בין קודש לחול...

סיאיז איבעריג צו זאָגן, אז פּרץ האָט "איי ראָפּע איי זירט" די יידישע ליטעראַטור (ווי ער האָט איראַפּעאיזירט די יידישע שפּראַך) און פונקט אזוי ווי דורך זיינע דראַמען און ציטיקלען, ווי דורך זיינע "פּאָלקסטימליכע געשיכטן".

פּרץ איז דער שוויפטשטעלער, אויף וועלכן מען קאָן זען די פאַרשיידענע עטאַפּן פון דער יידישער ליטעראַטור-אַנטוויקלונג הן אין אינהאַלט און הן אין פּאַרם. פּרץ האָט געשריבן רעאַליסטישע לעבנסבילדער פון די פּאָלקס-מאַסן, פון גורל פון דער יידישער פרוי, פון פּאַנאַטיזם און אָפּגעשטאַנענקייט פון יידישן לעבן ("רייזע-בילדער", "מענדל בריינעס", "אַ פעס פון אַ יידענע", "מוסר", "באַנאַציע שוויגן"); פּרץ האָט געשריבן די עכסטע ראַמאַנע טישע ווערק ("חסידות", "פּאָלקסטימליכע געשיכטן"); סימבאָלישע און מיסטישע (די דראַמען); פּילאָזאָפּישע, קריטישע, סאַציאַלאָגישע.

פובליציסטישע ארטיקלען, וואָס אַנטהאַלטן אין זיך אַלע מעגליכע
 ביואַנסן, אָנהויבנדיג פון ראַציאָנאַליזם און ענדיגענדיג מיט
 „קבלה־שען“ ליריום; פּרץ איז אַ „סאָציאַלער“ און „אינדיווידועלער“
 קינסטלער; פּרץ האָט אָנגעהויבן שרייבן העברעאיש פריער ווי
 יידיש (ווי אַלע יידישע שריפטשטעלער פון דער השפלה= און נאָך=
 השכלה=עפאָכע) און שוין אין העברעאיש האָט פּרץ אַריינגעבראַכט
 אַ זאַמלונג עראָטישע לידער („העוגב“, שירי אַהבה—1894) אין דער
 צייט, בעת ער האָט שוין געאַרבעט פאַר די „ברייטע מאַסן“ און
 האָט שוין געזאָגט „וואָס ווילן מיר“ („ליטעראַטור און לעבן“,
 זאַמלבוך—1894); און פּרץ דער „העברעער“ איז דאָס געווען דער
 יידישער שריפטשטעלער און דענקער, וואָס האָט אַייגנטליך גע=
 שאַפן די גאַנצע אַזוי גערופענע „יידישקייטשע“ שול.

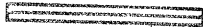
פּרץ איז קיינמאָל נישט פריי געווען פון טענדענצן. אין
 אַלע זיינע ווערק, אָן אויסנאַם, בעלעטריסטישע און פובליציסטישע,
 זיינען שטאַרק קענטניג פונות און מיינען, וואָס געוויינליך איז עס
 נישט קיין „סימן“ פון ריינער קונסט. ביי פּרצין זיינען זיי אָבער אַזוי
 צונויפגעפלאַכטן מיט דער גאַנצער מהות פון זיינע ווערק (דערהויפּט
 אין דער בעלעטריסטיק, און אין דער שפּעטערדיגער—מער ווי אין
 דער פריערדיגער), אַז זיי זיינען אַן אַרגאַנישער טייל פון פּרצ׳׳ס
 שאַפונג, נישט צוטראַכטונג. דאָ קאָן מען אויף פּרצין אַן איבעריגן
 מאָל זען די בהדרגה־דיגע אַנטוויקלונג פון יידישן געדאַנק אין
 דער יידישער שיינער ליטעראַטור.

„די יידישע אינטעליגענץ זעט אין פּרצין איר גייסטיגן פאָטער“,
 דאָס גופא איז שוין אַ טענדענץ. בנוגע צו מענדעלין אָדער שלום
 עליכטן קאָן דאָס קיינער נישט זאָגן, אַלץ איינס וועלכע שיכט אָדער
 גרופע פון פּאָלק, און פּרץ איז טאַקי דער גייסטיגער פאָטער פון
 דער יידישער אינטעליגענץ. זאָל מען אויפריכטיג דורכשטודירן
 פּרצ׳׳ס באַציהונג (אפשר קאָן מען זאָגן—עוואָלוציע) צו העברעאיש=
 יידיש (די וויכטיגסטע עטאַפן: 1886—„מנגנות הזמן“, 1888—„מאָגיש“;
 1891—„ביילדונג“—אין „יידישער ביבליאָטעק“, 1894—וואָס ווילן

מיר—אין זאמעלבוך „ליטעראטור און לעבן“; 1908—פּרזיס רעדע אויף דער טשערנאָוויצער קאָנפּערענץ; 1909—„העברעאיש און יידיש“—אין דער „ייד. וואָכנשר.“! פאַר פּרזין איז אויך די פּראָגע קיינמאָל אזוי ניט געשטעלט געוואָרן. פּרזיס קונסט, זיינע בעלעטריסטישע ווערק, זיינען די באַשטעטיגונג פון זיינע פּובליציסטישע הנחות פון שפּעטערדיגן פּעריאָד, ווייל ס'איז דאָך קלאָר, אז אַ באַוועגונג דאַרף זיך האָבן אויף וואָס אָנצושפּאַרן.—און דער יסוד פון „ידי=שיום“ איז געוויס ניט דער אָדער יענער מאַמר, נאָר די קינסט=לערישע ווערק פון פּרזין.—און פון שלום=עליכסין און פון מענ=דעלין, ד. ה. פון די, וואָס האָבן די יידישע ליטעראַטור געשאַפּן.

פּרץ האָט באַשאַפּן אַ באַזונדערע וועלט אין דער יידישער ליטעראַטור. ער איז אָבער, פאַרשטייט זיך, ניט אָפּגעריסן פון שלום=עליכסין און פון מענדעלין. אָן מענדעלין איז ניטאָ דער פונדאַמענט פון דער יידישער ליטעראַטור, אָן שלום=עליכסין איז ניטאָ איר גאַנצע אינערליכע קאָנסטרוקציע, אן פּרזין איז ניטאָ איר ווייטערדיגע אַנטוויקלונג, איר פאַרשיידנאַרטיגקייט און פיל=ווייטיגקייט, אירע זאַפטיגע קוואַלן, וואָס שפייזן די „נייע“ און די „יונגע“ יידישע קינסטלער און די יידישע אינטעליגענץ.

אָן מענדעלין, פּרזין און שלום=עליכסין האָבן מיר ניט קיין יידישע ליטעראַטור.

דער איבערהאנגס-פונקט

(דוד בערגעלסאָנס, נאָך אלעמען).

דאָס וויכטיגסטע ווערק, וואָס איז ערשינען דעם לעצטן צענדליג יאָר אין דער יידישער ליטעדאָטור, איז דוד בערגעלסאָנס גרעסערער ראָמאן „נאָך אלעמען“. דער ראָמאן איז נאָך שלום אַשׁ „מערי“ דער צווייטער ערנסטער פרוב אַרומצונעמען אין אַ קינסטלערישן ווערק דעם יידישן לעבן, וואָס שטייט אזוי ווי אויף דער גרעניץ צווישן דאָס אַלטע און נייע. דאָס אַלטע יידישע לעבן, וואָס מענדעלי מוכר ספרים האָט אונז אזוי קלאַסיש געמאַלט, איז שוין דורכן שטראָם פון דער צייט לאַנג איינגעבראַכן און געענ־דערט, — און אַפילו אין דער שפּעטערדיגער יידישער שטעטל, וואָס אַש האָט אזוי ראָמאַנטיש באַזונגען, האָבן זיך שוין באַוווּן נייע שפּראַצונגען און זיינען אָנגעקומען נייע לידער.

די שפּראַצונגען זיינען צאַרט און די לידער — עלעגיש, אָט די שטימונג, וועלכע באַשאַפט זיך אין בין-השמשות. נאָר די נאַכט איז שוין איבערגעהיפט. די דעמערונג, וואָס פאַר דעם זונען-אויפ־גאַנג דער האָן האָט נאָך ניט געקרייט, און אַלין איז נאָך אזוי געפּלהאַפט.

די זון איז אָבער ניט אויפגעגאַנגען.

דאָס איז געווען אַ פאַר יאָר פאַר דער וועלטמלחמה. די לופט איז באַמת געווען ווי פאַר אַ געוויטער. אין די קרייזן פון דער יידישער אינטעליגענץ האָט זיך דאָן געמערקט אַ באַזונדערע, טיפע שטימונג פון מיסטישע פאַרגעפילן, פון גאַטזוכענישן און פּסיכישע גריבלערייען. האָס אַלטע האָט קיינעם ניט באַפּרידיגט, מען האָט געזוכט צו פאַרטיפּן זיך אין די איבערליכע איבערלעבונגען און קומען צו זיך, — „צוריק אין געטאָ“ — נאָך דער „אַנטישונג

אין אייראָפּע און קולטור". אייניגע האָבן אַפילו ערנסט געטראַכט וועגן פאַרשליסן זיך אין בית-מדרש און ישיבה, — ביי יידן איז דאָך קיין מאָנאָסטיר גיטאָ און קיין מאָנאָך קאָן מען דאָך גיט ווערן... און איבער אַלץ איז געהאַנגען אַ טונקעלע שטילקייט, אַ רעליגיעז=באַפאַרבטע אומרוהיגקייט.

אַן אומבאַוואוסטיגער איבערגאַנגס=מאָמענט, דער שילדערער פון אים דאַרף זיין אַם מערסטן אַ פּסיכאָלאָג, דאַרף פאַרמאָגן שטילע, אינעווייניגסטע טענער, די רוהיגע פאַרם פון זיינע ווערטער דאַרף אַנטהאַלטן אין זיך דעם הינטערגרונט, וואָס וואַרפט די שייַן אויף דאָס גאַנצע ווערק, און ווען מען לייענט — וויברירט דאָס האַרץ.

בערגעלסאָן פאַרמאָגט אַט די ווערטער און טענער. ער גייט ווייטער פון פּרין אין שילדערן דעם יחיד, די פּערזענליכקייט, — און אַנגעהויכט מיט קנוט האַמסונ'ס טטיל, פאַר=בלייבט ער דאָך יידישליך.

די יידישע קריטיק האָט שוין טיילווייז בכלל גאַנץ ריכטיג פאַר=מולירט אייניגע אַלגעמיינע שטריכן פון בערגעלסאָנס ליטעראַרישער באַראַקטעריסטיק, דהיינו:

— ביז איצט האָבן די יידישע שריפטשטעלער געשילדערט דאָס יידישע לעבן אזוי ווי עס איז איצט, אזוי ווי עס איז געווען. זיי האָבן געשילדערט מערסטנטייל די סטאַטיק פון יידישן לעבן. בערגעלסאָן האָט אַנגעהויבן מאַלן דאָס יידישע לעבן אין זיין באַ=וועגונג, אין זיין פּליסן, אין זיין ענדערונג, אין זיין דינאַמיק. צווייטנס, האָבן ביז איצט די יידישע שריפטשטעלער געהאַט צו טאָן אַלץ מיטן כלל. אַפילו פּרץ, דער אינדיווידועלסטער און טיפּ=סטער פון די יידישע קינסטלער, האָט גיט אזוי געמאַלט די יידי=שע פּערזענליכקייט, ווי די יידישע פּאָלקס=פּסיכאָלאָגיע אין דער געשטאַלט פון יחידים. ביי די יידישע קלאַסיקער פאַרגעמט דעם אויבן=אָן די עדה יידן, דער אַלגעמיינער טיפּ. בערגעלסאָן מאַלט דעם פּרט, די פּערזאָן. פאַר אים עקזיסטירט דער איינצעלנער מענש מיט זיינע ליידן, איבערלעבונגען, שטימונגען. פאַר אים איז

יעדער ייד א באזונדערער מענש, און יעדער מענש א באזונדער וועלט. ניט מער, די סביבה, די געזעלשאפט איז, פארשטייט זיך, א גאנץ קאנקרעטע, א יידישע. מיט איין וואָרט—בערגעלסאָן גע= הערט צו דער ריי מאַדערנע אייראָפּעאישע קינסטלער, וואָס די פּערזענליכע איבערלעבונגען און שטימונגען פון יחיד איז פאַר זיי דער אינהאַלט און דאָס פּראָבלעם פון זייער ווערק, באופן, אַז פון יחיד זעט מען די געזעלשאפט, פון פרט—דעם כלל.—

אַזוי איז אין בערגעלסאָנס ראָמאַן מיט יעדער איינער פון די אַרויסגעפירטע פּערזאָנען, און אַזוינס פילט זיך אויך בכלל אין דער גאַנצער אַטמאָספּער פון ווערק.

די האַנדלונג פון ראָמאַן קומט פאַר אין אַ קליין יידיש שטעטל אויף דרום=מערב רוסלאַנד אין פאַר=דער=מלחמה=צייט, — ביי אַן עכטער יידישער סביבה פון רייכן יידישן שטעטלדיגן סוחרים=שטאַנד. נאָר דאָ און דאָרט קלייבט זיך די האַנדלונג אי= בער אין צענטער פון דרום=מערב רוסלאַנד—אין די גרויסע שטאָט קיעוו.

אין ראָמאַן ווערן געשילדערט דריי רייכע יידישע סוחרישע פאַמיליעס: בורנעס, הורוויץ און זיידענאָוסקי. די ערשטע צוויי וואוינען אין שטעטל, די דריטע—אין פאַרשטאָט פון גרויסן פּאָר. בורנעס איז אַן אויפגעקומענער גביר, אַן אויסגעאיידלטער עס=האַרץ, אַן אַרענדאָטאַר פון גרויסע ערד=נחלאות; הורוויץ איז אַ בן=תורה, אַ גייסטיגער אַריסטאָקראַט, די יהוס פון שטעטל, אַ וואַלד=סוחר; זיידענאָוסקי—אַ גאַנץ איידעלע, וואוילע און שטאַרק=רייכע יידישע פאַמיליע, האָט אַן אייגענע גוראַליע און גרויסע אַקסן=שטאַלן.

הויך די דריי פאַמיליעס ווערן אין ראָמאַן געשילדערט אַ גאַנ=צע ריי איינצעלנע פּערזאָנען:

בורנעסעס זון, וואָוע, אַ זיבן=און=צוואַנציג=יאָריגער וואוק=סיגער און שענער בחור, אַ סבלן און אַ שטילער, "האַט געהאַלטן פון אויפגעקומענעם און גביריש שווייגנדיגן טאַטען און האָט גע=

וואָלט, אז ביי זיי אין שטוב זאָל אַלץ צוגיין אזוי שטיל און ליי-
 טיש, ווי ביי די פריצים, וואָס מיט זיי האָט ער דורכן פּאָטער
 פון זעכצן יאָר אָן עסקים געהאַט; זיידענאַווסקיס זון, שמואליק,
 „אַ לייטישער בחור, מיט אַן אייראָפּעאישן אויסזען“, אַ גוטער
 אָון אַ ווייך-הערציגער, פירט דעם טאַטענס געשעפט; נתן העלער,
 זעער אַ שיינער בחור, ניט געענדיגט שטודירן, „אַ גרינגער אויף
 דער דעה, וואָס האָט מיט זיין פוסטקייט דערמאָנט אַן אַן אַרויס-
 געטריבענעם, גרויסשטעטיגן סטודענט“, טראגט זיך מיט פלענער
 און גיט צום סוף אַרויס אַ קאָפּיקע-צייטונג, וואָס אָנשטאַט גליק-
 ליכע געשעפטן, ווי ער האָט גערעכנט, בריינגט זי אים גאָר אויס
 דאָס לעצטע ביסל געלד; מאָנטשיק, שמואליקס שוועסטערקינד, אַ
 יונגער, זעער סימפּאַטישער, אייביג-פאַרטראָגענער קיעווער סוחר;
 אַקושאַרקע שאַץ, אַ פאַרעלטערטע מיידל, וואָס וואוינט איינזאַם
 און פאַרוואָרפן אין דאָרף, מיט אַ פאַרגאַנגענהייט, מסתמא אַ טראַ-
 געדיע אין פּערזענליכן לעבן און אָן אַ צוקונפט; העברעאישער
 פּאָעט הערץ, וואָס זיינע קליינע, טיף-איינגעגראָבענע אויגן האָבן
 אזוי אָפט געשמייכלט מיט אַ גרינעם אָפּגלאַנץ און דער טאָן פון
 זיינע ווערטער האָט געקלונגען אזוי ווערטלדיג און לצנותדיג פון
 זיך און פון יענעם, אַ טאַלענטפולע, דורכאויס אינטערעסאַנטע
 פּערזאָן, וואָס וואָלגערט זיך איבער אייראָפּע און קומט פּלוצלונג
 פון צייט צו צייט אין דאָרף אַריין צו דער אַקושאַרקע שאַץ אין
 געסט, אזוי זיך, פון גלייכגילטיגקייט צי פון טרויער אָדער אומעט,
 איז אָפּ עטליכע טעג און פאַרט ווידער אַוועק קיין אויסלאַנד,
 ערגעץ וואו אין דער שווייץ; קרומער סטודענט ליפקיס, וואָס וואוינט
 קאַניקול-צייט מיט זיין אַרימער מוטער אין שטעטל און לעבט פון
 געבן שטונדן; אידאָ שפּאַליאַנסקאָ, פון הורוויצעס פאַמיליע, — אַ
 ווייבליך-אויסגעלאַסענער שטאַט-פאַרשוין, וואָס איז שטאַרק רייך און
 וואָס פעלשט אָן אַוועקגעפאַרענעם מאָן, „אַליין פיגורירט זי ניט אין
 ראַמאַן, נאָר איר ווירקונג פילט זיך בולט אין די לעצטע אַקטען
 פון דער האַנדלונג; דער רב און די רביצן פון שטעטל, איבער-“

היפוט דער רב, וואָס איז געווען אַ פּערזענליכער גרויסער פּריינד פון הורוויצען; נחום טאַראַביי, אַ פּרייליכער ייד, וואָס וואוינט אין דאָרף בעבן דער גרויסער צוקער-פאַבריק און פאַרדינט גאָר געשמאַק; און אַ ריי נעבן-פּערזאָנען און עפּיזאָדישע פיגורן. אַ גאַנצן אוצר פון פּסיכאָלאָגישע מאַמענטן פירט אונז דאָ בער-געלסאָן דורך, און אַ גאַנצע גאַלעריע טיפן און כאַראַקטערן, וואָס זיינען ביי אים אָדער גאָר ניט געווען געשילדערט אין דער יידישער ליטעראַטור אָדער זיי זיינען געווען געשילדערט איינזייטיג, פון שטאַנדפּונקט פון דער אַלגעמיינער יידישער לעבענס-אַרט, ניט פון פּערזענליך-פּסיכאָלאָגישן שטאַנדפּונקט.

אין צענטער פון דער גאַנצער האַנדלונג אין ראָמאַן שטייט ר' גדליה הורוויטשעס הויז. מיר זעהען ווי דאָס הויז—דאָס אַלט יידיש הויז—ווערט חרוב. מיר זעהען דאָס הויז ביי געוויינליכע באַדינגונגען, פאַר דער גסיסה, דערנאָך זעהען מיר דעם אָנהויב פון סוף און צולעצט—דעם נאָך אַלעמען. אַן עפּאָפּעע פון יידיש לעבן גייט פאַר אונז פאַרביי, ניט קיין געפעלשטע, ניט קיין אי-דעאָליזירטע, ניט קיין איבערגעטריבענע. און די עפּאָפּעע איז גענומען ריין-אינערליך, ווי אַ טיף דורכדרינגענד בילד פון צושטערונג אין אַן אַלטער יידישער פאַמיליע. אויסערליך—זיינען שולדיג די שלעכטע געשעפטן, אָבער אין דער אמתן ליגט גאָר אפשר זי גאַנצע שולד אין דעם, וואָס ר' גדליהס איינציגע טאַכטער, די בת-יחידה פון דעם הויז, מירעלע, איז אַזאַ מאַדנער און אומפאַרשטענדליכער מענש, וואָס טוט אַזוינע מאַדנע און אומפאַרשטענדליכע זאַכן. ווי אַ שטילע עלעגיע איז מירעל, וואָס ווייס ניט צו וואָס זי לעבט און וואָס האָט זי צו טאָן. און ווי אַ שטילע עלעגיע גייט אויס דאָס אַלטע יידישע אַריסטאָקראַטישע הויז.

מירל איז דער מיטל-פּונקט פון גאַנצן ראָמאַן, פון דער גאַנצער האַנדלונג, פון דער גאַנצער ריי פּערזאָנען און פיגורן, וואָס ווירקן אין ראָמאַן. און דאָס ווערק האָט איינגטליך געדאַרפּט הייסן „מירעלע“, ווייל פון דער ערשטער ביי דער לעצטער שורה

איז עס פול מיט איר, — מיט אַט דער שיינער, צאַרטער, געהיימ-
ניספולער יידישער טאַכטער פון דער נייער צייט.

און אפשר האָט גאָר מירל קיין שייכות ניט צו דער צייט
אין באַגרעניצטן זין פון וואָרט. אזאָ כאַראַקטער ווי אירער, איז
צו קאָמפּליצירט, צו פיל מיט סימבאָלן און אינטואַיציע, צו פיל
באַאיינפלוסט פון אומבאַוואוסטזיניגע, סטיכישע קרעפטן, וואָס לאָזן
זיך ניט אַנאַליזירן, אום מען זאָל זי קאָנען איינפאַסן אין די רעמ-
לעך דוקא פון דעם און דעם פעריאָד. אויב מיר זאָלן אָבער
אונטער דעם באַגריף „נייע צייט“ פאַרשטיין די פאַרוויקעלטקייט
פון דעם מענטשנס ושמח, די עקסטע פונקטן, צו וועלכע זי רייסט
זיך און געפינט דעם וועג ניט, די מיטטיק, דאָס אומדערקלערליכע,
וואָס באַהערשט דעם געמיט פון מאַדערנעם דענקענדען און פילענדן
מענשן, ווען ער זוכט און זוכט און בלייבט פאַרט שטיין ביים
פּראָגע-צייכן און ביים באַוואוסטזיין, ביים פילן, אַז ניט דאָס, ניט
דאָס, נאָר עפעס אַנדערש דאַרף זיין, און אַז סוף פל סוף איז,
דוכט זיך, גאָר אלץ אַן אַ ציל, — דאַן געהערט מירל אויך צו דעם
באַגריף; דאַן גייט די יידישע מירל אַרונטער אונטער דיזעלבע
מיטערען, ווי דער נאַרועגישער נאַגעל.

געוויס זיינען די סביבות אַנדערע — און די אויסערונגען
אַנדערע. מירל איז ניט נאַגעל. דער גאַנצער מאַסשטאַב איז בכלל
אַ דורכאויס אַנדערער. אָבער דאָס אַלמענשליכע בלייבט אַלגעמיין, —
און דער תוך, דער מיטל-פונקט פון כאַראַקטער בלייבן דיזעלבע.
מירל האָט געירשענט פון איר פאַמיליע דעם אַריסטאָקראַט-
טיום פון גייסט, זי ווייס אָבער מיט אים ניט וואָס צו טאָן. זי איז
פון דער פאַמיליע געצערטעלט און געאיידעלט, ווי אַ בת-יחידה
אַ מפונקת, אָבער דאָס גיט צו נאָך מער פאַרטראַכטקייט און
טרויערקייט צו איר גאַנצער דין-געבויטער מהות. דאָס איינציגע,
וואָס זי איז יאָ ביכולת איז — פיל טראַכטן וועגן זיך, פון תמיד אָן
איז זי געוויינט פיל וועגן זיך צו טראַכטן, אָבער דאָס טראַכטן
פאַרפלאַנטערט איר נאָך מער דעם טומל אין לעבן און זי טראַכט

גאָר ניט אויס. זוכט זי עפעס ווייטער. צו זי וועט געפינען, ווייט זי קיינמאָל ניט, נאָר אַוועקגיין מוז זי. זי מוז דאָך עפעס גע- פינען.

אַט האָט זיך גאַנצע פיר יאָר געצויגן צווישן איר, מירלען, און וואָווע (וועלוועל) בורנעסען דער היימישער קליינשטעטלדיגער שידוך, — און צום סוף האָט זי, מירעל, אים די תנאים צוריק אָפּ- געשיקט און האָט אָנגעהויבן אַרומצושפּאַצירן מיטן קרומען סטודענט ליפקיס. בלייבט דער וואוילער, ערליכער, פשוטער וואָווע בורנעס אָן אומגליקליכער דעם גאַנצן לעבן און אַזוי וועט ער זיך שוין ניט באַרוהיגן נאָך מירלען. האָט מירעל גאָר חתונה מיט שמואליקען זיידענאָווסקין, נאָך לאַנגע מאַטערניש, נאָך פיל טראַכטעניש און נאָך עטליכע מאָל אָפּלאָזן די גאַנצע זאָך: צו וואָס דאַרף זי עס? פייניגט זיך נעבעך דער גוטער, ווייכהאַרציגער שמואליק נעבן דער שווייגעדיגער, שטילער מירעל, וואָס פאַרשטייט נאָך אַלץ ניט, וואָס אייגנטליך פאַר אַ שייכות האָט זי, מירל, מיט אָט דעם שמואליקין, וואָס הויבט איר אין פלוג גאָר ניט אָן צו אינטעריסירן. און דאָרט ערגעץ ווייט שמאַכט ליפקיס, אָט דער קרומער סטודענט, מיט וועלכן זי האָט אין שטעטל אַרומגעשפּאַצירט, שמאַכט נתן העלער, וואָס ער שרייבט איר בריוו, אַז ער קאָן אָן איר ניט לעבן; און אויך מאַנטשיק, דער אַזוי שטאַרק-פאַרנומענער און שטענדיג-צו- טראַגענער געשעפטס-מענש, גיט גאָר מירלען גערעכט, ווען די זיידענאָווסקיס שיקן אים צו מירלען אַרײַן, ער זאָל זען מאַכן אַ סוף צווישן איר און שמואליקין; און געזעסן איז ער גאָר לאַנג, לאַנג ביי איר און ער, דער געשיקטער פון דער שוויגער, האָט אַלץ בשום אופן ניט געקאָנט אָנהויבן:

„אַ, וואָס-זשע קלערט זי וועגן שמואליקען? וואָס שטעלט זי זיך פאַר, קאָן פון אַזאָ לעבן זיין דער תכלית?״

האָט ער דאָס טאַקי ביזן סוף ניט געזאָגט. איז ווייטער געזעסן, האָט אָן זיינע הונדערטער געשעפטן פאַרגעסן צוטראַגענער- הייט, און ווען ער איז אַרויס און מען האָט אים אַרומגעשטעלט.

האָבן גאָר זיינע שוואַרצע אויגן ביי אים געשטראַלט— זיי האָבן אויסגעזען פאַרהלומט און האָבן געקוקט אויף די אַרומיגע מיט זייער גאַנצער אויסגעלאַטשטער גרייס.

„וואָס קאָן מען האָבן צו מירלען? ... ער איז דאָרט איצט געזעסן אַקעגן אַ שעה... זאָגענדיג דעם אמת: ער ווייס ניט, וועמען ס'איז איצט ערגער— מירלען צי שמואליקען.“

און מאַנטשיק, וואָס האָט זעער ליב שמואליקין, נעמט גאָר אַ נאָנטן אַנטייל אין מירעליס צד און ביי די זיידענאָוסקיס הויבט מען אָן קוקן אויף אים מיט חשד. די שוויגער האָט אים שוין גלייך אין פנים ניט געקענט קוקן. און אַמאָל איז אומבאַוואַ-סטער הייט, אים גאָר אין קאָפּ אַרייַנגעקראַכן אַ נאַרישער געדאַנק אז ער, מאַנטשיק, זאָל פּלומרשט קענען אַמאָל חתונה האָבן מיט מירלען...

און דער ערנסטער, קלוגער העברעאישער פּאָעט הערץ, וואָס פּלעגט אַראָפּפּאַרן צו געסט צו דער אַקושאַרקע שאַץ, האָט מירלען דערזען, האָט איר שוין באַגלייט אַהיים און האָט זיך אָנגעהויבן צו דרייען אַרום איר שטוב, — און שפּעטער, גאָר שפּעטער, ווען אַלץ איז שוין געווען נאָך אַלעמען: ר' גדליה הורוויץ געשטאַרבן, דאָס הייז צופאַלן, פון זיידענאָוסקיס שטוב אַנטלאָפּן, — האָט זי, מירל, הערצין פון אויסלאַנד אַרויסגערופּן און דוקא צוריק צו זיך אין שטעטל, וואו זי האָט ביים רב אין שטוב געוואוינט, און האָט צום סוף ניט געוואוסט צוליב וואָס זי האָט עס געטאָן.

פריהער איז זי אין שטעטל גיט געפּאַרן, בעת דער טאַטע איז געווען קראַנק, און איז אפילו גיט געקומען אַהין, בעת ער איז געשטאַרבן. אַליין איז די מאַמע אירע, גיטעלע, פון שטעטל אוועק-געפּאַרן. „אין חדר איז געווען שטיל, און אַ פּוסטייט פון נאָך אַלעמען האָט זיך געקלעפט צו די ווענט און צום באַלקן און דער-מאָנט, אז ר' גדליה איז שוין טויט, און אז גיטעלע האָט שוין אין ערגעץ קיין אָרט גיט.“

שוין אין טאָג פון גיטעלעס אוועקפּאַרן האָט מען אַ טאַלער

געדונגען און מען האָט אים געהייסן פון דרויסן מיט ברעטלעך די פענסטער פאַרשלאָגן.

ערשט אין עטליכע וואָכן אַרום איז זי מיט אַמאָל אין שטעטל אַרעפּגעקומען און בעת צו איר איז געקומען צו פאָרן מאָנטשיק, אום איבערריידן, אַז זי זאָל זיך צוריק אומקערן צו איר מאָן, וואָס גייט אום, זינט איר פאַרלאָזן זיידענאַווסקיס הויז, ווי משוגע, — האָט זי, מירל, אים, מאָנטשיקן, פון ווייטענס אָנגעוויזן אויף בור-געסעס וואוינונג און דערנאָך איז זי געגאַנגען מיט אים איבערן גאַס, און האָט אים צוגעפירט צו איר פּאָטערס פּוסטער שטוב און אים באַוווּן: — אַט דאָס איז געווען מיין צימער.

„אויפֿן גאַניק האָבן זיי זיך אָפּגעשטעלט און האָבן ביידע דורך די אויסגעשלאָגענע שוויבן אינוועניג די קעפּ אַריינגערוקט, מירל האָט זיך ניט געלאָזט איבערריידן און האָט מאָנטשיקן קאַטעגאָריש געענטפּערט: — ס'וועט קיינמאָל ניט זיין... איר הערט, מאָנטשיק, קיינמאָל!

צו שמואליקין האָט זי זיך ניט אומגעקערט. פאַרוואָס? און פאַרוואָס איז זי פון אים אַנטלאָפֿן? און פאַר וואָס איז זי פון פּאָטערס שטוב אַנטלאָפֿן אַמאָל, נאָך מיידלזייט, און איז אָפּגעווען ביי דער אַקושאַרקע שאַץ אַ היפשע צייט? און פאַרוואָס האָט זי מיט וואָווע בורנעס ניט חתונה געהאַט און מיט שמואליק זיידענאַווסקין יאָ? און פאַרוואָס איז זי אין די ערשטע חדשים פון איר טראַגן אליין צו אַ דאָקטאָר אַוועק און דעם פּרוכט קינסטליך געלאָזט טויטן? און פאַר וואָס האָט זי שפּעטער, שוין גאָר שפּעטער, בעת עס איז שוין געווען נאָך אַלעמען, וואָווען אַמאָל אין טאַש פון זיין פאַר-כאַלאַט אַ שטיקל פּאַפּיר אַריינגערוקט, וואָס אויף אים איז געשטאַנען פון איר האַנט געשריבן: „דו בינסט אַ וואוילער?“

„און וואָווע בורנעס האָט עס געלייענט איבערן גאַנצן וועג אַהיים, עס עטליכע טעג אַרומגעטראַגן אין זיין טייסטער צווישן דע אַסיגנאַציעס און עס צו לעצט באַהאַלטן אין אַ באַזונדער שפּלאַנדל, וואָס ביי אים אין פייער-קאַסע.“

און פארוואָס פלעגט זי גיין צו נתן העלערין אין צימער אריין אויף גאַנצע אַווענדן און צו אידאָ שפּאַליאַנסקאָן? און פאַר-וואָס און אויף ווען האָט זי, ענדליך, הערצין געדאַרפט?

יא, מירל אַליין ווייס עס ניט. געוויס. אָבער זי, מירל, האָט מיט קיין זאַך שלעכטס ניט געמיינט. איז זי דאָך ניט שולדיג, וואָס די ליבע צו איר איז שטאַרק ווי דער טויט. און איז זי דאָך אויך ניט שולדיג, וואָס זי ליידט אַזוי. זי האָט אַלץ געמיינט, אַז עס וועט גוט זיין. אָט נאָר דעם איין פלאַן דורכפירן.

„סיאיז דאָך אַן אומגליק, אַן אומגליק... אַזאַ מין אומבאַ-האַלפענקייט... סך הכל איין פלאַן באַדאַרף זי האָבן. און דער פלאַן זאָל ניט זיין, און אוממעגליך זאָל זיין אים צו געפינען!“

מירל גופא לעבט גאָר ניט, אין דער אמתן. זי ליגט גאָר איינע אַליין אָן אַ זייט און זי זעט פון דערווייטן ווי מענשן לעבן.

„זי, די שלאַנקע און אומעטיגע, לעבט ניט ווי אַלע מענטשן, נאָר זי גייט איינע אַליין אַרום ביי דער זייט פון לעבן, אויפן עולם הזה און פלאַנטערט זיך דאָרט פון קליינערהייט אין אַ לאַנגן פאַרוואַלטן חלום, וואָס האָט ניט קיין אָנהויב און קיין סוף, און וועט שוין אין ערגעץ ניט אָנקומען.“

און ביידע עקן לעבן זיינען איר אויך פרעמד. ניט זי קאָן זיך אָפגעבן דעם שוים פון לעבן, זיין פסולת, און אין זנות און שאַנטאָן דעם לעבן פאַרשווענדן, — און ניט זי קאָן אין מאָנאַסטיר אַוועקגיין, אַדער גאָר זעלבסטמאָרד באַגיין...

זי היינט צווישן די צוויי פאַטומען און איז אַזוי ווי פאַראַ-ליזירט סוף זייער קעגנזייטיגע און קעגנזעצליכע ווירקונגען.

קאָן מען אפשר בלייבן מיט אַ גאַנץ האַרץ, ווען מען זעט מירלס ליידין, וואָס קומען פון אינוועניג און זיינען אַזוי אומזיניג און אומזיניג, ווי דאָס גאַנצע לעבן אירס, און ווען מען הערט אירע ווערטער דערביי? דאָס בלוט טריפט טראָפן ביי טראָפן — און צוזאַמען מיט די פילע, וואָס האָבן זיך געטראָפן אין מירלס

לעבן און, איינמאל דערזעהענדיג זי, האָבן זיי שוין קיינמאל ניט געקאָנט אוועקגיין, — באַקומט איר זי אויך ליב, מירלען...
 „מיט אייבערגעפלאַכטענע הענט אונטערן קאָפּ ליגט מירל אין בעט אויפן אייגענעם אָרט, וואו די אַקושאָרקע שאַץ האָט זי געלאָזט, בעת זי האָט זיך געמוזט אין שטעטל צו אַ געווינערין אַראָפּכאַפּן און זיך דאָרט אַ פּאַר שעה אָפּזאַמען. מירל קוקט נאָך אַלץ ערגיץ-וואוהין צום באַלקן און הויבט פּלוצים אָן צו ריידן שטיל וועגן דעם, וואָס זי האָט דאָ די גאַנצע צייט געטראַכט: — אַזעלכע מענטשן ווי זי, מירל... אָדער זיי ווערן זייגערינס אין די שאַנטאַנען, אָדער זיי נעמען זיך דאָס לעבן. — קאָן זי אָבער פאַר די שאַנטאַן-הייזער ניט זינגען און ניט לאַכן, און פּדי צו באַגיין זעלבסטמאָרד...“

דאָ האָט זי, ליגנדיג אין בעט, איר שלאַנקן און בויגן קערפּער אַזוי שטאַרק אַראָפּגעבויגן, אַז אין פנים האט זיך איר דאָס גאַנצע בלוט אַריינגעגאַסן, אַנטפלעקט די הענט ביז צו די אַקסלען, זיי פאַמעליך פון אַלע זייטן באַטראַכט און זיי אויך אַזוי פאַמעליך גענומען גלעטן: — אַזעלכע שיינע הענט... זיי טוען איר באַנג יעדן מאָל, וואָס איר קומט אויס וועגן זעלבסטמאָרד צו טראַכטן“...“

און איינמאל גייענדיג מיט מאַנטשיקן איבער איר שטעטל, האָט אים מירל, צווישן די רייד, געזאָגט, אַז זי מוז שוין פון זיידע נאַוסקיס שטוב ערגעץ אוועקגיין, הגם זי ווייס אפילו ניט וואוהין זי וועט נאָכן גט אַהינקומען און צו זי וועט שוין אפילו די ערשטע וואָך האָבן פון וואַנען אַ טאָג איבערצוקומען, — האָט זי, מירל, אים אַ זאָג געטאָן וועגן זיך אַזוי שטיל און פאַרטראַכט:

„אַט האָט זי דאָ ניט לאַנג טורגעניעוויס אַ בוך נאָך אַמאָל איבערגעלייענט: אַ רוסישע מיידל קאָן מער ניט אויסקומען מיטן לעבן, וואָס אַרום, גייט זי אַוועק אין מאַנאַסטיר, און סווערט פון איר גאָרניט. און זי, מירל — זי איז שוין ניט קיין מיידעלע, און דער מאַנאַסטיר איז פון איר אַזוי ווייט און ווייזט איר אים

אזוי נאָריש. מ'האָט זי פון קליינערהייט נישט געלערנט זיין רעליג' גיעז. זי קאָן מער מיט די אַרומיגע צושטאַנדן נישט אויסקומען, מוז זי אַוועקגיין ווייטער:—צו זי וועט עפעס געפינען, ווייס זי נישט, גאָר אַוועקגיין פון זיי וועט זי."

איז וואָס איז מירל—האַלב פּראָסטיטוטין—האַלב מאָנאַכין? שווער אויף דעם צו ענטפערן, ווי שווער עס איז מירלען צו געפינען דעם פּונקט אין לעבן.

אַט האָט זי שוין פיר און צוואַנציג יאָר אָפּגעלעבט און איר דוכט זיך נאָך אַליץ, אז "קיינ אומגליק וואָלט נישט געווען גע—שעהן, ווען זי וואָלט פון געבוירן אָן געווען ליגן אין בעט און זיך ביז היינט פון אָרט קיינ ריר נישט געטאָן."

און אפשר איז גאָר גערעכט הערן, וואָס האָט איינמאָל אזוי וועגן איר געזאָגט: "פון מירלען, האָט ער געזאָגט,—וועט שוין קיינמאָל גאָרנישט זיין, זי איז ביי אונז מער נישט ווי אַן אַיבערגאַנגס=פּונקט."

און ווען מירל אליין האָט דערציילט וועגן דעם מאָנאַ—טשיקן—האַט זיך ביי איר אין די אויגן אָנגעצונדן אַ שמייכל פון אייגענעם חזק. זי האָט מיט אָט דעם שמייכל אויף מאָנטשיקן אַ קוק געגעבן:—אויך אליין, זאָגט אָט דער באַקאַנטער מיינער, בין גאָר נישט, און וועל אין ערגיץ נישט אָנקומען. דער עיקר, זאָגט ער, זייגען די, וואָס וועלן קומען גאָר מיר."

אפשר איז די דאָזיגע געוועלשאַפטליך=פּילאָזאָפּישע כאַראַקטעריסטיק פון מירלען ריכטיג און האָט וואָרצלען אין יידישן לעבן פון דער נייער צייט,—אַבער דער ווערט פון מירלען ליגט גאָר נישט אין דער סאָציאַלער זייט. אין ראָמאַן זיינען פאַראַן גאַנצע שטיקער יידישער סאָציאַלאָגיע, גאַנצע לאַגערן יידישער לעבנס=אַרט, יידישע זיטן און פּסיכאָלאָגיע,—דער ראָמאַן איז אינגאַנצן גענומען אָן עכט ווערן פון יידישן לעבן אין דער נייערער צייט,—אַבער מירל שוועבט איבער זיי און צווישן זיי, אַלט פּראָבלעמאַ=

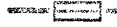
טישע נאטור אין אלגעמיינעם, וואָס טראָגט נאָר אויף זיך דעם שטעמפל פֿון דער ייִדישער סביבה, פֿון וועלכער זי שטאַמט...

מירל איז אַ פּסיכילאָגישער טיפּ פֿון דעם מין קאָמפּליצירטע מענשליכע נשמות בכלל, וואָס די מאָדערנע צייט האָט דעם קנױל פֿון זייער מאַרך נאָך מער פּאַרוויקלט, — און איר ייִדישע גאַנצאַ-נאַליטעט, איר ייִדישע אָפּשטאַמונג, איר ייִדישע סביבה זיינען גיט מער ווי דער רעגוליאַטאָר, וואָס האַלט אַיין די פּאַרמען פֿון איר אינוועניגסטן און אויסוועניגסטן אינהאַלט.

אין שײן פֿון מירעליס פּערזענליכקייט טרעטן אַרויס נאָך בולטיער אַלע איבעריגע פּערזאָנען אין ראָמאַן. דאָס איז אַ גרויסע, רייכע און אינטערעסאַנטע גאַלעריע פֿון בילדער, וואָס זיינען געמאַלט מיט זאָנפטע, מערקווירדיג-איידעלע פּאַרפֿן. און די שטריכן פֿון די בילדער זיינען דאָך אומגעהויער דורכדרינגענד, אַזוי ווי די שטריכן פֿון אַ קינסטלער, וואָס האָט אַ שטאַרק געפּיל. אַ געזונט, שאַרף אונג און אַ פּעסטע, זיכערע האַנט. בערגעלטאָן מיט זיין גאַנצער אויפּפּאַטונגס-אַרגאַניזאַציע, וואָס איז גענויגט צו דינע, אינערליך-פּסיכאָלאָגישע מאַמענטן, איז דאָך אַן אמתער רעאַליסט, און פֿון זיין ווערק קאָן מען אויסטיילן גאַנצע לעבנס-בילדער און לעבנס-כאַראַקטערען פֿון ייִדישן לעבן, גאַנצע קאַפיטלעך אַזוינע, וואָס זיינען עכטע שעדעוורן: וואָווע בורנעס, דער באַנקראַט, די מחותנים, דער גט, ר' גדליה'ס טויט און נאָך אַ סך.

און אַזוי אַרום גיט בערגעלטאָן'ס ראָמאַן, חוץ אלעם, אַ סך מאַטעריאַל צו דערלערנען דאָס ייִדישע לעבן אין דער נייערער פּאַרמאַציע, אין זיינע איבערגאַנגס-פּאַרמען פֿון אַלטן צום נייעם, — צו דערלערנען אין אינערן, טיפּן זיין פֿון וואָרט.

און דער "איבערגאַנגס-פּונקט" באַקומט איצט, נאָך די איבער-געלעבטע גרויזאַמע מלחמה-יאָרן, אַ באַזונדערן היסטאָריש-פּסיכאָ-לאָגישן אינטערעס.

דוד איינהארנס „שטילע געזאנגען“.

ווען דער פאָעט האָט צוויפגעקליבן זיינע לידער, האָט אויסדערוויילט פון זיי די בעסטע—און האָט זיי צום ײַער שטן מאָל אַרויסגעגעבן אין אַ באַזונדערן גאַנצן ביכל,—האָט זיך פאַר אים אַליין קלאָר אַרויסגעשטעלט דער הויפטמאָטיוו פון זיינע טענער, און ער האָט פאַר זיי דעם ריכטיגן נאָמען געפונען: דוד איינהאַרן גופא האָט געגעבן זיין פאָעזיע די צוטרעפנדיגע כאַראַקטעריסטיק, אַנרופנדיג זי—„שטילע געזאנגען“.

דאָס ביכל איז ערשינען מיט איבער אַ צענדליג יאָר צוריק. אין משך פון דער צײַט האָט איינהאַרן שוין אַרויסגעגעבן אַנדערע לידער—זאַמלונגען און האָט אָפּגעדרוקט אַ גאַנצע רײ גרעסערע און קלענערע דיכטונגען, איינהאַרן איז אפילו געוואָרן אַ שטענדיגער צײַטונגס-מיטאַרבעטער, אַ פעלעטאַניסט, אַ פובליציסט...

איינהאַרן איז שוין לאַנג אַוועק פאַרביי דעם פאָעט פון „אַמאָל“, זײַן וועלט און זײַן פאָעזיע. אָבער דער ווערט ליגט דאָרט, און ס׳זעהט אַהין צו די „שטילע געזאנגען“,—און דוקא אין זיי איז דער גאַנצער אוצר.

איינהאַרנס „שטילע געזאנגען“ זײַנען רײן-סוביעקטיווע לידער אין אייגנטליכן זין פון וואָרט: דער אָנהויב און דער סוף איז פאַר זיי נאָר די שטימונג, די נשמה פון זייער שעפער גופא, וועלכער איז אַזוי ווי אָפּגעצוימט פון דער גאַנצער גרויסער וועלט פון אי-בערלעפונגען און ליידן, פון שאַפונג און צושטערונג.

אָבער דוד איינהאַרנס שטילע געזאנגען טראָגן אויף זיך יענעם העל-אויסגעדריקטן שטעמפל פון אייגנאַרטיגקייט, וואָס קאָן

נאָר שטאַמען פון אַ פּאַגאַבטער, טאַלענטפולער נאַטור. זאָל די נאַטור זיין אָפּגעצוימט פון דער גרויסער וועלט (אין דעמאָלטיגע צייטן איז דאָס געווען מעגליך!) — שעפט זי אין זיך די צאַרטליכקייט און נאַאיוו=שיינע מעלאָדיע פון אירע אינערע קלאַנגען, און איינהאַרניס פּאַעזיע איז אַ פּאַעזיע פון אינערע, צאַרטע, נאַאיווע מעלאָדיעס און קלאַנגען, וועלכע שטייען אפשר גאַנץ אַליין אין דער יידישער פּאַעזיע און וועלכע האָבן תּפּח מיט רעכט באַשאַפּן איינהאַרניען אַ נאָמען פון אַן אייגנאַרטיגן טאַלענטפולען דיכטער.

שטילע געזאַנגען...

פון בלעטל צו בלעטל, פון ליד צו ליד — טראָגט זיך אין אַ שלייער פאַרהילט, אין אַ דורכזיכטיגן שלייער, אַ ווייכע שטילקייט, וואָס אין די זילבערנע נעכט וועבט זי און שפינט זי אַ האַרציגע מעשה'לע דער בלאַסער בת-מלכה, נאָך וועלכע דער פּאַעט בענקט און וועלכע ער קאָן קיין מאָל ניט געפינען. אפילו דאָן, ווען דער משורר רייסט זיך אַזוי ווי אַרויס פון דער שטילקייט — און ניט, ווי זיין שטייגער איז, זאָגט ער אַרויס דיסאַנאָנס-טענער: „האַב פּח אויף וואַרטן, האָב קרעפטן אויף האַפּן, און לערן, ביז קומען די שעה וועט די פרייע“ — אפילו דאָן זיינען די טענער ביי אים ניט צו הויך, און די גאַנצע סביבה, ביי וועלכער עס רייסט זיך אַרויס ביי אים די דיסאַנאָנס-טענער, איז אַלץ די=זעלבע שטילקייט-סביבה: „דאָרטן וועלן וואַרטן אויף מיר פיר באַ=קאנטע: מיין טייערע ליבע, מיין שיינע הדסה, אַ ווערבע אַ שטילע, אַ טייכל אַ קלאַרעס, — און אויבן אַ גוטע לבנה אַ בלאַסע“.

די שטילקייט פון איינהאַרניס געזאַנגען איז אַזוי בולט, אַז ערטערווייז דערגרייכט זי די העכסטע מדרגה און נעמט אָן די עקסטע פאַרם, — די פאַרם פון שווייגן. דאָס קומט פאַר דאָן, ווען די האַרסט = שטימונג דרינגט דורך דעם שטילן, פאַר חלום'טן פּאַעט, וואָס אין פּרילינג און די זומערדיגע אַווענדן „פאַר כּשופּט אים נאָך אַ שטילע מעלאָדיע“ פון דער בת-מלכה וועלכע „חלום'ט פון וועמען אין דער בלויער שטילקייט“ אַבער, וואָס

זינגט שוין אין האַרבסט: „פאַר מאַך דיינע אויגן, מיין ליבסטע, און לאַמיר אַ מעשהלע שפּינען אין האַרבסטיגן שווייגן.“

פון וואַנען נעמט זיך די שטילקייט פון איינהאַרניס געזאַנגען, וואו איז איר שורש, אין וואָס געפינט זי איר פאַרם?

בלאַסקייט און בענקשאַפט — דאָס זיינען די צוויי קוואַלן, פון וועלכע איינהאַרן שעפט זיין גאַנצע פאַרב און זיין גאַנצע טאַן-קראַפט. און ווייל די פאַרב האַרמאָנירט זעלטן גוט מיט דעם בילד, מיט דער קראַפט פון די טענער, אין וועלכע דאָס בילד באַקומט זיין אויסדרוק און זיין פאַרם, — שאַפט זיך אַ שטילע ציבער-מעלאָדיע, פול מיט מוזיקאַלישער שענקייט, וואָס וויגט אַיין די נשמה אין אַ בענקשאַפט-שטימונג.

די צאַרטע, שטילע בענקשאַפט-מעלאָדיע, די מוזיקאַליש-איינווויגענדע טענער, מיט וועלכע „דער פאַסטוך מאַכט רוהיג און שטיל צו די אויגען דער בת-מלכה אין אַ פינסטערער נאַכט“ — דאָס איז דאָס אייגענאַרטיגע, וואָס כאַראַקטעריזירט איינהאַרניס פאַעזיע, אַלס אַ נייע פאַרם אין דער יידישער לידער-קונסט. איינהאַרן איז דער שטערן אין דער יידישער פאַעזיע, וועלכער האָט באַזונדערס ליב דעם פאַרבען-שפּיל פון בלאַסקייט, טונקלהייט, — און אַמאָל אויך פינסטערניש, ווי זי האָט באַזונדערס ליב די טאַן-קראַפט פון בענקשאַפט-נאַטען, זילבערנע, רוהיגע טרעלן, — און אַמאָל אויך פון שווייגען. וואָרום — אזוי ווי פינסטערניש איז די עקסטע פאַרם פון פאַרב, — איז גאָר קיין פאַרב ניט; אזוי איז שווייגן די עקסטע פאַרם פון טאַן, — איז גאָר קיין טאַן ניט. אָבער — ביידע ווירקן זיי און ביידע קאָנען זיי ווערן אַ סביבה, אין וועלכער עס שאַפט זיך אַ טיפע, אינווייניגסטע שטימונג. און איינהאַרן, דער שטילער, צאַרטער פאַעט, פאַרלאָזט אפילו אַמאָל זיין שטילקייט און זיין באַליבטן בלאַסען פאַרב, — און עס באַקומט זיך אַ מעלאָדיע אָן טענער, אַ שווייגנדיגע מעלאָדיע און אַ פינסטערניש, וואָס ענליך איז זי צו אַ „נעפל פון מאַטאָוען זילבער, וואו שטיל אין אַ שאַטן פאַרהילט פון אַן אוראלטן

בוים, אויפן פייכט-ווייסן גראָז, מיט אַ האַרפע אין האַנט, מוז זיצן אָן עלענדער זינגער און אַ ניגון פאַרטראַכט וועבן שטיל, וועבן שטיל אויף די סטרונעס מיט צאַרטליכע פּינ-גער'...

אַט די דאָזיגע פאַרטראַכטע, שטיל=וועבנדע מע=לאַדיע האָט איינהאַרן באַשאַפן איינציג=און אַליין אין דער יידי=שער פּאָעזיע.

ניט באַרירנדיג דעם אינהאַלט און די קראַפט פון טאָ=לענט—קאָנען מיר דורכפירן בנוגע צו דער מעלאָדיע, צו דער פאַרם פון פּאָעזיע פּאָלגנדע פאַראַלעל: ביי מאַריס ראָזנ=פעלד'ן זיינען די טענער אַם מייסטן שרייענדע, אָפטמאָל גרילצנדע; ביי יהואש'ן זיינען זיי אַמאָל שטאַרקע, אָנגע=שטרענגטע, אפילו בביאיש=שטראָפנדע (זיינע נאַציאָנאַלע לידער) אַמאָל אמת אויך שטילע, אָבער ריכטיגער מעלאַנכאָליש=שטילע, וואָס דוקא זייער שטילקייט רייסט אויס דאָס האַרץ פון שטילער קלעמעניש און ניט עס פאַרוויגט עס; ביי אברהם רייזינען זיינען די טענער וואַכעדיג=שטילע, ווי פאַר=דאגה'טע, פאַרזחל'טע, פאַרמאַטערטע, — זיי זיינען שטיל, ווייל צופיל רחמנות ליגט אין זיי. די שטילקייט פון איינהאַרניס לידער נעמט זיך אָבער פון דעם האַרמאָנישן צונויפגיין=דיך פון זייער גרונט=פאַרב און זייער גרונט=טאָן. דאָ איז זי עטוואָס שטענדיג-אַרגאַנישעס, עטוואָס אַזוינס, וואָס דריקט אויס דעם תוך, די נשמה פון איינהאַרניס פּאָעזיע.

* * *

אָבער מער ווי דאָס האָט איינהאַרן ניט געגעבן. ווייל ער ווייס נאָר פון איין פאַרב און פּאָן איין טאָן—איז ער דורכאויס איינפאַר=ביג און איינטיאָניג. די פאַרב און דער טאָן, וואָס מיר געפּ=נען אויפן ערשטן פּלעטל, זיינען איינע און די זעלבע, וואָס אויפן לעצטן, דורכדרינגנדיג אַלע שירים. זינגט ער וועגן דער בת=

מלכה, וועגן א לבנה-נאכט, — ליטע, אין דער פרעמד, צוקונפט, פרילינג, זומער, הארבסט, לעגענדע, נאציאנאלע לידער, — אומע-טום איז דאָ ביי אים נאָר איין פאַרב-בלאסקייט, און איין טאָן-בענקשאַפט.

דעריבער זיינען אויך איינהאַרניס לידער רייך מיט שטי-מונג און אַרים מיט בילדער. פון ערשטן ביו אין דעם לעצטן שיר זעט איינהאַרן כמעט נאָר איין געשטאַלט, וועלכע באַגלייט אים אומעטום, וועלכע ער זוכט און נאָך וועלכע ער בענקט, — די געשטאַלט פון דער צאַרטער, פאַר-חלום-טער, בלאַסער, בת-מלכה, דער שיינער פרינצעסין, דער יונגער פרינצעסין מיט "די שוואַרצע, די זיידענע האָר", און אויך די איין געשטאַלט האָט די זעלבע פאַרב און דעמזעלבן טאָן. זי איז אַ בלאַסע און וועבט שטיל אַ צאַרטע מערכן פון בענקשאַפט, וואָס איז, ווי אַ טרוים אויפן וואָר.

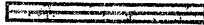
איינהאַרן וואָלט געווען אַ געבוירענער מער-כן-ערציילער, ווען גיט די אַרימקייט פון זיין פאַנטאַזיע, די שוואַכקייט פון זיין בילדער-קראַפט. אויך דאָ חזר'ט ער זיך אָן אַ סוף אי-בער. אפילו דאָן, ווען ער זינגט וועגן זיין אייגענער, יידישער ליבע, וואָס ווערט געשלאָסן אין "ערגעץ אַן ענגען, יידישן געסל", — איז זיין געליבטע אויך אַ בלאַסע און אַ שטיל-פאַר-חלום-טע, ווי יענע געשטאַלט פון דער בת-מלכה. און גאָר ווי אַ דיסאַנאַנס קלינג-גען די לעצטע טענער פון דער "אידיליע": "און מוטיג גע-ארעמט זאָל איך מיט מיין ליבסטער אַוועקגיין צום ליידיגן פּאָלק און אים שענקען די אייביגע הייליגע ליבע".

די "אידיליע", די "לעגענדע" — דאָס זיינען נאציאנאלע לידער, וועלכע איינהאַרן האָט אזוי ווייניג געשאַפן, אָבער וועלכע זיינען אָן אַ ספק איינע פון די בעסטע און שענסטע לידער אין זיין זאַמלינג. ס'זיינען פאַראַן ביי אים נאָך צוויי, דריי לידער מיט אַ נאציאנאלער מעלאָדיע, — זיינען זיי אָבער שוואַכערע. נאָר אין איינעם פון זיי ("אמר אביי"), אַ וועניג אַריגינעלן, איז דאָ אַ זעער

בולטעס בילדל: "אין דרויסן איז פרילינג, עס שמייכלט די זון דורך די בלאַטיגע שייבלאך פון אלטן בית-מדרש: אַ פּאַליע פון גאַלד האָט פאַרשעמט דעם נר-תמיד, ער קוקט איצט אַרויס פון די שטראַלן די יונגע אין פעס מיט זיין אייביגן רויכיגן פלעמל, אַזוי ווי אַן אלטער, שוואַכער קנאי".

אין זיין צווייטער זאַמלונג "מיינע לידער", וועלכע איז ער=שינען מיט עטליכע יאָר שפעטער, קערט זיך איינהאַרן אום צו דער טעמע און אין אַ גאַנצער ריי שירים באַזינגט ער די יידישע שול, די יידישע עלעגיעס, דעם לעצטן בעל-תפלה, דעם בטחון, משיח...

דער טאָן און די פאַרב בלייבן אויך דאָ דיזעלבע. ס'קומט נאָר צו די אינערליכע גייסטיגע שטימונג, וועלכע האָט געהערשט אין יענע צייטן צווישן דער יידישער אינטעליגענץ און וועלכע איך האָב שוין אויבן כאַראַקטעריזירט אין אַרטיקל וועגען בער=געלסאַנען. און "מיינע לידער" זיינען אייגנטליך אַ המשך פון די "שטילע געזאַנגען", נאָר מיט אַ קנויל צוגעקומענע פּראָבלע=מען, וועלכע פאַרענדיגן די ערשטע תקופה אין איינהאַרן'ס שאַ=פונג. און אין אַט דער ערשטער תקופה פון די "שטילע געזאַנגען" און "מיינע לידער" געפינט זיך דער גאַנצער דיכטער=איינהאַרן, דער סוביעקטיווער איינהאַרן, דער טאַלענטפולער פּאָעט, וואָס האָט זיך געשאַפן אין דער יידישער פּאָעזיע זיין אייגן ווינקל און וואָס איז נישט נאָר פון קיינעם, נאָר וואָס איז אויך ביז איצט פון זיך אליין נישט אַריבערגעשטיגן געוואָרן.

יהודה ליב לעוואַנדא.

יהודה ליב בן יוסף לעוואַנדא איז איינער פון די גרינדער פון דער רוסיש-יידישער פובליציסטיק און איר צענטראַלע פיגור אין משך פון אַ פערטל יאָרהונדערט. לעוואַנדא דער מענש, דער שריפטשטעלער, דער טוער, איז געווען איינע פון די אינטערעסאַנטסטע יידישע פערזענליכקייטן פון דער נאָהענטער פאַרבאַנג-הייט. ער איז געווען מער ווי אַ שריפטשטעלער, ברייטער ווי אַ פובליציסט, קאָמפּליצירטער ווי אַ טוער.

רייך איז געווען זיין לעבן מיט אַ טיפן אינווייניגסטן איג-האַלט; פאַרקערט, זיין אויסווייניגסטע ביאָגראַפיע איז קורץ און פשוט. בסך-הכל עטליכע דאַטן, בלייכע און גראַהע.

געבאָרן אין מינסק י"ז תמוז תקצ"ה (יוני 1835), האָט זיך לעוואַנדא געלערנט דאָרט אין חדר, תלמוד-תורה און קאָזיאָנער שול. אין 1849 פאָרט ער אָפּ קיין ווילנע און קומט אָן אין 4טן קלאַס ראַבינער-שול, ענדיגט זי אין יאָר 1854 און ווערט לערער אין מינסקער קאָזיאָנער יידישער שול, וואו ער פאַרבלייבט ביז 1860. פון דעם יאָר אָן ביזן טויט איז לעוואַנדא אַ "געלערנטער ייד" ביים ווילנער גענעראַל-גובערנאַטאָר. געשטאָרבן איז לעוואַנדא זי ניסן תרפ"ח (6 מאָרט 1888) אין פעטערבורג, וואוהין מען האָט אים אָפגעפירט פון ווילנע אין מאי 1887 אויסצוהיילן פון זיין גייסט-קראַנקהייט, — צו 53 יאָר.

פון די דאָזיגע 53 יאָר האָט לעוואַנדא גאַנצע 32 יאָר אָפּ-געלעבט אין ווילנע. פיל פון די ווילנער תושבים געדיינקען נאָך גוט זיין דירה (פון פיר צימערן) אויף ווילנער גאַס אין וואַלער-שטייבס הויף און זיין זומערוואוינונג אין רוזעלע אויף קאַטשער-

גינסקיס באַרג, אַ שטייל, רוהיג, פשוט לעבן האָט לעוואַנדא געפירט. דער דאָזיגער ענערגישער טוער מיט דעם פייערדיגן טעמפעראַמענט האָט געווייכט פון יעדן טומל, פון יעדער פאַרזאַמלונג, פון יעדן יום-טוב. פאַרשפאַרט ביי זיך אין דערהיים, פלעגט ער וועלטן קערן, פלעגט צונעמען מענטשן און רעדן מיט זיי שעה/נווייז, פלעגט בויען פלענער און אַנטוויקלען אידעען, — אַלץ מיט דעם זעלבן טעמפעראַמענט פון פלאַם-פייער, — און ערשט אָווענט-צו פלעגט ער אַרויסגיין שפאַצירן, אַליין מיט זיינע מחשבות איבער די שטילע, רוהיגע, אַלטע, אַלטע ווילנער גאַסן.

„אין אַ פּאָר איינפאַכע, געוויינליכע, האַלב-געווייזטע צימערן, מיט זעער איינפאַכע מעבל, וואָס איז באַשטאַנען נאָר פון די נוי-טיגסטע זאַכן, האָט לעוואַנדא געפירט אַ ווירטשאַפט, וואָס איז געווען ווייט-ניט נאָר פון קאָמפּאָרט, נאָר אפילו פון באַקוועמליכקייט אויך. ער פלעגט זיך אַליין באַרימען, אַז ער האָט אַ צוועלפטל טויז גלע-זער, דאָס הייסט, איין גלאָז. אַן אונטערטאָס דערצו האָט מען ניט אַלע מאָל געהאַלטן פאַר נויטיג. אַזוי האָט לעוואַנדא אָפּגעלעבט אַ פּאָר צענדליג יאָר אָן פאַמיליע, אָן הויזליכע פּריידן, אָן באַדערפענישן.“

אַזוי דערציילט וועגן לעוואַנדא'ס הויזליכן לעבן איינער פון זיינע ערשטע און בעסטע פּריינד דר. ל. קאַנטאַר*.)

און ווער וואָלט עס גלויבן, אַז אָט דער שטילער, פשוטער מענטש איז עס דער מחבר פון די אַרטיקלען, וואָס האָבן דעם יידישן לעבן געוואָלט אין גרונט-אויס איבערקערן? דער מחבר פון די רושענדיגע ראַמאַנען, וואָס האָבן אַ שטיין אויף אַ שטיין ניט איבערגעלאָזן פון דער יידישער אויפגעקומענער סוחר'ישער וועלט און דער יידישער קאַריעריסטישער אינטעליגענץ? דער מחבר פון די ערציילונגען און פעלעטאָנען, וואָס האָבן אומ'ברחמנות'דיג געשמיסן אין רעכטן אויג אַריין?

* דאָס יידישע פּאַלק, 1908, נומ' 5.

שוין דער ערשטער ארטיקל לעוואַנדאס האָט אָנגעמאַכט אַ גרויסן טומל. דאָס זיינען געווען סך-הכל "עטליכע ווערטער וועגן די יידן אין מערב-קאָנט פון רוסלאַנד", אַ קאָרעספּאָנדענץ פון שטעטל איהומען, מינסקער גובערניע, אין ערשטן נומער פון ערשטן רוסישן אָרגאַן פון די רוסישע יידן—אין יוסף ראַבינאָוו'ס טשעס "ראַזטוועט" (1869), דער ערשטער נומער איז אַרויס דעם 27-טן מאַי). מיט שאַרפע און אָפּענע ווערטער האָט לעוואַנדא גע-מאַלט דעם חושך און דעם עלענד פון יידישן לעבן אין יענער צייט. קיינער ביז לעוואַנדאין האָט אַזוי קלאָר און דרייסט גיט געשריבן.

לעוואַנדא גופא באַשרייבט אונז דעם איינדרוק, וואָס דער דאָזיגער ארטיקל זיינער האָט געמאַכט: "מיינע "עטליכע ווערטער" האָבן איבערגעפירט דעם אָנגענעמען איינדרוק פֿען אלע איבעריגע גוטע ארטיקלען פֿונם ערשטן נומער: די "ווערטער" זיינען געווען ווי אַ לעפל זעגעכץ אין אַ פּאָס האַניג אָדער, ווי אנדערע מיינען, אפילו ווי אַ פּאָס זעגעכץ אין אַ לעפל האַניג. ס'האָט זיך אויפגע-הויבן אַ גוואַלד ביז אין סאַמע הימל אַריין. אין רעדאַקציע האָבן אָנגעהויבן פליהען בריוו, טעלעגראַמעס מיט פּאַרוואָרפֿן, עצות און התראות. אייניגע האָבן אפילו אָפּגעשיקט די עקזעמפּלאַרן צו-ריק מיט דער געפעליגסטער ביטע מער זיי גיט צו שיקן. וועגן פּאַרפּאַסער האָט מען שוין גאַרניט געוואוסט וואָס צו טראַכטן: אַזאַ שטילער, באַשיידענער, רוהיגער און, דוכט זיך, פון די גוטע יידישע פּאַטריאָטן—און מיט אַמאָל... אַזוי אָפּצוטאָן!... מען האָט אים געפרובט בעטן מיט גוטן, אָבער ער שטייט ביי זייניגע און טעניעט אפילו, אַז די "עטליכע ווערטער", זיינען נאָר אַ פּראָגראַם פון זיין צוקינפטיגער טעטיגקייט"... ("וואַסכאָד", 1881, יוני).

און די "צוקינפטיגע טעטיגקייט" האָט זיך גלייך אויפן שטעל אָנגעהויבן. מאָראַליש שטאַרק געשטיצט דורך זיין רעדאַקטאָר יוסף ראַבינאָוויטש, וואָס איז געווען אַן אמת-שיינער טיפּ פון אַן עכטן אידעען-קעמפער, הייבט לעוואַנדא אָן צו דרוקן די ערשטע קאַפיט-

לאך פון זיין ראָמאַן "דעפּאָ באַקאַלייניך טאַוואַראָוו", — אַ ווערק, וואָס ווירקט נאָך פיל שטאַרקער, ווי זיין ערשטער פרוב. ראַבינאָװװיטש שרייבט לעוואַנדאַין, אַז ער וואַרט מיט אומגעדולד אויף די ווייטערדיגע קאַפיטלאַך, ווייל די "קריטיק פון די פאַרעלטערטע אָרדנונגען ווירקט טיפער און דויערנדיגער, ווען זי איז אויסגע־ דריקט אין אַ בעלעטריסטישער פאַרם".

לעוואַנדאַ טוט זיין אַרבעט — און שאַפט זיך אַ סך שונאים. די אַרטאָדאָקסיע מיטן "המגיד" בראש באַשיטן אים מיט די ערגסטע זלזולים און רופן צום קאַמף מיט דעם, וואָס "לאַכט און מאַכט חוּק איבער יידן, וואָס דערנידעריגט און פאַרפינסטערט דעם נאָמען פון ישראל".

ראַבינאָווויטש און לעוואַנדאַ האָבן זיך ניט אָפּגעשראַקן. זיי געהען אויף זייער וועג ביז דער לעצטער שורה פון לעצטן נומער, פאַרטיידיגענדיג און פראַפּאָגאַנדירענדיג זייער פראַגראַם: "אונזער לאַזונג איז — ליכט, אונזער ציל פאַראויס; אונזער באַלוינונג — דער באַוואוסטוויין, אַז מיר האָבן ערפילט אונזער חוב".

דער "ראַזסוועט" האָט עקסיסטרט נאָר איין יאָר צייט און האָט זיך פאַרמאַכט מחמת צענזור-באַדינגונגען, וואָס האָבן ניט גע־ געבן ראַבינאָווויטשן, דעם דאָזיגן פרינציפּן-מענש, די געהעריגע מעגליכקייט אָפּן און שאַרף צו פאַרטיידיגן די פראַגראַם פון זיין אַרגאַן. אַז עס איז אָנגעקומען צו די לעזער די ידיעה, אַז דער "ראַזסוועט" פאַרמאַכט זיך, איז געוואָרן ביי זיי גרויס דער טרויער און דער באַדויערן. פאַר דעם יאָר צייט איז דער ערשטער רוסיש־ יידישער אַרגאַן געוואָרן באַליבט און נאָהענט, ווי אַן אייגענע, ליבליכע זאַך, וואָס עס איז זיך זעער שווער צו שיידן פון איר. די פראַטעסטן און די זלזולים, די אָנפאַלן און די באַשולדיגונגען פון דער ערשטער צייט האָבן אויפגעהערט, — און פאַר אַ סך איז קלאַר געוואָרן, אַז די רוסיש־יידישע אינטעליגענץ מוז האָבן אַן עפענטליכע, פרייע טריבונע "צו קעמפן פון אויסן און פון אינווייניג".

(דעמאָלט האָט מען געגלויבט, אז דאָס מוז געטאָן ווערן מיט דער הילף פון דער רוסישער שפראַך). דער לעצטער נומער „ראַזוועט“ איז אַרויס דעם 19טען מאי, 1861.

אַנשטאָט דעם „ראַזוועט“ האָט אָנגעהויבן אַרויסגיין אַ נייע אויסגאַבע אונטער אַן אנדער רעדאַקציע און מיט אַ פאַרקירצטער פּראָגראַם. „ציון“ האָט דער נייער אָרגאַן געהייסן און רעדאַגירט האָבן אים דר. עמנואל סאַלאַווייטשיק און דר. ל. פינסקער, דער קומענדיגער פאַרפאַסער פון דער „אָוטאָמאַנסיפאַצע“. לעוואַנדא האָט, פאַרשטייט זיך, מיטגעאַרבעט אין נייעם אָרגאַן, אָבער „ציון“ האָט אים ניט געקאָנט צופרינדשטעלן. „ניט דאָס“ איז עס געווען— ניט דער „ראַזוועט“! יוסף ראַבינאָוויטש איז געווען אַן אויסגעצייכנטער רוסישער סטיליסט, אַן עכטער פּובליציסט, דערצו מיט אַ קלאָרן און געזונטן פאַרשטאַנד און זין פאַר די פאַרקומענע דיגע געשעהענישן, — די נייע רעדאַקטאָרן אָבער זיינען געווען מער ווינסשאַפטס-מענשן, ווייניגער קאַמף-נאַטורן. אין „ציון“ האָט געפּעלט דער טעמפּעראַמענט, דער געהעריגער דרייטער טאָן, דער הויך פון לעבעדיגן לעבן. פאַר אַזאַ נאַטור, ווי לעוואַנדא, איז „ציון“ קיין אָרגאַן ניט געווען, און עס איז דעריבער פאַרשטענדליך, וואָס ער האָט זיך פאַרהאַלטן צו אים אפילו מיט אַ געוויסער איראָניע. שוין פון נאָמען אַליין האָט לעוואַנדא ווי חוּק געמאַכט: האָט איר געהערט, אז אַ פּובליציסטישער אָרגאַן, וואָס האָט צו קעמפן און צו קעמפן פאַר די אינטערעסן פון די רוסישע יידן, זאָל גאָר הייסן „ציון“! אָט דער נאָמען, וואָס איז אימ-שטאַנד בלויז מיט דעם קלאַנג זיינעט צו פאַרשלעפּערן און אָפּצו-טויטן! —

אין זעלבן יאָר 1861 האָט זיך לעוואַנדא אַרויסגעוויזן פאַר זעער אַן ענערגישן געזעלשאַפטליכן טוער. אין 12 טעג צייט האָט ער בטל געמאַכט אַן עלילת-דם אין שטעטל שאווליאַן, אַ פינסטערן בלבול, וואָס האָט איז יענער צייט געקאָנט בריינגען יידן די גרעס-טע אומגליקן.

„ציון“ האָט עקסיסטירט נאָך ווייניגער פון אַ יאָר צייט און האָט זיך אָפגעשטעלט אויף דעם 45-טן נומער. ביז 1869 גייט מער קיין רוסיש-יידישער אָרגאַן ניט אַרויס.

לעוואַנדא שרייבט אין דער אַלגעמיינער פרעסע: אין „פּע-טערב. וועדאָמאָסטי“, „נאָוואַיע וורעמיא“, וואָס איז דאָן געווען איינע פון די ליבעראַלסטע רוסישע צייטונגען, „ווילענסקי וועסט-ביק“.

אין 1869 גייט אַרויס דער דריטער רוסישער אָרגאַן פון רוסישע יידן „דיען“. דער „דיען“ האָט אויך עקסיסטירט ניט מער פון אַ יאָר צייט. צו אים האָט זיך לעוואַנדא באַצויגן נאָך איינע געהאלטענער ווי צו „ציון“, אין „דיען“ האָט לעוואַנדא אָפגע-דרוקט נאָר איין אַרטיקל—וועגן יוסף ראַבינאָוויטשען, וואָס איז געשטאָרבן דעם 16-טן אָקטאָבער 1869.

אין 1871 ערשיינט לאַנדויס „יעוורייסקאָיאַ ביבליאָטעקאַ“, וואָס אין יאָר 1881 איז געוואָרן דערפון דער זשורנאַל „וואָסכאַד“ (*). לעוואַנדא איז איינער פון די וויכטיגסטע מיטאַרבעטער פון דער „ביבליאָטעקאַ“. דאָ דרוקט ער אויך זיין בעסטע ווערק „גאַריאַ-טשעיע וורעמיא“, וואָס מאַלט די צייט פון פּוילישן אויפשטאַנד. דער ראַמאַן ווייזט אונז אויף קלאָר די וועלטאַנשוואַונג פון לע-וואַנדא'ן גופא, לעוואַנדא'ן דעם אַסימילאַטאָר אין זין פון יענער צייט, דעם אַסימילאַטאָר, וואָס זאָרגט פאַר יידן און האָט ליב יידן, און פון אַט דעם שטאַנדפונקט פון ליבע און נוצן וויל ער, אַז די יידן זאָלן ווערן „רוסישע בירגער“, רוסן בני דת משה, אַז די יידן זאָלן זיך דורכדרינגען מיט דער רוסישער קולטור, מיט דעם רוסישן גייסט. און וואָס איז שייך צו די רוסן—וועלן זיי אונז ליב

(* נאָך אַ 20-יאָריגער הפסקה האָבן אין 1901 און 1903 זיידער ער-שיינט צונוי בענד, שוין די לעצטע, פון דער „יעוורייסקאָיאַ ביבליאָטעקאַ“. אין די דאָזיגע בענד איז פּובליקירט די זעער וויכטיגע און אינטערעסאַנטע קאָרעספּאָנ-דענץ פון לעוואַנדא'ן.

באקומען. "מיר וועלן זיי צווינגען ליב צו האָבן אונז. מיט וואָס?
מיט אונזער ליבע!"*

פון 1879 ביז 1822 שרייבט לעוואַנדא זעער פיל. דאָס איז
געווען די בליהונגס-צייט פון דער רוסיש-יידישער פובליציס-
טיק. אין "רוסקי יעוורי" פראָפאגאנדירט לעוואַנדא זיינע אַסי-
מילאַציאָנס-אידעאלן מיט אן אומגעהויערן פּייער. אָבער אין סאַמע
ברען קומט דער גרויסער קריזיס. די פּאָגראַמען פון 1821-טן יאָר
בריינגען דעם טויט-קלאַפּ אָט די אַלע זיסע חלומות פון דער אַסי-
מילאַציע. אן אידיאל, וואָס איז געקומען פון דרויסן, איז אויך
צעשטערט געוואָרן דורך אַ דרויסענדיגער קראַפט און אין צווייטן
"ראַזטוועט" איז שוין לעוואַנדא אויך אַ צווייטער. ער שרייבט אַ ריי
פעלעטאַנען, וואָס באַוווּיזן די גאַנצע איבערקערעניש אין זיין
האַרץ און אין זיין מוח. ער ווערט אַ יידישער נאַציאָנאַליסט, אַ
פּייערדיגער אָנהיינגער פון דער פּאַלעסטינע-באַוועגונג אין איר
גאָר קאָנקרעטער פּאַרס. ער שרייבט שוין אפילו (אין זאַמלבוך
"פּאַלעסטינאַ", וואָס איז אַרויסגעגעבן געוואָרן אין 1834 פון וו. ל.
בערמאַן און א. פּלעקסער) אַ גרויסן טעאָרעטישן אַרטיקל, וואָס
באַגרינדעט די גייע יידיש-נאַציאָנאַלע באַוועגונג. דער אינעוויי-
ניגסטער קריזיס, וואָס לעוואַנדא האָט דאָ אינאַיינעם מיט זיין דור
איבערגעלעבט, שטעלט פּאַר אַ גרויסן אינטערעס פאַר אַ פּסיכאָ-
לאָג און איז נאָך גאָר ווייניג אויסגעפאַרש געוואָרן; לעוואַנדא'ס
בריוו און לעוואַנדא'ס ווערק, וואָס וואַרפן אַ שיינן אויף דעם דאָ-
זיקן קורצן און לעצטן פעריאָד פון זיין לעבן, זיינען די אינטע-
רעסאַנטסטע דאָקומענטן אין דעם פרט.
די ליטעראַטור וועגן לעוואַנדא'ן**, וואָס איז בערך גאַנץ

* "נאַריאַטשעיע וורעמיא" איז פאַראַן אין יידיש. אין אַ נומער איבער-
זעצונג פון ליפּמאַן-לעוין ("אין שטורם"), פאַרלאַג "צענטראַל", וואַרשוי.

** ווי אויף מער-ווייניג וויכטיגערע אַרבעטן וועגן לעוואַנדא'ן קאָן
מען אָנווייזן אויך פּאַלנודע: דר. ל. קאַנטאַר'ס אַרטיקלען (דער עיקר צוויי. אין
"רוסקי יעוורי" 1879 און אין "השלה", 1). אַקים וואַליגסקי'ס (פּלעקסער) אין

באדייטנד אין כמות, איז זעער אַרים אין איכות. קיינער האָט נאָך
 ניט געפרובט אָפּזשאַצן ווי געהעריג די ראָל פון אָט דעם מערק=
 ווירדיגן טוער. קיינער האָט נאָך אפילו ניט געפרובט אָנצוואַרפן
 דעם פּלאַן, די קאָנטורן פון אַ כאַראַקטעריסטיק פון לעוואַנדאָס
 אויפטוען און לעוואַנדאָס פּערזענליכקייט. פיל האָט מען וועגן
 אים געשריבן—און זעער ווייניג געזאָגט. אָבער זאָגן וואָס וועגן
 לעוואַנדאָן הייסט בעצם דערציילן די געשיכטע פון דער רוסיש=
 יידישער פּובליציסטיק, הייסט ווערן אַ היסטאָריקער פון אַ האַלבן
 יאָרהונדערט געשיכטע פון דער יידישער אינטעליגענץ אין רוס=
 לאַנד, הייסט זיין אַ זיטן-פאַרשער פון גאַנצע דריי
 יידישע דורות.

מיר וועלן דאָ אָנצייכענען עטליכע הויפט-שטריכן.

ריכטיג אָפּזשאַצן אַ שריפטשטעלער אָדער טוער פון אַ פאַר=
 גאַנגענער עפּאָכע קאָן מען נאָר דאָן, ווען מען האָט אין אויג די
 היסטאָרישע פּערספּעקטיוו. דאָס, וואָס איז געווען זעער פאַרשטענד=
 לין, נויטיג און דורכאויס צוועקמעסיג ביי געוויסע געשיכטליכע
 באַדינגונגען, קאָן אויסקומען דורך און דורך פאַלש און משונה/דיג
 ביי גאַנץ אַנדערע באַדינגונגען פון דער נייער צייט. און ווען מען
 האָט צו טאָן מיט אַ שריפטשטעלער און טוער, וואָס איז מער
 צייט-שילדערער, זיטן-מאַלער, ווי קינסטלער—און וואָס איז מער
 אַ פּראָדוקט פון דער צייט, ווי אַנפירער, מער אַ שטעמפל פון

וואָסכאָד" 1888, ש. ל. צימאַנ'ס אין "אחיאסף", V, ב. נאָלדבערג'ס בראַשור
 (אויף רוסיש), "לעוואַנדא אַלס פּובליציסט". אַנב, לעוואַנדא'ס ביאָגראַפיע אין
 דער "יידישער ענציקלאָפּעדיע" אויף רוסיש, געשריבן פון י. ג. (יולי געסען),
 איז צום באַדויערן שלעכט צונויפגעשטעלט. ס'איז ניטאָ דאָרט קיין רשימה פון
 לעוואַנדא'ס ווערק. ניט די יאָרן, ווען זי האָבן ערשיינט. צוויי ראַמאַנען לע-
 זאַנדא'ס זינען דאָרט בכלל דיט דערמאָנט. די ביבליאָגראַפיע איז ניט פול.
 נס זינען פאַראַן גלאַט ניט גענויע און ניט אינגאַנצן ריכטיגע אָנזעצונגען
 כּמעט אין אַלע טיילן פון דער ביאָגראַפיע. צו באַנוצן זי ביי אַ מער-ווייניג וויסנ-
 שאַפטליכער אַרבעט איז אוממעגליך.

דער עפּאָכע, ווי נביא און פּאַרויסזעהער, — איז די היסטאָרישע פּערספעקטיוו און דער געשיכטליכער שטאַנדפּונקט שוין געוויס און געוויס אומבאַדינגט-נויטיג ביים באַטרױבן און כאַראַקטעריזירן די באַטרעפּנדע פּערזענליכקייט.

יהודה-ליב לעוואַנדא, די צענטראַלע פיגור פון דער רוסיש-יידישער פּובליציסטיק אין דעם גאַנצן משך פון איר עקסיסטענץ, וואַקסט אויס אין נאָך אַ ריזיגערע פיגור, ווען מען שטעלט איר אין דער באַלייכטונג פון דעם פּאַרגאַנגענעם געשיכטס-פּעריאָד פון אונזער רוסיש-יידישן לעבן.

ניט קיין קינסטלער איז לעוואַנדא געווען, ניט קיין נביא, ניט קיין פּאַראויסזעהער פון די שפּעטערדיגע געטעהענישן, ניט קיין פירער פון אַ מחנה גייסט-רעוואָלוציאַנערן, ניט קיין פּאָלקס-מנהיג און ניט קיין פּאָלקס-פּאַרוואַרגער, אפילו ניט קיין גרינדער פון אַ פּאַרטיי, גרופּע אָדער סעקטע, — און דאָך איז אָט דער לעוואַנדא געווען אַ צענטראַלע פיגור פון אַ געוויסער עפּאָכע, געווען אומגע-הויער פּאָפּולער.

ווי דערקלערט זיך עס?

ניט נאָר דורך לעוואַנדאס פּערזענליכע מעלות, זיינע פּער-זענליכע מעלות אָבער זיינען געווען זעער גרויס; זיין טאַלענט פון אַ פּובליציסט און טיילווייז פון אַ זיטען-קינסטלער — גאַנץ באַדייט טענד; זיין טעמפּעראַמענט, זיין ענערגיע, זיין גאַנצקייט און אויס-געהאַלטענקייט ביי יעדן איינציגן פּאַל, אין יעדן געגעבענעם מאָ-מענט, זיין אידעאָליזם, וואָס גרעניצט לויט דער פייערדיגער אי-בערגגעבענקייט צו דער זאַך ביז פּאַנאַטיזם, — דאָס אַלץ האָט געווירקט אויף אויסצואַרבעטן דעם קוק אויף לעוואַנדא, וואָס די געשיכטע האָט אונז איבערגעלאָזן ביז אויף דעם היינטיגן טאַג. דעם אינווייניגסטן קריזיס אין לעוואַנדא'ס נשמה, זיין מעלאַנכאָליע, זיין שטילן און רוהיגן לעבן, זיין ווייכן פון יעדער אַסיפה, פון יעדער געזעלשאַפּטליכקייט, פון יעדן טומל — דאָס אַלץ האָט דער גרויסער עולם ניט געוואוסט און אפשר איז עס גאָר ניט אינטע-

רעסאנט געווען פאר אים צו וויסן. דער לעזער, דער אינטעליגענט פון יענער צייט, האָט אָבער גוט געוואוסט דעם פייער פון לעוואַנאָ-דאָס פען, די הייסע, ברענענדיגע פונקען, וואָס זיינען פון איר געפּלויגן, — דער גרויסער עולם האָט צוגעזעהן דעם שטורם, וואָס לעוואַנדאָ ברענגט מיט יעדן אַרטיקעל זיינעם, מיט יעדער שילדע-רונג, — און אַלץ מער און מער מיט דעם גאַנג פון דער צייט ווערט לעוואַנדאָ געקרוינט מיט דעם לאַרבער-קראַנץ, וואָס אין אַלע צייטן און ביי אַלע באַדינגונגען ווערט ער אָנגעטאַן אויפֿן קאַפּ פון דעם, וואָס די צייט, די עפּאַכע, דער דור זעט אין אים זיין גייסט, זיין פּאַרשטייער, זיין געשיכטס-מאַלער, זיין געפּילען-אויסדריקער.

דערין ליגט דער סוד פון לעוואַנדאָס פּאַפּולאַריטעט, פון לעוואַנדאָס ווירקן און אויך פון לעוואַנדאָס ווערט אין דער געשיכטע פון אונזער געזעלשאַפטליכקייט.

ווי ווייניג מיר זאָלען ניט האַלטן איצט פון די אידעען, וואָס ער האָט געקעמפט פאר זיי, ווי קליין מען זאָל ניט אָפּשאַצן דעם ווערט פון זיינע בעלעטריסטישע ווערק אין קינסטלערישן זין, ווי ווייניג אינטואיציע מען זאָל ניט געפינען אין זיינע פּובליציסטישע אַרבעטען, — בלייבט ער אַלץ פאַר אונז די צענטראַלע פיגור פון זיין צייט, דאָ אַלס קעמפער, דאָ אַלס מיטגייער, דאָ אַלס פאַרקער-פערער פון די אינטימסטע האַפענונגען און שטרעבונגען פון זיין עפּאַכע.

און נאָך פיל וויכטיגער ווערט דער פאַקט, ווען מען זאָל זיך אַריינטראַכטן דערין, אַז בעצם איז לעוואַנדאָ דער פּאַרשטייער ניט פון איין דור, ניט פון איין קורצער עפּאַכע, נאָר פון — דריי דורות אין אונזער רוסיש-יידישן לעבן.

אויף דער גרעניץ פון גאַנצע דריי דורות האָט לעוואַנדאָ געווירקט, און דעם גייסט פון גאַנצע דריי דורות האָט ער אין זיינע ווערק אַיינגעזאָפּט.

לעוואַנדאָ איז געווען דריי פערטל פון זיין לעבן תמיד אין

קאָפּ
פּע

אָפּאָזיציע, — דאָס איז אָבער יענע אָפּאָזיציע, וואָס כאַראַקטעריזירט מער דעם גייסט פון דער צייט, ווי דעם גיין פון שטראָם און מיטן שטראָם. פון לעוואַנדאָס "קעגן שטראָם" דערוויסן מיר זיך ערשט, וואָס בעצם דער "שטראָם" גופא איז געווען.

געבאָרן אין 1835, איז די "פאַרגאַנגענהייט" אין זיינע "אָטשערקי פּראָשלאַוואַ" נאָך ניט געווען פאַר אים קיין "געשיכטע" קיין "אַמאָל".

ער, דער שילדערער, האָט עס כמעט אַליין מיטגעלעבט. די יאָרן 1842 — 1844, בכלל דעם לעצטן צענדליג יאָר פון דער ערשטער העלפט פון פאַרגאַנגענעם יאָרהונדערט, וואָס לע= וואַנדא מאָלט אין זיין סעריע דערמאָנטע ערצייילונגען, — זיינען פאַר אים אַליין געווען זיינע אייגענע ערשטע קינדער-יאָרן. ווען לע= וואַנדא איז געגאַנגען אין חדר, האָט אים שוין דער רבי געדראָהט מיטן שרעקליכן ליליענט אַלן וואָס אָט, אָט וועט ער קומען, דער גרויזאָמער, אומברחמנות דיגער דאָקטאָר, און וועט אים אין "שקאָלע" פאַרכאַפן, אַזוי ווי מען שרעקט איצט אַ קליין קינד מיטן שוואַרצן ציגיינער, וואָס פאַרשלעפט קינדער אין זאַק אַריין. ניט מער, וואָס איצט גלויבן ניט די שטראָפער אין דעם דאָזיגן ציגיי= נער, און דאָן איז דער גלויבן און דער שרעק באמת גרויס געווען. "שקאָלאָבאָיאָן" איז פאַר לעוואַנדאָן גופא געווען אַ שטיק אייגען קינדער-לעבן. דאָסזעלבע אויך "די פּאות פון מיין מלמד", די רירענדע געשיכטע פון דער שיינער "פּעשקע" און די אַלע איבעריגע ערצייילונגען פון דער סעריע.

אין די ווייטערדיגע גרעסערע ווערק זיינע מאָלט לעוואַנדא נאָך אַלץ דעמועלבן פּעריאָד, דעמועלבן דור, אָבער שוין ניט זיין אָנהויב, נאָך זיין סוף.

דאָ איז שוין לעוואַנדא אַליין אַ פּן-דור אין פולן זין פון וואָרט, אַ מיטלעבער און אַ מיטוירקער, שוין ניט אַלס קינד, וואָס פילט און זעט צו, נאָר אַלס באַוואוסטויניגער מיטבליד פון דער געזעלשאַפט און פון דער סביבה, וואָס ער שילדערט און וואָס ער

Emil

אליין וירקט אין איר. דאָס זיינען שוין ניט קיין „זכרונות“ פון די קינדער-יאָרען. נאָר אַ קינסטלערישע כראָניק פון דער צייט, באַ-שרייבונגען פון דעם אייגענעם עפאָכע-לעבן.

אין „דעפאָ באַקאָלייניך טאָואַראָוו“, אין „איספּאָוועד דיעלצאַ“ און אין „באַלשאַי רעמיו“ שילדערט לעוואַנדא דעם סוף פון דער עפאָכע וועלכע ער האָט אָנגעהויבן אין זיינע „אַטשערקי פראַשלאַוואָ“, אַן עפאָכע פון גאַנצע 25 יאָר. אַ מהלך פון אַ גאַנצן דור. די פּאָותן זיינען שוין לאַנג אָפּגעשניטן, די קליידער שוין לאַנג איבערגעמאַכט, פּעשקע ווייס שוין אפשר אויך וואָס אמתיע ליבע איז, די שקאַלעס שרעקן שוין ניט, ליליענטאַל איז שוין מער קיין שוואַרצער ציגיינער ניט. — אָבער די לופט איז פאַרפעסטעט מיט אַ שלאַק, וואָס איז אין די פרייהערדיגע יאָרן פון זעלבן פּעריאָד גאָר ניט געהערט געוואָרן. געלט, געלט! — אָט איז דער נייער לאַזונג. נאָך דער קרימער מלחמה האָט זיך דער דאָרשט נאָך גאַלד, נאָך געשעפּטן נאָך ספּעקולאַציעס און שווינדעל-עסקים שטאַרק פאַרגרעסערט ביי יידן, ווי קיינמאַל ביז איצט. רייך ווערן! — אָט דאָס איז די שטרע-בונג און דער באַגער. אַ נייער קלאַס האָט זיך אָנגעהויבן אויס-פיקן פון איי, אַ נייע גרופּע פאַרשויןען מיט נייע פאַרלאַנגען, נייע שטרעבונגען, געריגע אָפּעטיטען. די סוחר-ישע וועלט, די בורזשאַזיע איז געקומען מיט אירע מאַטעריעלע ענינים, מיט אירע עגאָאיסטישע צוועקן, וואָס זיינען אזוי ווייט, ווייט געווען פון די אידעאַלן און צוועקן פון די אַלע אַלטע יידן, וואָס זיינען געזעסן על התורה ועל העבודה...

און לעוואַנדא, דער ריינער אידעאַליסט, האָט מיט דער גאַנצער קראַפט פון זיין טאַלענט די דאָזיגע אויפגעקומענע סוחרים און ספּעקולאַנטן אויפגעשטעלט אין זייער אומבאַדינגטער אַנטיפּאָ-טישער געשטאַלט. דערפאַר האָט ער דעם „אַלטן דור“, די רבנים, געשילדערט מיט פיל ליבע, ער האָט געשעצט אין זיי דעם הויכן אידעאַליזם, די ריינקייט פון דעם מיאָסיען קאַריעריום, וואָס איז צום סוף פון יענער עפאָכע געבוירן געוואָרן ביי די רוסישע יידן אַלס בכיה לדורות...

און אָט איז געקומען דער גייער פּעריאָד, דער צווייטער. דער גאַנצער משך צייט פון סוף די 60, 70 ביז די 80-ער יאָרן. די נייע פּאַרמען פון רוסיש-יידישן לעבן זיינען שוין איינגעשטעלט. שוין אויך אַריבער די הייסע, זודיגע צייט פון 1863=סטען יאָר, די „גאַריאַטשעיע וורעמיאַ“ פון פּוילישען אויפשטאַנד. אין סאַריניען, דעם הויפט=העלד פון דעם דאָזיגן בעסטן פון אַלע לעוואַנדאס ווערק, זעהען מיר לעוואַנדאין אַליין, זיינע אייגענע אידעאַלן און האַפענונגען. מיר זעהען פאַר זיך לעוואַנדאין דעם אַסימילאַטאָר, וואָס האָט גאַנצע 21 יאָר פון זיין קורצן 53=יאָריגן לעבן געפרע=דיגט די אידעאַלן פון צוגויפגיסן זיך מיטן רוסישן פּאָלק, מיט זיין קולטור און גייסט, מער ניט איבערלאָזענדיג „די פאַרב פון דער אייגענער רעליגיאָזיטעט“.

עס זיינען אָנגענומען די 80-ער יאָרן. די פּאַגראַמען האָבן די איבערקערעניש אין די מחות געבראַכט, — צוזאַמען מיט דער איבער=קערעניש אין לעבן. דער דריטער פּעריאָד קומט אָן, — דער דריטער דור איז אויסגעוואַקסן.

לעוואַנדא ווערט אַ הובב=ציון, אַ הייסער איבערגעגעבענער יידישער נאַציאָנאַליסט פון דער עקסטרעמער מדרגה, ער געפינט סוף פל סוף דאָס לאַנג=געזוכטע, דאָס לאַנג=באַגערטע פּאָטערלאַנד: — ארץ=ישׂראל! ניט די פּוילישע, נאָר די יידישע „גאַריאַטשעיע וורעמיאַ“ האָט אים דאָס פּאָטערלאַנד געבראַכט.

און סײ אין ערשטן, סײ אין צווייטן, און סײ אין דריטן פּעריאָד איז לעוואַנדא געווען דער בן=דור, דער גייער בראש פון דער צייט און מיט דער צייט, קעגן און מיטן שטראַם, — דאָס הייסט, אין אַלע דריי פּעריאָדן, ביי אַלע דריי דורות פון זיין עפּאָכע איז ער דער כראָניק=שרייבער געווען, וואָס האָט אַליין אין דער דאָזיגער געשיכטע דעם נאָהענטסטן אנטײל גענומען, אַלס דער פילצנסטער און לעבעדיגסטער מענטש פון זיין צייט, אָבער ער שטייגט ניט אַריבער די גרעניצן פון דער דאָזיגער צייט.

דעריבער איז פאַרשטענדליך, וואָס לעוואַנדא, אַלס קינסטלער,

רופט אָן אין זיינע ווערק גענוי די יאָרן, די צייט פון דער האַנד-
 לונג; וואָס ער נעמט זיינע טעמעס און סיוושעטן פון דער לעבעדי-
 גער, אייגענער סביבה; וואָס זיינע אויגן זעהען דאָס און דאָס
 אַקוראַט אין דעם און דעם פּעריאָד און וואָס בייט זיך לגמרי אום
 אין משך פון דער צייט, ווען דער נייער פּעריאָד קומט אָן. דער-
 מיט דערקלערט זיך אויך אַ ביסל, וואָס דאָס בעסטע ווערק לע-
 וואַנדאָס איז דוקא דער ראָמאַן זיינער „גאַראַטשעיע וורעמיאַ“.
 שוין די צייט גופא, די געשעהענישן גופא האָבן דערצו גורם גע-
 ווען. אַקאָרשט נאָך דעם אויפשטאַנד, נאָך אַלץ אזוי פריש און
 לעבעדיג, — און שוין אַלץ פאַרביי. און אַלץ אַליין מיטגעלעבט און
 איבערגעלעבט. און לעוואַנדא דער קינסטלער מישט זיך צונויף
 מיט לעוואַנדא'ן דעם ווילנער איינוואוינער, וואָס קען גוט די פּוּ-
 לישע שפּראַך און די פּוּלישע מנהגים, מיט לעוואַנדא'ן דעם בן-
 דור, וואָס איז אַליין געווען אויפן פּלאַץ און האָט אַליין אַלץ
 מיטגעמאַכט אין דעם דאָזיגן גרויסן פּעריאָד יידיש-פּוּלישער גע-
 שיכטע פון אָנהויב די 60-ער יאָרן.

לעוואַנדאָס טיפן זיינען דעריבער ניט קיין סימבאָלן, ניט
 קיין אייביגע קינסטלערישע געשטאַלטן, — דאָס זיינען גאַנץ קאָנ-
 קרעטע, דורך און דורך באַשטימטע עפּאָכע-כאַראַקטערן, וואָס
 זיינען אין אַ געוויסער צייט, ביי געוויסע באַדינגונגען, אַרויסגענומען
 געוואָרן פון לעבעדיגן לעבן, פון שטוב, פון גאַס, פון געשעפט,
 פון באַשטימטע האַנדלונגען, גייסטיגע און מאַטעריעלע.
 די, וואָס אינטערעסירן זיך מיטן פאַרגאַנגענעם לעבן פון
 אונזערע דריי דורות, וועלן אויך איצט איבער דריי צענדליג יאָר
 נאָך לעוואַנדאָס טויט, מיט גרויס אינטערעס לייענען אַלע זיינע
 ווערק, די בעלעטריסטישע און פּובליציסטישע, וואָס זיינען ממלא
 איינע די אַנדערע, — און אזא ווערק, ווי „גאַראַטשעיע וורעמיאַ“
 וועלן זיי לייענען ניט נאָר מיט „גרויס אינטערעס“, נאָר אויך מיט
 אַ געוויסן עסטעטישן פאַרגעניגן. — ווייל לעוואַנדא דערהויבט זיך
 אין פיל ערטער פון דעם דאָזיגן ראָמאַן צו אַן אמתער קינסטלע-
 רישער הויך.

ניט קענען לעוואַנדאָן און קענען די עפאָכע פון די פאר-
גאַנגענע דריי דורות איז אַבסאָלוט אוממעגליך. אין דעם ליגט די
גרויסע באַרייטונג, וואָס לעוואַנדאָ האָט פאַר אונז.

שטודירט מען אָבער אויס אַלע ווערק לעוואַנדאָס, זיין לעבן
און אַרבעט, — איבערזייגט מען זיך, אַז לעוואַנדאָ דער אַסימילאַ-
טאָר איז בעצם גאָר קיין אַסימילאַטאָר ניט געווען אין דעם איצ-
טיגן זין פון וואָרט. דאָ דאַרף מען מער ווי אומעטום שטעלן זיך
אויפן היסטאָרישן שטאַנדפונקט. און אויך דאָ טרעט פאַר אונז
לעוואַנדאָ אַרויס אַלס לעבעדיגער גייסט פון זיין צייט. לעוואַנדאָ
איז תמיד געווען אַ „יידישער פאַטריאָט“ ער האָט געוואָלט בריי-
גען יידן גוטס, אין זיין האַרץ האָט געלעבט די הייסטע ליבע צו
זיין פאָלק, ער האָט געוואָלט זיין פאָלק „אויסבעסערן“, „קולטו-
רעל-מאַכן“, „ליכטיג-מאַכן“ — און דער בעסטער מיטל דערצו, האָט
ער געמיינט, איז — צונויפגיסן זיך, אַסימילירן זיך מיט דער רוסי-
שער קולטור, ווערן, הייסט עס, „רוסישע בירגער מיט אַ פאַרב-
פון דער אייגענער רעליגיאָזיעטעט“. לעוואַנדאָ האָט קיינמאָל ניט
פראַעקטירט אַפילו קיין רעליגיעזע רעפאָרמען, קיין תקונים בדה,
קיין פלענער, וואָס זאָלן זיין עגליך אויף די פון ליליענבלומען.
לעוואַנדאָ איז אינגאַנצן געשטאַנען אָן אַ זייט פון אַזוינע פראַגן,
ער האָט געהאַט גאָר איין שטרעבונג: פראַגרעס, קולטור, ביל-
דונג, — השפלה אין ברייטן אַלמענשליכן זין. נאָר דעם וועג
האַט ער פאַלש געזעהן, — פאַלש לויט דעם, וואָס די געשיכטע
האַט געבראַכט... אָבער לעוואַנדאָ איז קיינמאָל קיין נביא ניט גע-
ווען, האָט קיינמאָל קיין אינטואיציע ניט געהאַט.

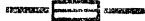
אין יעדן איינציגן פעריאָד איז לעוואַנדאָ געווען אַ גאַנצע
פערזענליכקייט, אָן ספקות, אָן ברעקלעניש. און דורך און דורך
גאַנץ איז ער אויך געווען אין לעצטן פעריאָד. איז חובבי-ציוניזם —
איז מיט ליב און זעל. לעוואַנדאָ — אַ חובבי-ציון! און די קנאַפע,
לעצטע אַכט יאָר פון דעם דאָזיגן לעצטן פעריאָד פון זיין לעבן,
ווען ער איז שוין איינגעבראַכן געוואָרן פיזיש און צום סוף אויך

גייסטיג, פאַרבלייבן דאָך די אינהאַלטסרײכע, די פסיכילאָגיש=אינ=טערעסאַנטסטע פון דעם דאָזיגן מענטשן=לעבן.

עס איז אַ מצוה אויפּמערקזאַם צו לייענען לעוואַנדאס בריוו. זיינע אייגענע און די, וואָס צו אים. אומגעהויער וויכטיגע דאָקו=מענטן זיינען עס. גייסטער שוועבן פון די שורות און וועקן אויף דאָס פאַרגאַנגענע, וואָס איז פול מיט לעבן געווען.

אין זעלבן יאָר פון לעוואַנדאס טויט האָט אליקום בדחן פאַרפאַסט און אָפּגעדרוקט אַ ליד לכבוד דעם אַנדענקן פון לע=וואַנדאין. מיט דריי יאָר פרייהער, אין יאָר 1885, איז געשטאַרבן פּרץ סמאַלענסקין, און שוין דאָ באַלד—לעוואַנדא. דאָס ליד באַ=קלאַגט דעם טויט פון די צוויי יידישע נאַציאָנאַלע טוער, וואָס זיינען ביידע אַזוי יונג אין קבר אַוועק. אין גרעסטן טייל איז דאָס אַ טרויעריגע קלאַג=ליד אויף לעוואַנדאס טויט.

„גיט אויסגעטריקנט האָבן נאָך די טרערן...“ יאָרן=לאַנג האָט מען דאָס דאָזיגע טרויער=ליד נאָך לעוואַנדין אין יידישע הייזער געזונגען...

ד'ר חיים זשיטלאָוסקי.

אין דער גאַנצער יידישער פובליציסטיק זעה איך ניט קיין אינטערעסאַנטערע פערזענליכקייט פון ד'ר חיים זשיטלאָוסקי. אין אים האָבן זיך אַר גאַנץ פאַראייניגט אַ הייסער טעם-פעראַמענט פון אַן אידעען-אַגיטאַטאָר און אַ קלאָרער שכל פון אַ קלוגן געלערנטן קאַפּ; אַ נאַציאָנאַלער ייד און אַ פאַרברענטער סאַציאַליסט; אַ פירער פון דער אינטעליגענץ און אַן עכטער קול-טור-טרעגער צווישן די געדיכטסטע פּאָלקס-מאַסן; אַ טעאַרעטיקער און אַ קעמפער; אַ פאַרשער און אַ רעוואָלוציאָנער.

און ניט יעדע זאַך פון די אַלע באַזונדער, נאָר אַלץ צוזאַ-מען. אַלץ איינצייטיג און אַלץ—דורך און דורך נאַטירליך צונויפ-געבונדן. ווי איין אומטייל באַרע גאַנצע. עס איז שווער צו זאָגן, וואוּ הויבט זיך אָן דאָס אייגע און ענדיגט זיך דאָס צווייטע. און דערצויער האָט זשיטלאָוסקי תמיד געווירקט אויף דער אינטע-ליגענץ און אויף די מאַסן—און אויף ביידע דירעקט.

דער טאַלענט ווירקט שטענדיג, אָבער פון שטאַנדפונקט פון מענשליכער אַנטוויקלונג און קולטור-פּראָגרעס איז דער באַ-גריף „טאַלענט“ אַ דורכאויס לפי-ערכדיגער, ווייל פון דעם דאָזיגן שטאַנדפונקט איז דאָס וויכטיגסטע דער אינהאַלט פון דער וויר-קונג, וואָס דער טאַלענט ווייזט אַרויס. און דער אינהאַלט קאָן זיין נוצליך און שעדליך. ניט איין יעזואיטישער אַבאַט האָט מיט גרויס טאַלענט פאַרמינסטערט די מוחות פון פּאָלק, און ניט איין אַסימילאַטאָרישער טאַלענט האָט אונז דעם גרעסטן שאַדן גע-בראַכט.

אין זשיטלאָוסקין האָבן מיר אַ טאַלענט, וואָס האָט איבער

דריי צענדליג יאָר פסדר צום געטרייסטן און אָן אויפהער געדינט און דינט די בעסטע אידעאלן פון דער פראַגרעסיווער מענטשהייט און די אמתע באַדערפענישן פון די ברייטסטע יידישע פּאָלקס-מאַסן. דער לאַזונג—די יידישע אינטעליגענץ דעם יידישן פּאָלק!—האַט אין זשיטלאַווסקי'ן גופא געפונען זיין געטרייע פאַרקערפערונג. און דעם דאָזיגן וויכטיגסטן פאַר אונז פון אַלע לאַזונגען האָט זשיטלאַווסקי ניט אויפגעהערט צו פּראַ-פּאַגאַנדירן יאָרן=לאַנג שריפטליך און מונדליך, אין דער טעאָריע און אין דער טאַט.

אַ, ווען די יידישע אינטעליגענץ וואָלס ניט פאַרלאָזן איר פּאָלק! צענדליגער פון די פּראָבלעמען, וואָס פאַרנעמען אונזערע מוחות, וואָלטן אפשר דאָן גאָר ניט עקסיסטירט. און הונדערטער נסיונות, וואָס די הייפלעך יידישע נאַציאָנאַליסטן=דעמאָקראַטן הויבן דאָ און דאָרט מיט מאַטערניש אָן און האָבן ניט בפּח צו ענדיגן, —וואָלטן שוין לאַנג געקומען צו זייער פאַרווירקליכונג. די יידישע קולטור וואָלט פיל רייכער געווען, די יידישע ליטעראַ-טור וואָלט זיך שטאַרקער אַנטוויקלט—און אונזערע אייגענע גיי-סטיגע קרעפטן וואָלטן ניט אַוועקגעשוואַמען אויף אַלע פיר ווינטן און וואָלטן ניט אויסגעביטן געוואָרן צו קליינגעלט אין פרעמדע מחנות פון אַלע שבעים לשונות. די גרעסטע צרה און דעם גרעסטן שאָדן, וואָס די אַסימילאַציע טוט אונז אָן, —איז גראַד דאָס, וואָס זי רייסט אַרויס פון אונזער פּאָלקס-אַרגאַניזם גאַנצע מאַסן זאַפּ-טיגע עלעמענטן.

און דער קאַמף, וואָס דאָרף דערבײַ געפירט ווערן, דאָרף זיין אַ קנאים-קאַמף. מען טאָר קיין איין פּאָזיציע ניט אָפּגעבן, מען טאָר קיין איין פּאַל ניט דורכלאָזן. צווייפּאַכטיג דאָרף מען קעמפן: אין וואָרט און אין טאַט. די שריפטליכע און מונדליכע אַנטיאַציע דאָרף אָן מוז באַגלייט ווערן דורך קאָנקרעטע מעשים. מען דאָרף האַלטן אין איין וועקן, אין איין רופן, אין איין אויפ-קלערן און—אין איין שאַפן. די קולטורערעגערײ דאָרף זיין קול-

זור, און די קולטור דאַרף זיין קולטורטרעגער. דאָס הייסט: זען דאַרף גיין אין פּאָלק און אים וואָס בריינגען, און דאָס דאָ= זיגע „וואָס“ דאַרף זיין עפעס ממשות/דיגט, עכטס, ניט נאָכגע= מאַכטס. די אַסימילאַציע, וואָס איז אַ פּראָדוקט פון אַרומיגן לעבן, זי אויך די אַביעקטיווע באַדינגונגען גופא, קאָנען תמיד ביי אַזאַ קאַמף און פון אַ געוויסן שטאַנדפּונקט באַקעמפט ווערן, און דער געזונטסטער קערן, וואָס אויף אים קאָן דער קאַמף זיכער זיך אָנ= שפּאַרן, זיינען די ברייטע יידישע פּאָלקס=מאַסן. די ראַלע פון דער יידישער אינטעליגענץ איז אַט די פאַראייניגונג מיט אַט דעם געזונדסטן קערן פון פּאָלק.

זשיטלאָוסקי האָט זיין לעבן=לאנג די אַרבעט געטאַן. אמת, פון זיין ערשטן בוך „וועגן דעם געשיכטליכן גורל פון יידישן פּאָלק“ (1887) ביז זיינע אַרטיקלען אין „דאָס נייע לעבן“ איז אין כמה פרטים אַ גרויסער מהלך—וואָס ווייטער אַלץ נאַציאָנאַלער!— אַבער שוין אין יענעם ערשטן בוך שעמעריין די שפעטערדיגע שפּראַצונגען. און וואָס טיפער זשיטלאָוסקי האָט זיך אין יידישן לעבן אַריינגעטראַכט, און דער עיקר, וואָס גענטער ער איז גע= קומען אין באַרירונג מיט דעם דאָזיגן לעבן, אַלץ מער נאַציאָנאַ= לער דעמאָקראַט ווערט ער, — נאַציאָנאַלער דעמאָקראַט אין דעם שענסטן און אינהאַלטסרייכסטן זין פון וואָרט.

אויף זיין פּאָן שרייבט זשיטלאָוסקי אויף: יידיש! די שפּראַך פון פּאָלק, פון גאַנצן פּאָלק—און די שפּראַך פון דער נייער יידישער קולטור, וואָס האָט זיך שוין אָנגעהויבן שאַפן און וואָס דאַרף אַלץ ברייטער און טיפער געשאַפן ווערן. די שפּראַך, וואָס איז אַ שליסל צום רוב בנין און רוב בנין פון יידישן פּאָלק. די שפּראַך, וואָס אָן איר איז מער ניט מעגליך קיין איין געזעל= שאַפטליכע, קולטורעלע אָדער רעליגיעזע באַוועגונג אין פּאָלק. צולעצט, די שפּראַך, וואָס איז דער נאַטירליכער בריק, וועלכער איז מסוגל צונויפצובריינגען און צו פאַראייניגן די אינטעליגענץ מיטן פּאָלק.

און ניט נאָר ייִדיש אַלט שפּראַך, נאָר פיל גרעסער און אומפּאַסענדער: ייִדיש אַלט גרונטאַנשוואונג פון פּאָלקסלעבן. דאָס הייסט—אַ ייִדיש לעבן אין דער פּאַמיליע, אין דער טביבה, אין גייסטִיגן לעבן. דורך דעם אַלערערשטן און אַלעררויכטיגסטן אינעם סטייט—דורך דער שול—דאַרף דער יונגער ייִדישער דור באַקן מען זיין ייִדישע ערציהונג, און קומענדיג אַהיים, דאַרף ער דאַרט געפינען אַ ייִדישע טביבה, וואו די ערציהונג זאָל נאַטירליך באַקן מען איר פאַרפּולקומונג, און די ערציהונג דאַרף זיין אַ פּרייהייט ליכע און אַ ייִדישע, אין גייסט פון די בעסטע פאַרטשרייטליכע טראַדיציעס.

אויף דער פּאָלקס-שפּראַך קאָן מען שאַפן די טייערסטע גיטער. און ניט בלויז קונסט, נאָר אויך וויסענשאַפט. צום פּאָלק דאַרף מען קומען ניט מיט וואולגאַריזאַציע פון דער וויסענשאַפט, נאָר מיט עכטער, אמתער וויסענשאַפט, וואָס זאָל נאָר זיין פּאַפּולער דערקלערט און צוגענגליך לויט דער פּאַרט. דער אינהאַלט טאָר אָבער ניט ליידן.

און זשיטלאָווסקי שרייבט אָן אויף ייִדיש אַ בוך "פּילאָזאָפּיע" און אַ גאַנצע ריי אַרטיקלען, וואָס רירן אָן ערנסט און גלענצענד פּאַפּולער פיל פּראַגן פון די געזעלשאַפטליכע וויסענשאַפטן, קודם פל אויף דעם געביט פון דער נאַציאָנאַלער פּראַגע.

זשיטלאָווסקי גרינדעט דעם זשורנאַל "דאָס נייע לעבן", וואָס יאָרן נאָכאַנאַנד פון נומער צו נומער אַנטהאַלט ער לייט אַרטיקלען פון רעדאַקטאָר גופּאָ, — לייט-אַרטיקלען, וואָס באַהאַנדלען אַ סך ייִדישע פּראַגן מיט אַ זעלטענער פּרייהייט פון געדאַנק און מיט אַ דרייסטיקייט פון אַנאַליז, וואָס ביז יענעם מאָמענט איז זי ניט געהערט געווען אין דער ייִדישער ליטעראַטור, דער זשורנאַל ווייזט אַ מוסטער, ווי אויף דער ייִדישער שפּראַך קאָנען טיף באַהאַנדעלט ווערן די נייסטע אידיען פון דער קולטורעלער וועלט, און ווי אזוי די ייִדישע אינטעליגענץ צוגלייך מיט די געפילדעטערע לעזער פון די פּאָלקס-מאַסען קאָנען אויף דער שפּראַך געפינען אַן

עכטע גייסטיגע שפייז, וואָס דערוועקט דעם מח צום זעלבשטענע-דיגן דיינקען און די האַרץ טרייבט עס צו פילן און איבערלעבן. אַ גאַנצע ריי פראַגן האָט זשיטלאָווסקי צום ערשטן אַרויסגערוקט אין דער יידישער אידייען-וועלט.

פון זיין ערשטן בוך אָן דורך אַלע זיינע שפעטערדיגע בראַ-שורן און אַרטיקלען האָט ער תמיד געהאַלטן אונזער פובליציסטיק אין איין באַוועגען צו נייע געדאַנקען, צו אַריגינעלע באַטראַכטונגען. אָפטמאָל האָט ער אַרויסגעוויפן קעגן זיך אַ שאַרפע קריטיק, אָפט-מאָל איז מען אים פשוט באַפאַלען מיט זלוולים, נאָך פיל מער מאָל האָט מען קעגן אים געקעמפט און זיינע מיינונגען באַשטרייטן. — אָנהויבנדיג פון אַ העברעאישער צייטונג אין יאָר 1887, וואָס האָט אים געקרוינט מיט דעם נאָמען „עוכר ישראל“, ביז די לעצטע אַרויסטרעטונגען זיינע, דאָס הייסט פאַר דער גאַנצער צייט פון זיין טעטיגקייט. און געוויס איז פאַראַן וואָס צו באַשטרייטן אין אַ סך פרטים פון זשיטלאָווסקיס אָנשוואַונגען. אָבער אַזוי איז דער גורל פון יעדן דיינקער, — ער בריינגט לעבן און אידייען, און לעבן און אידייען קאָכן און זידן און רופן אַרויס ניי לעבן און נייע אידייען, אין קאַמף און שטרייט, אין וועג צום אמת. וואָס מער מען זוכט — אַלץ מער געפינט מען.

ווער געדיינקט ניט, וויפיל אונזער פרעסע האָט גערעשיט און געטומעלט, ווען זשיטלאָווסקי איז דער ערשטער אַרויסגעטראָטן מיט דער קריסטענטום-יידנטום-פראַגע? מיט דער פראַגע וועגן פאַראיי-ניגן די יידישע סאָציאַליסטישע פאַרטייען? מיט דער פראַגע וועגן דער אַליינהערשאַפט פון יידיש? א. א. א. א. א. א.

און מיט נאָך יאָרן צוריק איז אַזוי געווען אויף אַנדערע געביטן און ביי אַנדערע באַדינגונגען, מיט זיין „א ייד צו יידן“ (1892) און דערנאָך מיט זיין „סאָציאַליזם און די נאַציאָנאַליטעטן-פראַגע (1899), וואָס האָט צוגעגרייט די מיינונג פון דער עסטריי-כישער סאָציאַל-דעמאָקראַטישע פאַר דעם באַוואוסטן בריינער פאַר-טייטאָג, וואָס אויף אים האָט די פאַרטיי אָנגענומען וועגן דער

נאציאנאלער פראגע א רעזאָלוציע, וועלכע שטימט אזוי גוט חי אינגאנצן איין מיט די טעאָרעטישע אַנשוואונגן פון זשיטלאָווסקיס בוך. אין דעם פרט איז זשיטלאָווסקי געווען דער פאָרלויפער אין דעם אַלטוועלטליכן סאָציאליזם.

אין די אַלע אַרבעטן איז זשיטלאָווסקי אַ דיינקער פון אַ זעלבשטענדיגן יידישן סאָציאליזם, וואָס פאַר אים האָט ער ניט אויפגעהערט צו ווירקן צווישן דער יידישער אַרבעטערשאַפט ביז אויף דעם היינטיגן טאָג.

אין 1892, אין דער צייט, ווען צווישן דער רוסלענדישער סאָציאַל-דעמאָקראַטיע האָט געהערשט אין בעסטן פאַל אַ פולשטענ-דיגער אינדיפערענטזום צו דער נאציאָנאַלער פראגע בכלל און צו דער יידישער על אחת כמה וכמה, ווען גאַנצע פינף יאָר האָבן נאָך געפעלט צו דער גרינדונג פון דער װײַטער יידישער אַרבעטער-פאַרטיי, האָט זשיטלאָווסקי אין זיין ״עוורי ק׳ יעוורעיאַם״ מיט דעם פולן מויל אַרויסגעזאָגט צו זיינע חברים די פאָלגנדיגע מערקווירדיגע ווערטער:

״איך ווייס ניט; עס קאָן זיין, אַז פון דעם שטאַנדפונקט פון דער אַלוועלטליכער מענטשליכער געשיכטע, איז די יידישע פראגע אין רוסלאַנד אין דער אמתן אַזאַ קלייניקע און ניט וויכטיגע. אַז אַ מענטש מיט אַ ברייטערן האַריוואָנט, קאָן זיין, וועט זי גאָר ניט באַמערקן. אָבער אונז, יידן, איז דאָך דערפון ניט גרינגער. מיר זיינען דאָך ניט שולדיג דערין, וואָס ניט אַלע פון אונז זיינען באַשיינקט מיט אַזאַ ברייטן האַרץ, וואָס זאָל קאָנען אַרייננעמען די גאַנצע מענטשהייט, שיער ניט ביז צום אוראַנג-אויטאַנג. און מיר קאָנען דאָך ניט צוליב וועלט-אידייען און געשיכטס-פילאָזאָפישע היפאָטעזען, קוקן אויף זיך, ווי אויף וואָסערע 4 פראָצ. פון עמיצן אַן אַנדערן, בעת מיר זיינען הונדערט פראָצענט פון זיך אליין. און עס איז אונז שווער זיך פאַרצושטעלן, אַז די אמתיע ליבע צו דער מענטשהייט זאָל גיין להיפך צו דעם אמתן פאַטריאַטיזם, וואָס וויל נאָר איין זאָך: אַז די אַלגעמיינע מענטשליכע אידעאָלן-

וואָס די בעסטע מענטשן פון אַלע פעלקער האָבן אויסגעאַרבעט, זאָל דאָס אייגענע פּאָלק וואָס גיכער און וואָס פּולער פּאַרקערפערן אין זיין פּאָלקס-לעבן.

אין די ווערטער זעט מען שוין די פּראָגראַם פאַר די אַלע שפּעטערדיגע יידישע נאַציאָנאַליסטן פון סאַציאַליסטישן לאַגער. די אַלגעמיינ-מענטשליכע אידעאלן קאָנען ניט סותר זיין די באַ-דערפענישן פון אייגענעם פּאָלק, און דער ריכטיג-פּאַרשטאַנענער נאַציאָנאַליזם קאָן ניט זיין אַנדערש, ווי פּרייהייטליך און אַלגע-מיינ-מענטשליך. דאָס הייסט: די גיטער, וואָס יעדע נאַציע אַרבעט אויס פאַר זיך, ווערן אַ גייסטיגער פאַרמעגען פאַר דער גאַנצער מענטשהייט, פונקט ווי יעדע איינציגע נאַציע מוז זיך שפּייזן פון דעם גרויסן אַלגעמיינ-מענטשליכן גייסטיגן קוואַל. און די אַלע נאַציאָנאַלע קולטורן צוזאַמען, יעדערע מיט אירע תּכּוּנּוּת און אַריגינעלע שאַפּונגען, בילדן אינאיינעם אַט יענעם גרויסן אַלגע-מיינ-מענטשליכן גייסטיגן קוואַל. יעדע נאַציע שעפט ביי דער אַנדערער — און וואָס איינע שאַפט, איז אָפּן פאַר אַלעמען. און מיט רעכט קען מען זאָגן פון דעם שטאַנדפּונקט, אַז אַ נאַ-ציאָנאַלע קולטור איז אַן אינטערנאַציאָנאַלע קולטור. דער אמת'ער פּרייהייטליכער נאַציאָנאַליזם איז די גרעסטע ברכה פאַר דער קול-טורעלער אַנטוויקלונג פון דער מענטשהייט.

מען קאָן ניט זיין קיין אמת'ער יידישער נאַציאָנאַליסט און דערביי ניט זיין קיין דעמאָקראַט. מען קאָן ניט גיין אין פּאָלק, און דערביי ניט זיין קיין נאַציאָנאַליסט. די ברייטע יידישע פּאָלקס-מאַסן גופא האָבן עס באַשיינפערליך באַוווּיזן אין די לעצטע פּאַר צענדליג יאָר, ווען זיי האָבן אויפגעוואַכט צו זעלבסטעטיגקייט.

זשיטלאָווסקי איז געווען איינער פון די ערשטע, וואָס האָט צום שטאַרקסטן מיטגעוויקלט צו דער דאָזיגער גרויסער אויפּוואַכונג פון די יידישע פּאָלקס-מאַסן. אַלס היסטאָריקער האָט ער געווען דאָס אַלטע יידישע לעבן, וואָס האָט אַרויסגעבראַכט די אידעאלן פון די נביאים און דעם וואודערבארן קאָמוניזם פון די אסים. און

אלס טוער פון טאָג, אלס פאַרשער פון דער געגנוואָרט, האָט ער געזען די יידישע פרנסות, די שרעקליכע אַרמקייט און עס=הארצות פון דער מאַסע, דעם פינסטערן פאַגאַטיום, די זעלבסט=צופרידנקייט פון דער יידישער בורזשאַזיע און דעם טיפן תהום, וואָס איז אויסגעגראָבן געוואָרן צווישן דעם פּאָלק און זיין אינ=טעליגענץ.

עס האָט געמוזט אָנגעהויבן ווערן אַ גוואַלדיג=גרױסע פּראָ=פאַגאַנדע אין דער טיף און אין דער ברייט. אומקערן זיך צום אייגענעם פּאָלק, בריינגען אים ליכט, בילדונג, אידעאַלן! און פירן די פּראָפאַגאַנדע צווישן פּאָלק אויף דעם אייגענעם לשון פונם פּאָלק! זיינענדיג אַ „נאַראָדניק“, איז זשיטלאָווסקי געוואָרן אַ יידישער שער נאַראָדניק מיט אַ זעלבשטענדיגן אַנאַליז פון דער יידישער ווירקליכקייט.

די פּראָפאַגאַנדע איז אָנגעהויבן געוואָרן, די דעמאָקראַטישע אידייען זיינען ווייט אַריינגעדורנגען צווישן דער יידישער מאַסע, און מיט דעם גאַנג פון דער צייט האָט זיך אין יידישן לעבן איבערווייניג אַזוי פיל געפיטן, אַז די יידישע מאַסע, וואָס איז גע=ווען פאַרוונקן אין פאַגאַטיום און עס=הארצות, איז געוואָרן אַ שאַפענדער כח אין פּאָלק, וואָס בריינגט שוין אויך פון זיך אַליין אַרויס פירער און וועגווייזער, דאָס, וואָס מען רופט „אינטעליגענץ“. און די ווירקליכקייט באַווייזט, אַז די אַרבעטער=אינטעליגענץ איז אפשר די געזונטסטע, די גאַנצסטע און זיכערסטע...

עס איז נאָך זעהר פיל פאַרהאַן, וואָס צו טאָן. די אינעוויי=ניגסטע איבערקערעניש אין יידישן לעבן האָט נאָר ברייטער גע=מעכט די טויערן, וואָס דורך זיי דאַרפן פליסן ליכט און קולטור צום פּאָלק. און די איבערקערעניש האָט נאָך אויך אַרויסגערוקט אין איר גאַנצער גרייס די פּראָגע פון גאַנצן יידישן פּאָלק, אלס נאַצייע.

זשיטלאָווסקי האָט זיין ענטפער אויף דער דאָזיגער פּראָגע —

אן ענטפער, וואָס דער וועטעראַן פון יידישן טאַציאָאָליזם האָט אויס-
געאַרבעט אין משך פון פינף און צוואַנציג יאָר אַרבעט:
"1) די ווידעראויפלעבונג פון דעם יידישן פּאָלק אין די
גלות-לענדער אויף די יסודות פון ערד-אַרבעט, יידישער שפּראַך
און אייראָפּעישער קולטור!

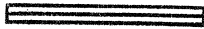
2) די יידישע אינטעליגענץ דעם יידישן פּאָלק!

3) אַן אייגן לאַגדו!"

אין דעם ענטפער, וואָס זשיטלאָווסקי האָט געגעבן נאָך מיט
צען יאָר צוריק, האָט ער פּאַרמולירט די טעאַרעטישע און פּראַק-
טישע גרונדלינגעס. פון זיין שפּעטערדיגער טעטיגקייט איז צו זען,
אז אין לעצטן פונקט נעמט זשיטלאָווסקי אַרײַן אַרײַן אַל-
אַבער קודם כל שטאַמט פון דעם ענטפער, אַז דאָס אומ-
באַדינגט אַלעררויכטיגסטע און אַלערערשטע, וואָס עס איז פּאַראַן
צו טאָן אין דער געגנוואָרט, טאַג-טעגליך, איז די אומאויפהערליכע
קולטורעל-געזעלשאַפטליכע אַרבעט צווישן און מיט די ברייטסטע
מאַסן פון פּאָלק. יידישע קולטור, פּאָלקסטימליכקייט,
ליכט, ביילדונג, זעלבסטהילף.

די אַרבעט האָט זשיטלאָווסקי געטאָן זיין לעבן-לאַנג (אַליין
געמענדיג אַן אַנטייל אין שאַפן די יידישע קולטור!), און דאָס איז
זיין גרעסטער פּאַרדינסט פאַר דער יידישער אַרבעטערשאַפט און
דעם יידישן פּאָלק.

אין דער געשיכטע פון דער יידישער אינטעליגענץ פאַרנעמט
זשיטלאָווסקי איינעם פון די בּפּבּודיגסטע ערטער אין דעם אויבענאָן.

דער נייער בירנבוים.

א.

ד"ר נתן בירנבוים איז אריינגעטראָטן אין דער דריטער פּאָזע פון זיין אינערליכער אַנטוויקלונג. און ווען די ביידע ערשטע מאָל איז ער דאָך פאַרבליבן בירנבוים, איז ער איצט באמת געוואָרן אחר, מתתיהו אחר.

דער "אַלטער" בירנבוים, וועלכער האָט אָנגעהויבן שרייבן אין 1882 און אין 1885 האָט ער אָנגעהויבן אַרויסצוגעבן זיין "זעלבסטעמאַנציפּאַציאָן", האָט מיט ענדערונגען און שנויים דורכגע-מאַכט אַ ווייטערדיגע אַנטוויקלונג, וועלכע ווערט אויסגעדריקט אין זיינע ווערק פון ערשטן צענדליג יאָר פון אונזער דור.

די ערשטע פּאָזע קאָן כאַראַקטעריזירט ווערן מיטן לאָזונג: "דער אופן פון פאַרענטפערן די יידן-פּראָגע, וועלכן די ציוניסטן שלאָגן פאַר, ליגט אין די אינטערעסן פון דער גאַנצער ציווילי-זירטער וועלט, אין די אינטערעסן פון אַלע נאַציעס און פאַרטייען, דעריבער דערוואַרטן מיר ציוניסטן, אַז אונזערע פאַרלאַנגן וועלן געפינען אַן אָפּקלאַנג אין דער ציוויליזירטער וועלט; דעריבער ווענדן מיר זיך מיט אַן אויפרוף צו אַלע גוטע און איידעלע פון אַלע נאַציעס: העלפט אונז ביי דער גרויסער אַרבעט פון אונזער נאַציאָנאַלער אויפּלעבונג פון יידישן פּאָלק מיט ראַט און טאַט!" (די נאַציאָנאַלע ווידערגעבורט פון יידישן פּאָלק אין זיין לאַנד", 1893).

וואָס ווייטער ווערט דער ציוניסטישער געדאַק ביי בירנ-בוים טיפּער אין די גאַנצע קאָנצעפּציע פון זיין באַנעמען די

יידן=פראגע קאמפליצירטער. בירנבוים אַרטיקלען וועגן ציוניזם אַלס קולטור=באַוועגונג, וויסענשאַפט און ציוניזם, אַסימילאַציע, יודאאיזם און העלעניזם, קונסט און ציוניזם, אַנטיסעמיטיזם, רענע=סאַנס, סאַציאַליזם און ציוניזם האָבן אַריינגעטראָגן אין דער ציוניסטישער און בכלל אין דער יידישער געדאַנקן=וועלט אַ גרויסן סכּום אינטערעסאַנטע, אַריגינעלע און טיפע אידייען, וואָס האָבן געווירקט באַפּרוכטענד.

אַנהויבנדיג פון 1903 און ווייטער (גענויע דאַטן לאָזן זיך ניט פעסטשטעלן) גייט בירנבוים אַלץ מער און מער אַריבער צו דער פּראָבלעם פון אַסט=יידינטום און וועסט=יידינטום, צו דער פּראָבלעם פון אַ גאַנצער יידישער אַרבעט אין גלות און—פון דער יידישער שפּראַך.

דער נייער לאָזונג איז: "ישראל איז פריער פון ציון. און ציון גופא קאָן מען אָן דער דאָזיגער אַנערקענונג ניט דערגרייכן!" ("צו דער קריטיק פון פּאָליטישן און קולטורעלן ציוניזם", 1905).

"און נאָך עפעס: ווען מיר גלויבן מער אין זשעני פון די האַטבאַטאָטן ווי אין אין אונזערן, ווען מיר האַלטן פאַר אַ שפּראַך זיין אַרימען געפלאַפּל און אונזער שפּראַך, אָבער, אין וועלכער מיר האָבן הונדערטער יאָרן אַריינגעלייגט אונזער גייסט, אונזער האַרץ, אונזער הומאָר, אונזער פּרייד און אונזער טרויער, פאַר אַ פּלוידעריי, פאַר אַ זשאַרגאָן, איז ווי אַזוי זאָל אַזאַ פּאָלק מיט אַ שטענדיגער מאַיעסטעט=באַליידיגונג קעגן זיך גופא האָבן אַ גע=פיל פאַר זיין כּבוד און פאַר זיין נאַציאָנאַלער סווערעניטעט? לאַזט אונז נאָר אַראַפּציען פון אונזער מוטערשפּראַך די מיאוסע קליידער, וועלכע איר האָט אַרויפגעלייגט אויף אונזער שוואַכן קראַנקן יידנטום, און אונזער פּאָלק וועט ווידער שטראַלן און לייכטן אין כּבוד!" (עפּענונגס=רעדע אויף דער יידישער שפּראַך=קאָנפּערענץ אין טשערנאָוויץ, 1908).

דער בירנבוים פון דער צווייטער פּאָזע האָט זיך ווייט אַוועק=גערוקט פון ערשטן, אָבער ביידע זיינען זיי געבליבן שטיין אויפן

זעלבן וועג פון אויסגעפינען די מיטלען צו דער אויפלעבונג פון אונזער פאָלק, אויף דעמעלבן וועג פון יידישן נאַציאָנאַליזם, וואָס פאַר בירנבויםען האָט ער זיך אָנגעהויבן מיט ציון און גע-ענדיגט מיט יידיש, ניט אויסשליסנדיג קיין איינעם פון די ביידע עלעמענטן און אָנערקענענדיג העברעאיש און אַלע איבעריגע גיטער פון יידישן פאָלק אין נוסח פון מאָדערנעם, וועלטליכען יידישן נאַציאָנאַליזם, וואָס בירנבוים האָם אים אַזוי שטאַרק מיט-געהאַלפן אויפצובויען אין משך פון זיין גאַנצער 35-יאָריגער שאַ-פונג.

אַט אַזאַ איז אויך בירנבוים פאַרבליבן פאַר דעם גרויסן עולם לעזער ביז דער מלחמה, ווען ס'איז פאַרשטעלט געוואָרן יע-דע מעגליכקייט פון אַ ווייטערדיגער פאַרבינדונג. פלוצלונג, אין יוני 1917, האָט זיך אין אַ וואַרשעווער יידישער צייטונג באַוווּן אַ מאָדנע נאַטיץ: "דער יידישער בוך" און קונסט-פאַרלאַג אין ווין גיט אינגיכן אַרויס אַ מערקווירדיגע בראַשורע אויף העברעאיש און יידיש אונטערן נאָמען "דברי העולים". די בראַשורע געפינט זיך אין אַ צוזאַמענהאַנג מיט אַ רעפעראַט, וואָס ד"ר נתן בירנבוים האָט מיט אַ צייט צוריק געהאַלטן, און ווענדעט זיך דער עיקר צו די אָסט-יידין. זי אַנטהאַלט אַ מין אויפרוף צו פאַראייניגן אַלע מענטשן און כוחות, וואָס דורך שטרײַנגסטער תורה-טריישאַפט, אינטענסיווסטן שטרעבן צו קדושה און דורך אָפהיטן די מצוות און דינים, ווילן זיי העלפן, אַז משיח זאָל קומען. אין דער בראַשורע געפינען זיך אינסטרוקציעס פאַר אַלע, וואָס פאַראייניגן זיך אויף דעם יסוד, און אַן אַרטיקל פון ט. ה. וועגן ד"ר בירנבוים און זיין שיטה."

אין אַ קורצער צייט אַרום זיינען באמת ערשינען די דאָזיגע מערקווירדיגע ביכלעך: צוערשט אַ העפט אונטערן נאָמען: "יום-טוב-ביכער. שבועות. רעדאַגירט פון פ. וויקסאָוער-אימן", אין וועלכן ס'געפינט זיך ד"ר נתן בירנבוים'ס אַרטיקל: "מיט וואָס אין שעם מיך היינט"—און דערנאָך דאָס העפט פון "דברי-העולים".

גופא מיט פאלגענדעם אינהאלט: עת לעשות פון ד"ר בירנבוים; דברי העולם; ד"ר נתן בירנבוים און זיין נייע שיטה פון „אחד העולם“.

ביידע ביכלעך זיינען ערשינען אין פארלאג פון מאַקס היקל אין ברין.

די געדאנקען, וועלכע ווערן ארויסגעזאגט אין די דאזיגע נייע ארטיקלען פון נייעם בירנבוים, געפינען זיך אין אלגעמיינעם בהסכם מיט דער כאראקטעריסטיק פון נאָטיץ, הגם ניט אין אזא האַרבער פאַרם און ניט אין אזא אויבערפלעכליכער אויסלייגונג.

דעם נייער בירנבוים, וואָס איז ערשינען פלוצלונג, איז באמת גאָר ניט אזוי „פלוצלונג“ געקומען צו זיין נייער הפרה. דאָס וואָלט זיך גאָר אויך שווער געווען פאַרצושטעלן בנוגע צו אזא טיפן דיינקער, ווי בירנבוים איז, — און אין דער אמתן האָט זיך בירנבוים יאָרן לאַנג געטראָגן מיט זיינע נייע אידייען, וועלכע ער האָט באַהאַלטן פון גרויסן עולם און וועגן וועלכע ער האָט אַ וואָרט ניט געשריבן, ביז ער האָט זיי שפּעטער ניט אַנטפלעקט. אין צוזאַמענהאַנג מיט דעם, דערמאָן איך זיך אַן עפּיזאָד פון מיין פאַרבריינגען מיט ד"ר נתן בירנבוים בעת זיין באַזוכן ווילנע אין יאָר 1911.

סוף יאָנואַר 1911 האָב איך באַקומען אַ בריוו פון ד"ר בירנבוים, אַז מאַנטאַג, דעם 31 יאָנואַר פאַרטאָג וועט ער קומען פון וואַרשע קיין ווילנע און אַז איך זאָל זען מען זאָל ניט פאַרגעסן צו שיקן וועמען ניט איז צום באַן אים באַגעגענען. גלייכצייטיג שרייבט ער וועגן דעם אין „העולם“.

ד"ר בירנבוים האָט דאָן געמאַכט אַ רייווע פון טשערנאָוויץ קיין רוסלאַנד צוליב פּערווענליכע ענינים.

געקומען צום באַן באַגעגענען זיינען פון „העולם“ א. מ. באַ-דאָכאָוו און איך. ד"ר בירנבוים איז אַרויס פון וואַגאָן אין אַ די-בענקן קורצן מאַנטעלע און האָט געציטערט פאַר קעלט. זיין הוי-כע נביאישע פיגור מיט דעם זעער כאַראַקטעריסטישן געזיכט, דעם שטערן, דעם נאָז און דער באַרד, האָט אונז אומרוהיג אויפ-

געזוכט און אין עטליכע מינוט אַרום זיינען מיר שוין זאלבעדריט געזעסן אין אַ ברייטן שליטן פון „גראַנד-האַטעל“ מיט אַ פּאַר פּערד און האָבן זיך נעטראָגן פון וואַקזאַל-גאַס איבער אַסטראָ-בראַם, וואו דער האַטעל געפינט זיך. דאָרט האָבן מיר גענומען פאַרן גאַסט אַ גרויסן שיינעם צימער.

כמעט טעגליך, ניט זעלטן צוויי און דריי מאָל אַ טאַג, פלעג איך זיין ביי אים. אָפּט פלעגן צו אים קומען א. מ. באַראַקאָוו. ש. גאַרעליק, דוד איינהאַרן.

אינמאָל זיינען מיר, — בירנבוים, גאַרעליק און איך, — געזעסן צוזאַמען אין „אימפעריאַל“, ס'איז שוין געווען בין השמשות. מיר האָבן גערעדט וועגן פאַרשיידענע שטרעמונגען ביי יידן, וועגן צוקונפּט פון יידישן פּאָלק, וועגן דער ראַל פון דער יידישער אינטעליגענץ. בירנבוים האָט זיך פונאַנדערגערעדט און האָט אָנגעוויבן צו אַנטוויקלען אַ מין מיסטישע טעאָריע וועגן רעליגיעזע פּערזענליכקייטן און וועגן „משיח'ס צייטן“, נאָר אַ שטאַרקע רעליגיעזע נאַטור קאָן נאָך אויפריכטן דעם פּאָלק. דער ציוניזם האָט פאַרשפּילט, די אַלע איבעריגע באַוועגונגען קאָנען אויך ניט העלפּן. ס'דאַרף אַנטשטיין אַ נייע מעכטיגע רעליגיעזע באַוועגונג פון גלויביגע, אַ באַוועגונג, וואָס בראש פון איר זאָל שטיין אַ משיח. אוי ווייסט איר וואָס? — דאָ האָט בירנבוים אַראָפּגעלאָזן דעם קול, — איך פיל זיך דערצו באַרופן. איך וועל זיך שטעלן בראש פון אַזאַ באַוועגונג. איך וועל ווערן דער משיח פון די יידן!... איך קאָן אייך נאָך ניט דערציילן אַלע פרטים, אָבער איר וועט דערהערן וועגן דעם. ס'וועט קומען די צייט.

איך האָב זיך איבערגעקוקט מיט גאַרעליקן, — און מיר האָבן ביידע ווי פון זיך אַליין באַשלאָסן קיין איין וואָרט אויף דעם ניט ענטפּערן. מיר האָבן נאָר אַ קוק געטאָן אויף בירנבוים און האָבן פאַרשטאַנען, אז ביי דעם מענשן אין קאָפּ וואַסן עפעס מטושטשע געדאַנקען, וואָס ס'איז שווער אַרויסצוזאָגן צי וועלן זיי אָננעמען אַ געפּערליכן אָדער אַ פּרוכטבאַרן כאַראַקטער. על כּל

פנים, עטוואָס אירראַציאָנעלעס האָט זיך ביי דעם מענטשן אין מח באַזעצט. און דערצו האָט מאָדנע געקלונגען דער "איך", די מאַניע פון "איך". באַזונדערס נעגאַטיוו האָט זיך באַצויגן צו בירנבויםען פון יענער צייט גאַרעליק, הגם גאַרעליק גופא האָט זיך דאָן געטראָגן מיט רעליגיעזע אידייען. מער האָט בירנבוים וועגן דעם קיין איין וואָרט ניט גערעדט, און האָט מער מיט קיין זאך ניט געגעבן אַנצוהערעניש, אז ער האָט ווען ניט איז געהאַט מיט אונז אַזאַ געשפרעך. מיר, פון אונזער זייט, האָבן אויך די זאך אָפּגעלייגט אָן אַ זייט. ס'איז געווען ניט מער ווי אַן עפיואַד, אַ געהיימער געשפרעך צווישן דריי מענשען.

און אין זעקס אַ האַלב יאָר אַרום ווערט אויפגעלעבט פון בירנבויםען אַליין יענער געהיימער געדאַנק, וועלכער איז אפשר נאָך עלטער און ליינגער אויסגעטראָגן געוואָרן אין די טיפענישן פון זיין נשמה. בירנבוים לייענט שוין רעפּעראַטן, שאַפט אָנהייב= גער, שרייבט וועגן זיין נייער תורה טיף דורכגעדרונגענע אַר= טיקלען. און וואָס וויל די נייע באַוועגונג אַראָפּריינגען: אַ משיחין?.. און וואָס איז בירנבוים גופא: אַ שליח פון משיחין?..

זעקס אַ האַלב יאָר. אזוי לאַנג האָט זיך בירנבוים איינגע= האַלטן. האָט די מלחמה אים באַוואויגן אַרויסצוגיין בפרהסיא מיט זיינע אינטימסטע אידייען און מגלה צו זיין זיין סוד? האָט ער שוין געפונען די צייט פאַסיג דערצו? איבריגענס, זיינען פאַראַן געוויסע שינויים צווישן בירנבוים דעמאָלדיגע און איצטיגע רייד. דער תוך איז אָפּער פאַרט דערזעלבער.

"היינט, שרייבט בירנבוים, ווען איך בין שוין לאַנג געוואָרן גאַטועהענדיג און איך האָב שוין אַ סך געקלערט וועגן גאָט, קען איך, אויב מען דאַרף עס גראַד, אונטערשטרייכן (חס וחלילה ניט באַווייזן) מיין אמונה מיט פּלעריי רעיונות. נאָר די אַלע און אַנדערע אזוינע רעיונות, פונקט אזוי ווי איך באַנוץ מיך היינט ניט מיט זיי, פּדי צו שטיצן מיין אמונה, האָבן מיר אויך ניט געפירט צו איר. איך האָב גאָט ניט "געזוכט", ווי מען זאָגט עס היינט אזוי

שיין און אזוי גנביש, כיהאָב אים ניט געדאַרפט „געפינען“. גאַרניט, ס'האָט זיך פשוט דערוועקט אין מיר דער גייסט פון מיין פּאַלק, די הכרה פון מיינע אָבות אַבותי, אָט יענע גראַנדיאָזע אינטואיציע פון דער היסטאָריע. גאַר אָן פאַרמיטלונג האָב איך דערקאַנט דעם, וואָס אין אים זיינען איינגעוואַרצעלט די גייסטליכע אַקסען פון אַלע פעלקער, דעם אָב וקדמון, דעם, וואָס צייכענט אָן פון פריהער די אַנטוויקלונגען, דעם וועלטפלאַנער און וועלטבויער — גאַט!... האָב איך מיך נאָך געשעמט מודה צו זיין אויף מיין אמונה, גאַר כיהאָב גובר געווען די דאָזיגע פאַלשע בושע און איר אָרט האָט פאַרנו-מען אַ נייע, אָן אמתע, אַ פייערדיגע בושע, וועלכע האָט מיך עד היום ניט פאַרלאָזט: וואָס איך האָב אזוי לאַנג געקענט זיין צווישן די, וואָס דערקאַנען אים ניט, וואָס ווייסן ניט פון אים... (מיט וואָס איך שעם מיך היינט!).

אין דברי-העולים בריינגט בירנבוים זיין נייע תורה. מתתיהו אחר רעדט צו אונז. מען דאַרף איר באַזונדערס באַטראַכטן.

ב.

די „דברי העולים“, אין וועלכע ד״ר בירנבוים דריקט אויס די קווינטעסענציע פון זיין נייער תורה, טראָגן אַ כאַראַקטער פון דערהויבענע ווערטער, פול מיט קדושה און יראת השם, און זיינען ווי אַ מין טעסטאַמענט, וואָס וויל לאָזן אַרויפשטייגן די יידן, וואָס וועלן גיין אין זיין וועג, צו גאַט. פון דאַנען נעמט זיך אויך דער באַגריף גופא „העולים!“ די אויפשטייגנדע, די, וואָס זיינען עולה צום השם יתברך. דער פסוק פון שמות „ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדש“ איז דאָ דער מאָטאָ, און די גרונטפרינציפן זיינען: די קדושה פון דעת, די קדושה פון רחמים און די קדושה פון תפארת. מיט דעם, וואָס מענטשן דערקענען גאַט, זיינען זיי זיך מתלהב אָן אים און זיינען זיך מכניע פאַר אים; מיט דעם, וואָס זיי זיינען קונה פון זיין מדת הרחמים און דערבאַרעמען זיך

איבער די בריות, ערפילן זיי זייער קדושה פון רחמים; מיט דעם, וואָס זיי לייען זיך אויס אַ חלק פון זיין פראַכט און הילן זיך אין איר אַיין, דערגרייכן זיי די קדושה פון תפארת.

די „העולים“ וועלן דעריבער עולה זיין פון מדרגה צו מדרגה אין די דאָזיגע דריי קדושות, און שטאַרקן דעם דאָזיגן ווילן קען מען דורך לערנען תורה, דורך תפילה, דורך גאַטס לידער און דורך גאַטס בנינים און דורך אויסמיידן די מהומות אויף דער וועלט.

גאַטס לידער און גאַטס בנינים—דאָס זיינען די דערהויבע-נע לידער, וואָס ווערן געזונגען אין דערהויבענע בנינים, וועלכע ווערן געבויט צוליב עבודת הבורא דורך עובדי הבורא.

די דריי מיני מהומות, וואָס זיינען פאַראַן אויף דער וועלט: די מהומה פון תענוגים, די מהומה אין משא-ומתן און די מהומה אין גייסטיגן לעבן דאַרף מען פאַרוואַנדלען אין זייערע היפוכים: אין שמחת במעונו, פרנסה במנוחה און חכמה און טיפקייט פון האַרץ.

כדי עולה צו זיין אין רחמים, נעמען אויף זיך די „העולים“ צו פאַרברייטערן די התחייבותן פון איין מענטש צום צווייטן אי מכה די מצות עשה אי מכה די מצות לא תעשה, אי מכה דעם עצם טאָן אי מכה דעם אופן ווי אַזוי צו טאָן. און כדי עולה צו זיין אין תפארת, נעמען אויף זיך די „העולים“ צו שטרעבן צו שיינקייט און צו חן, צו ריינקייט און צו אַרדענונג, ביי זיך און ביי אַלצדינג, וואָס איז אין זייער רשות.

פון דעם שטאַמט, אַז די, וואָס יאָגן זיך נאָך געלט, וואָס פירן זיך מיט לוקסוס, וואָס שפילן אין קאַרטן וכדומה און די, וואָס ריידן נבול פה, קענען ניט עולה זיין ניט אין דעת, ניט אין רחמים און ניט אין תפארת.

מבטל מאַכן די שלעכטע סביבות און די שלעכטע פירונגען און איבעראַנדערשן דעם שלעכטן אופן לעבן אויף אַ גוטן, קאָן מען בדרך סיגים, און אַזוי ווי דער יחיד ווערט אַפּגעהיט דורך

סיגים פון איינצעלנע עבירות, אזוי דאָרף אָפּגעהיט ווערן דער פּלל, ער זאָל ניט קומען צו נסיונות און סכנות.

מחמת דעם נעמען אויף זיך די "העולים" אָפּצוהיטן זיך דורך סיגים פון שלעכטע השפעות אויף וואוינען און באַזעצן זיך, אויף מלאכות און פרנסות, אויף דאָס ארץ-הקדושה, אויף דער הלבשה און לשון, אויף דאָס מגדל זיין די זין און טעכטער.

און אָט זיינען די סיגים: וואוינען און באַזעצן זיך נאָר אויף אזוינע ערטער, וואו ס'געפינען זיך באַזונדערע יידישע ישובים; ניט באַזעצן זיך אין גאָר גרויסע שטעט, סיידן לטובת הכלל; ניט אָפּצוזאָגן זיך פון אונזער לבוש, אויף די ערטער וואו יידן האָבן זיך זייער באַזונדערע יידישע הלבשה, נאָר זיך צו האַלטן ביי איר און אָפּצוגעבן איר פּבוד; ניט אָפּצוזאָגן זיך פון אונזער לשון, אויף די ערטער וואו יידן ריידן אָן אייגן לשון, נאָר צו היטן אים און אָפּצוגעבן אים פּבוד.

צו די סיגים גייט אַ ריי אזוי צו זאָגן פּאָזיטיווע התחייבותן, און אויב פריער פון די סיגים איז פעסטגעשטעלט, וואָס מען דאָרף ניט טאָן, ווערט פון די פּאָזיטיווע התחייבותן קלאָר, וואָס מען דאָרף יאָ טאָן, הגם אין תוך גענומען זיינען הן די סיגים, און הן די פּאָזיטיווע התחייבותן, בינדינדיגע פּללים, וואָס זייער נעגאַטיווער און פּאָזיטיווער אופן פון אויספירונג איז אַלץ דער-זעלבער חיוב; אין דעם ניט טאָן ליגט שוין דער יאָ טאָן און פּאַרקערט.

די פּאָזיטיווע התחייבותן זיינען: אויפּערציהען אונז ערדאָר-בעטער און צו באַזעצן זיי אויף אייגענער פּריוואַטער אָדער גע-זעלשאַפטליכער ערד; צו מאַכן געזעלשאַפטליכע וואַרשטאַטן און פּאַבריקן פאַר אונזערע אַרבעטער; צו גרינדן אונז קאָלאָניעס אין אונזער ארץ הקדושה; צו מאַכן דעם למוד התורה (תנ"ך, משניות און גמרא) צום יסוד פון דעם לערנען פון אונזערע זין און פון אונזערע טעכטער, אויך לערנען מיט זיי לשון-הקדש און אַלצדינג וואָס אַ ייד דאָרף וויסן, און צו געבן זיי די מעגליכקייט צו לער-

בען די פֿאַלע זאַכן און די חכמות פון דעך וועלט אין אַ ייִדישער און גלויביגער סביבה און לויט אַ ייִדישער און גלויביגער שיטה, צו שטאַרקן און געזונט צו מאַכן אונזערע לייבער, און די לייבער פון אונזערע יינגלעך און מיידלעך (און דאָס ניט בדרך עזות און אומצניעות): ס'איז אָבער ניט מעגליך עולה צו זיין, ווען יעדער יחיד וועט זיך אַרבעטן פֿאַר זיך און וועט ניט זיין פֿאַהעפט מיטן פֿלל. אום מענשן זאָלן קענען עולה זיין, דאַרפן באַשאַפן ווערן אַזוינע אַלגעמיינע אינסטיטוציעס, וואָס גיבן פֿח דעם פֿלל און במלא זיינע יחידים עולה צו זיין, און בראש פון די אינסטיטוציעס דאַרף זיך געפינען אַן אַרגאַן, וואָס נעמט אַרום אַלע שומרי אמונה, לויט דער אָרדענונג פון זייערע עמטער און פון זייערע מדרגות, אַן אַרגאַן, וואָס פירט דעם פֿלל, וואָס דערהויכט יעדן שומר-אמונה צווישן זיין פֿאַלק, וואָס איז מכיח און עצה'ט יעדן איינעם פון די, וועלכע שטייען אונטער זיין שוין, וואָס לאַזט אַרויס דעקרטן, איז גוזר גזרות, לייגט אַרויף חרמים, שטעלט אַרויס סיגים און וואָס קאָן זיי ווידער מבטל מאַכן.

די עולים נעמען אויף זיך צו גרינדן די דאָזיגע אַלגעמיינע אינסטיטוציעס פֿאַר זייער עולה-זיין און זיי אָנערקענען דעם אָר-גאַן, וואָס נעמט אַרום אַלע זייערע שומרי אמונה און וואָס מיט זיין גרויסער חכמה און אמונה זאָל ער זיי אַרויפפירן צו די העכ-סטע מדרגות פון געטריישאַפט צו דער תורה און פון קדושת בשר ודם און צו מאַכן זיי ראוי אַנטקעגן-צו-גיין משיחין.

די עולים האָפן, אַז וואָס אַמאָל וועלן קומען צו זיי אַלץ מער און מער אָנהיינגער, ביז די גאַנצע פֿנסת-ישראל וועט זיין איין-איינ-ציגע אַגודה פון עולים, געהיט פון זייערע שומרים, איין איינציגע אַגודה פון געטרייע צו דער תורה, פון אַזוינע, וואָס שטרעבן צו גערעכט-טיגקייט און קדושה און וואָס זיינען זיך מתכון אויף צו בריינגען משיחין די ערשטע זאַך שטעלן זיך די "עולים" פֿאַר אַ ציל ניט נאָר צו ריידן, נאָר אויך צו ווירקן מיט זייערע מעשים און זייער לעבן, און די אַלגעמיינע אינסטיטוציעס, וואָס זיי ווילן גרינדן.

Op. 75

האָבן קודם כל צו פֿאַרנעמען זיך מיט די ענינים פון עבודת הבורא, בפרט מיט אָפּהיטן און מנהיג זיין בתי כנסיות, בתי מדרשים און אַנדערע הייליגע ערטער, זיי האָבן צו פֿאַרנעמען זיך מיט חוקר זיין און איינאַרדענען די מלאכות און פרנסות פון די עולים, מיט די עולים=קאָלאָניעס אין ארץ־ישראל, מיט איינאַרדענען די עבודת הרחמים צווישן כלל, מיט אַכטונג צו געבן אויף תפארת צווישן פֿאַלק (הן מכח חפצים והן מכח הלבושה), אויף דעם גאַנצן פירן זיך און מער פון אַלץ אויף דער עבודת הבורא. די אינסטיטוטציעס האָבן אויך חוקר צו זיין און אָפּצוהיטן די לשונות פון יידן און צו פֿאַרנעמען זיך מיט אַלע ענינים פון חנוך.

דער אָרגאַן פון די שומרי אמונה איז דער אויבערשטער יידישער סינאַד, וואָס באַשטייט נאָר פון די מורי הוראות, און בלויז בשעת הדחק קאָן מען אויך נעמען אַ ייד, וואָס איז ניט קיין מורה הוראה, אויב ער איז נאָר ראוי דערצו און איז אַ ירא שמים. די אָרגאַניזאַציע פון דאָזיגן אָרגאַן איז אַן אַלוועלטליכע, זי הויבט זיך אָן פון דער כנסיה אויף אַן אָרט און דערגייט ביז דער כנסת ראשית, וואָס איז איבער די כנסיות פון לענדער.

די עולים גופא ווערן אויך רעקרוטירט, נאַטירליך אומעטום, וואו יידן וואוינען, און דער לעצטער פונקט פון דער אָרגאַניזאַציע שומרי אמונה זאָגט אפילו, אַז ווען די צאָל פון די עולים (חוץ די עוליות) וועט זיין אָנגעוואַקסן בכל תפוצות ישראל ביז צו העכער הינדערט טויזענט און מען וועט נאָך דעמאָלט ניט האָבן מחדש געווען די סמיכה פון די מורי הוראה דורך דעם בית דין הגדול (ווי מען איז עס מחויב נאָכין דין אפילו שוין איצט), וועלן די עולים אַליין מחדש זיין די סמיכה.

יעדער שומר אמונה ווערט באַשטימט אָדער ווערט משלח נאָר דורך דער כנסת, וואָס איז איבער זיין כנסת, און אויך נאָר פון דער דאָזיגער כנסת נעמט ער זיין געהאַלט.

מיר האָבן דאָ, אַלזאָ, פאַר זיך אַ פֿאַרצווייגטע ברייטע אָר־באַניזאַציע פון עולים און שומרים אמונה, אָדער פון גלויביגע יידן

און פירער פון די דאָזיגע גלויביגע יידן מיט אַ פעסטער פּראָגראַם פון לעבן און טאָן און נאָך אַ פעסטערער יעראַרכיע פון גייסטליכע. דורך אַזאַ מין אָרגאַניזאַציע, זאָגט בירנבוים, וועט מעגליך זיין צו אַרבעטן אויף משיח'ען און סיוועט מקוים ווערן די נבואָה פון ישעיה הנביא וועגן משיח'ס צייטן.

אַט דאָס איז די נייע תורה פון בירנבוים'ען, די תורה פון די עולים, די דברי העולים, און דער פלאַן פון זייער אָרגאַניזאַציע, דערווייל איז נאָך, אָבער, קיין זאך נישטאָ...

און גראַד איז איצט אַן עת לעשות! שרייט אויס בירנבוים. און אין אַ הייסן אַרטיקל, פול מיט קדושה, איז בירנבוים מוכיח די שלומי אמוני ישראל. דוקא די פרומע זיינען מער ווי אלע שולדיג אין דער יידישער הפקד=וועלט, ווייל אויך זיי ווילן נאָר זיי זאָל זיין בעקוועם. "איר קלאַנג אייך אויף אונזער צייט, — זאָגט בירנבוים צו די שלומי אמוני ישראל, — וואָס זי בריינגט אַרויס אַלץ מער בוגדים. פאַרוואָס קלאַנגט איר אייך נישט אויף אייך אליין, וואָס איז אייך נישט געלונגען גובר צו זיין די צייט און אייך אויפצושטעלן דורות פון אייזן, וועלכע זאָלן זיך קענען שפאַרן אַנטקעגן דעם שטראַם פון די אומריינע צייטן, און צו פאַשאַפן אייך ריינע צייטן, אין וועלכע ס'זאָלן זיך קענען אויסהאַלטן אייערע קראַנקע דורות?".

יעדער איינער פון די שלומי אמוני ישראל אייפערט פאַר גאָט פאַר זיך, פאַר וואָס אייפערן זיי אָבער נישט פאַרן כלל ישראל? פאַרוואָס זיינען זיי נישט מקוים די תורה אויף צו לעבן דורך איר, פאַרוואָס נעמען זיי נישט צונויף דעם גאַנצן פח, וועלכער געפינט זיך ביי אַלע יידישע מאמינים, כדי מלחמה צו האַלטן קעגן דער אומגעטריישאַפט, פאַרוואָס זעהען זיי נישט, אַז די רבנים, די מורי הוראה קענען גאָר נישט אויפטאָן אין זייערע קהלות, ווייל קנעכט זיינען זיי ביי די תקיפים, די געוואַלטיגערס מיט געלט און מיט עזות, און אַז אַנשטאַט פירערס, זיינען זיי בטלים געוואָרן? פאַר-וואָס זיצען זיי יעדערער באַזונדער אַנשטאַט צו זיין אינאיינעם אַ געאַרדעט חייל פון שומרי אמונה, וואָס מערן די קדושה צווישן

יידן און פארגרעסערן דעם פבוד פון דער תורה, וואָס לערנען איר און זיינען איר מקים? ניט אַנדערש ווייל זיי ווילען זיי זאָל זיין באַקוועם.

און בירנבוים שרייט און רופט צו די שלומי אמוני ישראל: האָט ניט קיין מורא! קלאַגט אייך ניט אויף קיינעם און וויינט ניט! וואָרום ס'איז אַ צייט צו טאָן! עת לעשות!״.

מיט אַ באַזונדערן צאָרן וואַרפט זיך בירנבוים אויף אויף די ״היידן-יידן״, אויף די, וואָס האָבן געמאַכט די היידנישע רעוואַלוציע אין יידישן לעבן, און אַנשטאַט הייליגקייט און אייביגקייט האָבן זיי אַריינגעבראַכט פריצות און אַנאַרכיזם.

״פרייער גייסט! פרייער גייסט! שרייען די היידנישע רעוואַלוציאָנערן און מאַכן אין דער אמתן צו שפּאַט און צו שאַנד די טיפּסטע אידעאלן פון יושר, פון האַרציגער ברידערליכקייט און פון ריינעם גלויביגן לעבן. קודם כל האָבן זיי אויסגעלאַכט די רעליגיע און אַוועקגעשטעלט אויף איר אָרט דעם געץ פון דעמאָגאָגיע, האָבן אומעטום אויפגעבויט אַ וועלט פון קאַרופּציע, פון ברוטאַליטעט און פון באַנאַליטעט, וואָס איר גלייכן איז קיין מאָל ניט געווען אויף דער ערד.

און אַט צוואַמען מיט די דאָזיגע היידנישע רעוואַלוציאָנער אָדער גאָר פאַראויס פון זיי גייען דאָס יידן, קינדער פון אויס דערוויילטן פּאָלק, פון גאַטס פּאָלק, פון די גרויסע נביאים און פון גאַטס שבת!

און אויב די שלומי אמוני ישראל, וואָס זוכן נאָר זיי זאָל זיין באַקוועם, נעמען זיך ניט צונויף און בילדן ניט קיין פייערדיגן פּה אום איינצוהאַלטן די יידישע וועלט פון צופאַלונג און פון גאַט-לעסטערונג, — טוען די היידנישע רעוואַלוציאָנערן זייער אַרבעט כּסדר, און די היידנישע יידן העלפן זיי צו, אָדער שטייגן זיי נאָך אַריבער. אַט אַזוי קומט עס, אַז ביי היינטיגן טאָג האָבן מיר, לויטן בירנבוים מיינונג, אין מערב בכלל קיין ייִדנטום ניט אין זיין פּו גאַנצע, אמת-ע יידן, און אויך אין מזרח מיט זיין גרויסער אַלט

יידישער מאַסע ברעקעלט זיך און ברעכט זיך גאָטס פּאָלק, דאָס יידישע פּאָלק מיט זיין סטיל, מיט זיין אייגענארטיגער ליניע פון לעבן, מיט זיין אייגענער שיינקייט. דער מאָדערנער בבל טוט זיין אַרבעט פון צושטערונג. אַלץ נייע אָנפּאַלער שטייען=אויף אויף דעם יידישן כבוד, רייסן אַרויס פון האַרצן דעם לעבעדיגן גאָט און פאַרבייטן אים אויף שטיקלעך וויסנשאַפט, אויף אומריכטיגע סאָנטימענטאליטעטן און פּאָליטישע לאָזונגען, און אַזוי ווילן זיי דאָס אַרויספירן די יידן פון "פינסטערניס פון געטאָ" אין "ליכט פון ציוויליאַציע" (*).

דעם גאַנצן שווערפונקט פון דעם נייעם לעבן, וואָס בירט בױם רופט צו אים און וואָס איז אייגנטליך דער אַלטער גאַנצער יידישער לעבן, לייגט בירנבוים אויף דעם פח פון רעליגיעזן עק-סטאַז, אויף דעם פח פון גלויבן אין משיחין דעם ערלייזער, און פון טאָן, פון מעשים, וועלכע זאָלן דעם אידעאַל פון משיחין מאַכן פאַר אַ ווירקליכקייט.

וואָס מער געטאָ, דאָס הייסט וואָס מער יידישע אייגנאַר-טיגקייט, אַלץ בעסער! ניט פונאַנדערוואַרפן זיך, נאָר פאַרקערט איינצאַמען און קאָנצענטרירן זיך. אַלץ דאַרף ווערן געהייליגט — דאָס לעבן, דאָס לאַנד (אפילו ארץ-ישראל), די אַרבעט און די מחשבה. און קיינער קאָן דאָס ניט אַזוי טיף דורכפירן ווי גראַד דאָס יידישע פּאָלק, וואָס איז דאָך גאָטס פּאָלק. צו דעם ציל דאַרף מען אַרבעטן, טאָן, טיאן שוין די העכסטע צייט געקומען דערצו, מען דאַרף אלע גלויביגע צונויפזאַמלען אין איין מחנה גאָט-אייפערער, וואָס זאָלן שטרעבן צו שיינקייט און עניוּות, צו אַרדע-נונג און צו ריינקייט, צו הייליגקייט און געטליכער פּראַכט און

(* ז. בירנבוים בוך: Gottes Folk (R. Löwit Verlag. Wien und Berlin 1918).

די אויסלאנגונג פון בירנבוים בויער תורה האָב איך געמאַכט לויט דעם דאָזיגן גרונט-ספר פון גויעם בירנבוים און לויט דעם ווישן טעקסט פון די דברי העולים.

זאָלן דאָס דורך מעשים פאַרווירקליכן אין לעבן און אזוי אַרום
בריינגען משיחין. און ער, בירנבוים, האָט שוין געמאַכט געוויסע
טריט צו דער דאָזיגער גרויסער אַרבעט און האָט זיך שוין דער-
וואָרבן אַ גרופע אָנהיינגער, אַ קליינע הייפל „עולים“ און די גאַנ-
צע האַפענונג איז אויף די יידן פון מזרח און אַריענט.
דערווייל אָבער ווערט נאָך געפירט די פּראָפּאָגאַנדע, גיט
מער...

וועלן די גלויביגע יידישע מאַסן פון מזרח זיך צוהערן צו
בירנבוים ווערטער? וועלן די שלומי אמוני ישראל זיך דורכדרינג-
גען מיט זיין הייסן רוף? און ווערן די „היינטיגע יידן“, די יידישע
„אינטעליגענץ“ אין מערב און מזרח אויסגעשלאָסן פון מחנה,
אָדער ס'איז נאָך פאַרט דאָ די האַפענונג אויף זייער גענעזונג,
אויף זייער „איך שעם מיך“, ווי בירנבוים גופא האָט דאָס געטאָן?
ס'איז אַ פּסיכאָלאָגישע פּראָבלעם, אַ פּראָבלעם פון גרויסן
גייסטיגן כּח, וואָס ליגט איינגעבאָרן אין יידישן פּאָלק—איידער
אַ פּראָבלעם פון ממשות'דיגן, ווירקליכן לעבן, ווי ד"ר בירנבוים
וויל דאָס מאַכן.

דער געדאַנק „צוריק אין געטאָ“ איז שוין אַרויפגעשוואומען
ביי דער בעסערער יידישער אינטעליגענץ נאָך פאַר דער
מלחמה, בעת דער גלויבן אין דער אייראָפעאישער קולטור האָט
זיך אָנגעהויבן וואַקלען, און אַרום איז בלויז געווען צו זעהען
פּריצות און ביי יידן אַסימילאַציע. מיסטישע געפילן זיינען אויפ-
געקומען, און די אויגן האָבן זיך געווענדעט צו די אַמאָליגע צייטן,
ווען דער יידישער גייסט איז געווען אזוי שטאַרק און מעכטיג.
די איינציגע היילונג האָבן די דאָזיגע יידישע אינטעליגענטן—
דערהויפּט שריפטשטעלער, פּאָעטן—געזען אין דעם „אומקערן זיך
אין געטאָ“, אין פאַרטיפּן זיך און פאַריידישן דעם יידישן לעבן.
מען האָט אויך גערעדט וועגן אַ רעליגיעזן אויפשטייג, אַ בער
אַריין איבערלייכן. די מלחמה האָט אויסגעלאַכט אַלע גע-
דאַנקען און געפילן, אַלץ איז צושוואומען און צורובען—און איז

חרוב געוואָרן. ווי אַ מין חוזק האָט זיך אויפגעשטעלט און האָט גענומען אומברחמנות/דיג בעל-הבית/עווען, האָט פאַרשטאַפּט אַלע מען די מיילער, האָט דערשלאָגן די הערצער און האָט אַ סוף געטאַכט צום גייסט און צום געדאַנק.

און אָט אין דער שווערער צייט איז געקומען בירנבוים מיט זיין נייער תורה, וואָס איז פול מיט רוחניות און טיפּסטער געדאַנקען/וועלט, און וויל איבערבויען דעם לעבן—און יידן רופט ער צו זיין די בויער.

דאָס איז אַ העראַאיזם, אַ גייסטיגע גבורה, —און אין דעם ליגט דער ווערט פון בירנבוים גייט אויפטו.

ס'איז שווער צו גלויבן אין די פראַקטישע רעזולטאַטן פון בירנבוים "באוועגונג". ס'איז שווער צו גלויבן אין דעם, ווען מען זאָל אפילו ניט זיין קיין אויסגעשפראַכענער ראַציאָנאַליסט.

אין בירנבוים תורה וועלן אפשר גראַד די "מורה=יידן" דערזען קודם-כל ניט מער ווי אַ מין מיסטיק, אַ מין פאַרשלייערטן אַטענטאַט אויף זייער שטייגער לעבן מיט די דינים, מנהגים, דאָגמעס און תפלות און אין קיין פאַל ניט קיין "תורה", קיין "רעליגיע", קיין "משיח", קיין "דברי העולים", קיין "שומרי אמונה" וכדומה.

זיי, די "מורה=יידן", וועלן זיך מן-הסתם פשוט פון אָרט ניט אַ ריר טאָן...

און די שלומי אמוני ישראל? — זיי וועלן שוין געוויס צו בירנבוים זיך אַ קער ניט טאָן...

ביי דער יידישער אינטעליגענץ, אָבער, וועט דער נייער בירנבוים ניט אַריבערגיין אומבאַמערקט און וועט פונקט אזוי, און גראַד אפשר נאָך מער, וועקן די גייסטער, ווי דער פריהערדיגער בירנבוים האָט דאָס געטאָן.

פאַר אונז אַנטפלעקט זיך אין נייעם בירנבוים אַ נייע גרוי-סע גייסטיגע קראַפט, —און אָט דאָס צייט און אימפּאַגנירט. דער יידישער גייסט לעבט און שאַפט.

די אינווייניגסטע יידישע רעליגעזע הכרה ווייזט זיך ארויס דאָ אויף דעם, דאָ אויף יענעם אויפן, דער גייער בירנבוים, וואָס איז ערשט געוואָרן דער אמתער מתתיהו אחר, וועט ניט איין נשמה דערקוויקן און וועט ניט איין גייסט אויפלעבן.

ס'איז דאָ איבעריג צו קומען מיט פאַרמולעס, פאַרטיי-פּראָ-גראַמען, אַנאַלין און קריטיקעס, — אין בירנבויםען האָבן מיר דאָ אַ שטיק פאַרקערפערט יידיש גייסט, יידיש קונסט, — און די באַט-ראַכטונג פון די פראַקטישע רעזולטאַטן און רעאַלע מעגליכקייטן פון זיין גייער תורה זאָל אין דעם פּאַל איבערגעלאָזן געוואָרן נאָר די פּיליסטער...

דער מיסטיציזם, אירראַציאָנאַליזם, די משיחות און דער "איך" ביים נייעם בירנבויםען זיינען בלויז נעבן-ערשיינונגען פון דער הויפט-שטרעבונג זיינער צו פאַרשענערן, פאַראידעלערן און פאַרערליכערן דעם יידישן לעבן.

אָן קדושה, אָן דעם גלויבן אין גאָט זעט ער ניט דעם וועג דערצו, און דער מעטאָד איז דערזעלבער — בנוגע צום גלות ווי צו ארץ-ישראל, וואָס ביידע האָט בירנבוים גלייך ליב, ווי ער האָט גלייך ליב יידיש און העברעאיש. אָבער אָן קדושה, אָן "דער אַר-בעט אויף משיחען, איז דאָס אַלץ ניט מער ווי אַ גאַנג אין אַ זייט, אין סטרא אחרא".

מיר אַלע זיינען אָבער מסכים אין דעם איין געדאַנק און אין דער איין אַרבעט, אַז אונזער יידיש פּאָלק זאָל זיין אַ געזונט, גאַנץ פּאָלק, — און אויב בירנבוים משיחות איז מער ניט ווי אַלץ אַ פּסיכאָלאָגישע רעפּלעקסיע, אָן אינדיוידועלע איבערלע-בונג, — איז דאָך זיין פּונה א טיף נאַציאָנאַלע...

